

חוברת עזר
להוראת חומש דברים

פרשת ואתחנן

מהדורה ראשונה
החוברת הופקה במיזם משותף של מינהל החינוך הדתי
מכללה ירושלים ותלמוד תורה מורשה
על פי תוכנית הלימודים בתורה של בית הספר היסודי הממלכתי דתי

ירושלים עיה"ק, התשפ"ג

כל הזכויות שמורות
מוותר להעתיק ולצלם ללא מטרות רווח
תלמוד תורה מורשה ירושלים
ת.ד. 34055 ירושלים, 4091

הערות והארות תתקבלנה בברכה
morasha@morasha.net
פקס: 02-6520818

היגוי: הרב עמוס נתנאל
כתיבה: הרב יואב מייזלש
עורך ראשי: הרב רפאל וסרטיל
עורכי משנה: הרבנים אלימלך קליין, שלמה מונדשיין, מרדכי ברקוביץ,
גלעד ברטל, משה כהן, הראל לבובי, איתן בן ארצי

וְעַתָּה כְּתִבּוּ לָכֶם
אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת
וְלַמִּדָּה אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
שִׁמְנָה בְּפִיהֶם
לְמַעַן תִּהְיֶה־לִּי
הַשִּׁירָה הַזֹּאת
לְעֵד בְּבִנֵי יִשְׂרָאֵל:
דְּבָרִים לֹא, יֵט

לעילוי נשמות
מורנו ורבנו הרב **הלל פלסר** זצ"ל
ב"ר יהודה זאב ואלישבע ע"ה

התמסר בכל לבבו, נפשו ומאודו
במשיך יובל
ליסודם ושכלולם של
תלמוד תורה מורשה
וישיבה קטנה מורשה
מבכ שליחותו של מו"ר הרצי"ה זצ"ל

רועה ורע נאמן ואוהב
לתינוקות של בית רבן
ולכל העוסקים במלאכתם באמונה

לעילוי נשמות
הבן יקיר לנו
סרן יהונתן נתנאל הי"ד

תלמיד לתורה הגואלת
השוזרת חוברות לימוד אלו
מבכ תורה זו מסר נפשו
על קידוש השם, העם והארץ

נתרם על ידי
אצילי רוח, נדיבי לב, עלומי שם.

תוכן העניינים

פרשת ואתחנן

9 הקדמה לפרשת ואתחנן

פרק ג

11 תפילתו של משה שיזכה להיכנס לארץ

16 תשובתו של ה' .

21 רעיונות מרכזיים בפרק ג.

פרק ד

22 הקדמה

23 חיזוק לשמירת המצוות

27 מהותו של עם ישראל

31 זכירת מעמד הר סיני

33 איסור עבודה זרה

38 עונש הגלות על עזיבת דרך ה'.

43 הגלות - מביאה לתיקון ולתשובה.

44 בחירת ה' בישראל ואהבתו אליהם

47 הבדלת ערי מקלט בעבר הירדן

48 פתיחה לדברי ההכנה לכניסה לארץ

50 רעיונות מרכזיים בפרק ד

פרק ה

54 חידוש ברית חורב.

61 עשרת הדברות

80 יראת העם משמיעת דבר ה'.

83 סיום מעמד נתינת התורה

84 סיכום מעמד מתן תורה שנשנה בערבות מואב.

85 רעיונות מרכזיים בפרק ה

פרק ו

89	עיקר קיום המצוות הוא בארץ ישראל
92	פרשת קריאת שמע
105	האזהרה משכחת ה' והחובה לקיים את המצוות בארץ
113	הנחלת יסודות האמונה לדורות הבאים
117	רעיונות מרכזיים בפרק ו

פרק ז

121	חובת ההתרחקות מגויי הארץ ואיבוד העבודה זרה
125	מעלתו המיוחדת של עם ישראל
129	רעיונות מרכזיים בפרק ז
131	סיכום פרשת ואתחנן

הקדמה לפרשת ואתחנן

בדברי ההקדמה לחומש עמדנו על כך שחומש דברים בנוי קומה על גבי קומה, כאשר הקומה הראשונה בנויה משלוש הפרשות הראשונות - דברים, ואתחנן, עקב - המהוות הקדמה לכל החומש, כדלהלן:

פרשת דברים מבררת שתפקידם של ישראל הוא להיות 'גוי אחד בארץ' - בארץ ישראל, שרק בה מתגלה שלמות הופעתם של ישראל. ארץ ישראל היא ארץ חיינו, בה מתגלות סגולותיה של האומה ורק בה יכולים ישראל למלא את ייעודם להיות אור לגויים.

פרשת ואתחנן מוקדשת לבנין התורה בעם ישראל. התורה מגלה את פנימיותם של ישראל, וכשעם ישראל מגיע לארצו נשמתו מתחדשת, ומכוחה מתחדשת הופעתה של תורה, כדברי **רבנו הרצי"ה** בשיחותיו (דברים עמ' 291):

"אנו עם חי... ישראל החי, ומהו החי שבנו? הנשמה. ונשמת ישראל היא התורה... ישראל ואורייתא חד הוא, 'אשר בחר בנו מכל העמים' ומתוך כך 'ונתן לנו את תורתו'. התורה חיה בתוכנו, 'וחיי עולם נמצע בתוכנו'..."

פרשת עקב מוקדשת לקבלת עול מצוות. מצוות התורה הן הדרכה מעשית למימוש הרצון האלקי - התורה, ומעלת קיומן מתגלה באופן הנעלה ביותר בארץ ישראל, כפי שמסכם **רבנו הרצי"ה** שם: "אם בן אנו נפגשים בקדושה משולשת: ישראל (פרשת דברים), תורה (פרשת ואתחנן), ומצוות (פרשת עקב)".

על פי זה, עיקרה של פרשתנו עוסק בתורה ובנתינתה: חזרה על מעמד הר סיני ועשרת הדברות. מתוך קבלת התורה מגיעים אנו לפרשת 'שמע'

המופיעה בפרשתנו ומקבלים על עצמנו עול מלכות שמים קודם ל'קבלת המצוות' המופיעה בפרשה הבאה, פרשת עקב. ישנם בפרשה נושאים נוספים ובעזרת ה' עם ביאור הפרשה נסביר את עניינם והקשרם. כדי לקבל מבט כולל על הפרשה ניתן לקרוא את סיכום הפרשה המופיע בסוף החוברת.

פרק ג

בחלקו השני של הפרק נושא עיקרי אחד:
תפילתו של משה שיזכה להיכנס לארץ

תפילתו של משה שיזכה להיכנס לארץ (פסוקים כג-כה)

הקדמה

עם ישראל חונה בערבות מואב ומתכונן לקראת כניסתו לארץ ישראל, ומשה רבנו בדבריו מרומם את העם לקראת מימוש ייעודם הגדול - כיבוש הארץ המובטחת והקמת מלכות ה' בארץ. בתחילת הפרשה משה מספר לבני ישראל על תחנוניו לפני ה' שיזכה להיכנס איתם לארץ ישראל, ועל כך שבקשתו נדחתה. לכאורה מדובר בבעיה "פרטית" של משה, ומדוע משה ראה צורך לשתף את העם כולו בבעייתו הפרטית? אינו דומה קיום מצוות התורה בארץ ישראל לקיום מצוות התורה בחוץ לארץ. משה רבנו השתוקק לקיום מצוות התורה בדרגה עליונה, ומתוך שידע מה גדולה השפעתו על העם, ביקש לרומם את העם כולו למדרגה העליונה של קיום מצוות התורה המתגלה רק בארץ הקדושה, ולהעמיק את קשר החיים שבין האומה לארצה, כדברי רבנו הרצי"ה בשיחותיו (דברים עמ' 510):

"רצה משה רבנו להיכנס לארץ כדי שהמצוות של כלל ישראל תתקיימנה בכוחו, זכותו והשפעתו הרבה. אם יכנס לארץ, עם

ישראל יסתדר וישתרש בארץ בצורה יותר שלמה ויסודית... לכן משה רבנו רצה להיכנס לארץ ישראל, לא למען שכלול גדלותו האישית, אלא מתוך שאיפה אידיאלית למען כלל ישראל".

מכאן עולה אהבתו הגדולה של משה רבנו לעם ישראל. גם כאשר מכיר הוא במעלתה הגדולה של הארץ ומודע למדרגות הרוחניות אליהן יוכל להגיע אם יכנס אליה, הוא אינו מבקש להיכנס אליה עבור עצמו, אלא עבור ישראל.

ניתן להוסיף ולשאול: אם בסופו של דבר נדחתה בקשתו של משה, מדוע בכל זאת ראתה התורה לנכון להזכירה?
על שאלה זו משיב **האבן עזרא** (פסוק כד):

"ומעם זו הפרשה [- תחנוניו של משה להיכנס לארץ] לחבב את ארץ ישראל [על עם ישראל]. ואם הארץ תהיה חביבה, ישמרו מצוות ה' שלא יגלו ממנה".

מתפילתו של משה ילמדו ישראל מה גדולה השתוקקותו לזכות להיכנס לארץ, ומתוך כך יבינו מה ערכה וחשיבותה של הארץ ותתעורר בליבם חביבתה. וכאשר הארץ תהיה חביבה בעיניהם, יקפידו לקיים את מצוות התורה כראוי, כי לא ירצו לגלות ממנה ולהפסיד את סגולותיה הנעלות.

נאמר **בפסוק כג**: "וְאַתְּחִנּוּ אֶל ה' בָּעֵת הַהוּא לֵאמֹר"
חז"ל אומרים **במדרש** (מדרש אגדה): "תקט"ו [515] תפילות עשה על זה הדבר כמנין 'ואתחנן'".
משה רבנו השתוקק כל כך להיכנס לארץ, ועל כן התפלל שוב ושוב לפני ה' שירשהו להיכנס לארץ.

מבט למורה

תפילותיו הרבות של משה קבעו בלב האומה את הכיסופים לארצה גם לאחר שנות גלות ארוכות, וכדברי **מנחם מנדל הכהן** קוק המובאים בספר **מועדי הראי"ה** (עמ' רלד):

"מידות גדולות שהיו צריכות להיקבע במסד האומה נפתחו בגדולי גדולים והם שהעמיקו בהם עד השיתין של הנפש והעלו אותם למרומים שברוח. מידות החסד והאהבה נפתחו על ידי אברהם אבינו, מידות הגבורה והיראה נפתחו על ידי יצחק אבינו, וכיוצא בזה. והנה רצה הקב"ה לפתוח שערי מידה חדשה, להעמיק בלב האומה הישראלית מידת געגועים לארץ ישראל שגם בהיותם על אדמת ניכר תחיינה עיניהם נשואות לציון וליכם יהיה מלא המיה לארץ אבותיהם, ועמד ופתח מידה זו על ידי רעיא מהימנא [- רועה נאמן], השליח הראשון אשר נשתלח לגאול את ישראל.

'ואתחנן אל ה'... אעברה נא ואראה את הארץ הטובה' וגו' - שיטח משה רבינו תחנונים ותפילות כמנין ואתחנן [בגימטריה 515] והרחיב והעמיק רבות רבות בהפצרותיו... ובתחנוניו תפילותיו המרובות של משה רבינו נפתח מעיין עמוק ביותר של געגועים לארץ ישראל, שכוחו המרווה יפה לכל הדורות, ומאז כל השואב ממעיניו של משה רבינו, גם אם הוא נמצא במרחקים, מתגעגע הוא לארץ ישראל, ואין סוף לצמאון ואין גבול לכמיהה, כי גדול המעיין ועמוק הוא".

בביאור המילה 'וְאֶתְחַנֵּן' - כתב רש"י:

"ואתחנן - אין חנון בכל מקום אלא לשון מתנת חנם. אף על פי שיש להם לצדיקים לתלות במעשיהם הטובים, אין מבקשים מאת המקום אלא מתנת חנם...".

כאן מתגלה ענוותנותו של משה רבנו. אפילו צדיק גדול כמשה, שהיה עסוק כל חייו בעבודת ה' ובהתמסרות למען שמו, חשש שאינו ראוי לכל החסד הגדול שעושה לו ה'.

נאמר בפסוק כד: "ה' אֱלֹקִים אַתָּה הַחֲלוֹתָ לְהִרְאוֹת אֶת עַבְדְּךָ אֶת גְּדֹלְךָ וְאֶת יָדְךָ הַחֲזָקָה אֲשֶׁר מִי אֵל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה כְּמַעֲשֵׂיךָ וּכְגִבּוֹרֶיךָ"

"אַתָּה הַחֲלוֹתָ לְהִרְאוֹת אֶת עַבְדְּךָ" - מסביר רש"י:

"פתח להיות עומד ומתפלל, אף על פי שנגזרה גזירה. אמר לו ממך למדת, שאמרת לי [לאחר חטא העגל] 'ועתה הניחה לי' (שמות לב, י), וכי תופס הייתי כך? אלא לפתוח פתח, שבי תלוי להתפלל עליהם, כמו בן הייתי סבור לעשות עבשיו".

"אַתָּה הַחֲלוֹתָ" - בתחילת הדרך, בחטא העגל, הראה ה' למשה את דרכי התפילה. בדברים אלו מסביר משה רבנו מדוע הרבה בתפילות ובתחנונים למרות שכבר נגזרה הגזירה שלא ייכנס לארץ. ה' הוא שלימדו שהוא חפץ בתפילתם ובתשובתם של ישראל, גם אם חטאו בחטא חמור ונגזרה עליהם גזירה חמורה. וכפי שבחטא העגל הרבה משה רבנו בתחנונים לטובתם של ישראל והצללתם, כן עתה כל כוונתו של משה בריבוי תחנוניו להיכנס לארץ, היתה לטובתם של ישראל, לעורר בליבם את חיבת הארץ ולזרזם בקיום מצוות התורה.

נאמר בפסוק כה: "אֶעֱבְדָּהּ נָא וְאִרְאֶה אֶת הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן הַקָּדָר הַטּוֹב הַזֶּה וְהַלְבֵנִן"

כתב הספורנו:

"ויראה את הארץ הטובה - אתן עיני בה לטובה בברכתי, שתהיה טובה לישראל לעולם".

מלבד ההשתוקקות לקיים את מצוות התורה בארץ ישראל, כאשר נמנעה ממנו בקשתו זו, גילה משה רצונו לראותה, ואף זאת מתוך דאגתו לעמו, כפי שכתב רבי צדוק הכהן מלובלין בספרו פרי צדיק (ואתחנן אות יד):

"משה רבנו היה לו כח הראיה, שעל ידי ראייתו היה יכול להכניס האור כי טוב... וכל זה כדי שיזכו ישראל על ידי ראייתו בארץ".

כמו שאברהם אבינו התהלך בארץ "כדי שיהא נח לכבוש לפני בניו" (בבא בתרא ק ע"א), כך התכוון משה להשפיע מכוח ראייתו הטובה על הארץ שתתן את ברכתה לעם ה' לדורות עולם. לבקשתו זאת נענה ה' והראה למשה את כל הארץ.

בסוף הפסוק נאמר: "הָהָר הַטּוֹב הַזֶּה וְהַלְבָּנוֹן"

כתב רש"י: "ההר הטוב הזה - זו ירושלים. והלבנון - זה בית המקדש". משה רבנו מעורר בדבריו את ליבם של ישראל אל המגמה של כניסתם לארץ - להגיע לירושלים ולבנות בה את בית המקדש. המפגש המרומם עם ירושלים ובית המקדש מזכיר לנו שאנחנו עם ה', סגולת העמים, ומעורר אותנו לאהבת ה' ולקיום מצוותיו, כפי שכתב **ספר החינוך** במצוות העליה לרגל לבית המקדש בירושלים (מצוה תפט):

"למען יראו כל ישראל ויתנו אל ליבם... כי כולם מקמנם ועד גדולם חלק ה' ונחלתו, עם קדוש ונבחר נוצרי עדותיו סגולת כל העמים אשר תחת כל השמים, לשמור חוקיו ולקיים דתו, על כן יובאו שלש פעמים בשנה בית ה'... ונכניס בלבנו מוראו ונקבע ברעיוננו אהבתו ונזכה לקבל חסדו וברכתו".

מבט למורה

מבנה התפילה שלימד אותנו משה רבנו בתפילתו - הוא גם הבסיס לתפילת 'שמונה עשרה' אותה אנו מתפללים שלוש פעמים ביום, כפי שמלמדים חז"ל במסכת ברכות (לד ע"א):

"אמר רבי חנינא ראשונות דומה לעבד שמסדר שבח לפני רבו אמצעיות דומה לעבד שמבקש פרס [מתנה וסיוע] מרבו אחרונות דומה לעבד שקבל פרס מרבו ונפטר והולך לו".

בתחילת תפילת "שמונה עשרה" מופיעות שלוש ברכות העוסקות בשבחו של ה' ובביסוס ההכרה בגדלות ה' וגבורתו, וכפי שמשה פתח את תפילתו בפסוקים שלפנינו: **"ה' אלקים... וכגבורתך"**. רק לאחר מכן, מתוך הכרת שבחו

של ה', באות 'הברכות האמצעיות' - שלוש עשרה ברכות
הבקשה - בהן פונים אנו לה' ומבקשים את בקשותינו. כן
נהג משה - רק אחרי אמירת שבחו של ה' בפסוק כד פנה
אליו בבקשתו **"אעברה נא..."**.

לאחר הבקשות מגיעה גם ההודאה לה' על כל הטוב שהוא
משפיע עלינו, ועל הזכות הגדולה שנפלה בחלקנו להתקרב
אליו ולעובדו: בברכת 'רצה' עד סיום התפילה.

נראה שחלק זה בתפילה נלמד מסיום תפילתו של משה:
"...הארץ הטובה... ההר הטוב הזה והלבנון", שיש בו הכרה
והודאה על טוב הארץ ועל ירושלים ובית המקדש המביאים
טובה וברכה לעם ישראל.

תשובתו של ה' (פסוקים כו-כט)

נאמר **בפסוק כו: "וַיִּתְּעַבֵּר ה' בִּי לְמַעַנְכֶם וְלֹא שָׁמַע אֵלַי, וַיֹּאמֶר ה' אֵלַי
רַב לִךְ אֶל תּוֹסֵף דִּבֶּר אֵלַי עוֹד בְּדִבְרֵי הַזֶּה"**
**"לְמַעַנְכֶם" - מדייק הנצי"ב בפירושו העמק דבר: "למענכם משמעו -
לטובתכם".**

מדוע טובת ישראל היא שמשה רבנו לא יכנס לארץ?
תשובה לכך ניתן למצוא בדברי הנצי"ב בפירושו לפרשת חקת (במדבר
כ, ה):

**"בשנה האחרונה היה סוף הליכות הנסיי בהנהגה נפלאה... ועתה
היו עומדים להיכנס לארץ ישראל ולהתנהג בהליכות הטבע תחת
השגחת ה'... כך החל המקום יתברך להפרישם מן הנס ולהעמידם
על הליכות עולם הטבע, וללמדם איך יעשו בעת יהיה השגחה
לענוש אותם ולמנוע מהם מוכה, וגשמי השנה יעצרו, ולא יהיה
עוד כח משה אשר בבקשתו לבד נעשה הכל".**

עם ישראל ניצב בכניסה לארץ, כשהוא בעיצומו של המעבר מהנהגה הניסית שליוותה את הליכתם במדבר להנהגה המתאימה לחיי הקודש שבארץ - הנהגה בה מתגלה ההשגחה האלקית בדרך הטבע.

מסיבה זו, מתחלפת גם הנהגת עם ישראל שהובילה את העם בנאמנות לאורך שנות ההליכה במדבר - משה אהרן ומרים, כשעם הסתלקותם עובר עם ישראל להנהגה טבעית - כשמתה מרים פסקה הבאר, כשמת אהרן פסקו ענני הכבוד, וכשמת משה פסק המן. כפי שכותב רבנו הרצ"ה בשיחותיו (במדבר עמ' 228):

"בדרך לכניסה לארץ אשר ענינה של הארץ הוא הופעת הקדושה שבטבע מתמעטת ההנהגה הניסית - מה שמודגש על ידי הסתלקות מרים ואהרן ולבסוף אף משה".

אהבתו ומסירותו של משה לעם ישראל כל כך גדולה, ולכן כששומע שטובת העם היא שלא יכנס לארץ, מיד מתרצה משה ומוותר על תשוקתו הגדולה להיכנס לארץ.

נאמר בפסוק כז: "עֲלֵה רֹאשׁ הַפִּסְגָּה וְשֵׂא עֵינֶיךָ יְמִינָה וְצִפְנָה וְתִמְנָה וּמִזְרְחָה וּרְאֵה בְּעֵינֶיךָ כִּי לֹא תַעֲבֹר אֶת הַיַּרְדֵּן הַזֶּה" (פסוק כח) "וּרְאֵה בְּעֵינֶיךָ - בקשת ממני (פסוק כח) 'וּרְאֵה אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת', אֲנִי מֵרְאֶה לְךָ אֶת כּוֹלָהּ שֶׁנֶּאֱמַר: 'וּרְאֵהוּ ה' אֶת כָּל הָאָרֶץ' (דברים לז, א)".

כפי שראינו לעיל (בפסוק כח), כל מגמתו של משה רבנו בראיית הארץ היתה לטובתם של ישראל, וה' יתברך נענה לבקשתו של משה מתוך אהבתו למשה ולעמו.

מבט למורה

ניתן ללמוד על גודל מעלתה של ארץ ישראל מבקשתו של משה - שאם הוא אינו זוכה להיכנס לארץ, לפחות שיזכה שעצמותיו ייקברו בארץ, וכך כתבו חז"ל **במד"ש** (דברים רבה ב, ח):

"אמר לפניו [משה לפני ה']: ריבונו של עולם, עצמותיו של יוסף נכנסו לארץ, ואני איני נכנס לארץ? אמר לו הקב"ה, מי שהודה בארצו נקבר בארצו ומי שלא הודה בארצו אינו נקבר בארצו, יוסף הודה בארצו מניין? 'גנב גנבתי מארץ העברים' (בראשית מ, טו) נקבר בארצו... את[ה משה רבנו] שלא הודית בארצך אין אתה נקבר בארצך, כיצד בנות יתרו אומרות (שמות ב, יט) 'איש מצרי הצילנו מיד הרועים', והוא שומע ושותק?! לפיכך לא נקבר בארצו".

כבר בימי האבות רואים אנו את ההשתוקקות הגדולה להיקבר בארץ - יעקב השביע את יוסף שיקברוהו בארץ ישראל, וכן יוסף השביע את אחיו שיעלו את עצמותיו. וכפי שלמדנו שהתפילות והתחנונים הרבים שהפיל משה לפני ה' בכדי שיזכה להיכנס לארץ פעלו על עם ישראל לאורך הדורות והכניסו בליבם השתוקקות ורצון לעלות לארץ הקדושה, כך גם הרצון העז של האבות ושל יוסף ומשה נטעו בליבם של ישראל לאורך הדורות געגועים ורצון עז להיקבר בארץ או לפחות לזכות שרגב מאדמת ארץ ישראל יינתן בקברם.

נאמר בפסוקים כח-כט: "וַיֵּצֵא אֶת יְהוֹשֻעַ וְחִזְקִיָּהוּ וְאַמְצִהוּ בִּי הוּא יַעֲבֹר לִפְנֵי הָעָם הַזֶּה וְהוּא יַנְחִיל אוֹתָם אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר תִּרְאֶה. וְנָשָׁב בְּגִיא מוֹל בֵּית פְּעוֹר"

מיקומם של פסוקים אלו דורש הסבר - כיצד הם קשורים לנאמר קודם לכן, וכיצד קשורים הם זה לזה?
רש"י (ועל פסוק כט) כתב:

"ונשב בניה וגו' - ונצמדתם לעבודה זרה ואף על פי כן (דברים ה, א) 'ועתה ישראל שמע אל החקים' [הפסוק הבא] והכל מחול לך ואני לא זביתי לימחל לי".

אהבת ה' לישראל היא נצחית, ולכן על אף שחוטאים בחטאים קשים כעבודה זרה, ה' מוחל להם. אמנם ה' מוכיחם ואף מענישם אבל ממשיך לצוותם לשמור את מצוותיו ולהכינם לרשת את הארץ.

כוח התפילה של ציבור

רבי יצחק עראמה בספרו **עקידת יצחק** לומד מפסוקים אלו הבדל מהותי בין תפילת היחיד לבין תפילת הציבור, וכך כתב:

"כל הפרשה ללמד לישראל כי אין הקב"ה מואם בתפילתם של רבים, כי קרוב הוא לישראל בכל קראם אליו, ואף על פי שהתאנף ביחיד על חטאו ונתעבר במשה ולא שמע אליו, תפילת הרבים אינה חוזרת ריקם. אפילו אחר מעשה פעור שהכל היו שוים בו - [עם כל זאת] 'חיים בולכם היום'".

למרות גדלותו העצומה של משה, יתכן שתפילתו ובקשתו לא תיענה, משום שהוא יחיד, לעומת תפילת רבים שוודאי לא תשוב ריקם, כפי שכותב הרמב"ם **בהלכות תשובה** (ב, ז):

"ציבור כל זמן שעושים תשובה וצווקין בלב שלם הם נענין, שנאמר: '...בה' אלקינו בכל קראנו אליו' (דברים ה, ז)".

כלומר, אחרי שמשה מודיע לעם ישראל שתפילתו לא נענתה והוא אינו עובר את הירדן, נכנס ספק בליבם של ישראל - אם משה רבם למרות מעלותיו הנשגבות, על חטא קל לא זכה לעבור את הירדן, מדוע אנחנו, שחטאנו בחטאים חמורים יותר, נעבור?

על כן משה מלמד פרק חשוב בהלכות ציבור - גם הצדיק העליון ביותר אינו מגיע למעלותיו של הציבור - כי עם ישראל כעם כרת הקב"ה ברית נצח להיות לו סגולה מכל העמים. לכן מובן מדוע מחל ה' לישראל ומדוע זכו לעבור את הירדן ולרשת את הארץ.

על פי זה מובן סדר הפסוקים: אחרי שמשה מודיע לעם ישראל שתפילתו לא נענתה והוא אינו עובר, הוא מחזק את ליבם של יהושע וישראל - **"וַיֵּצֵא אֶת יְהוֹשֻׁעַ וְחִזְקִיָּהוּ וְאַמְצֵהוּ כִּי הוּא יַעֲבֹר לִפְנֵי הָעָם הַזֶּה וְהוּא יַנְחִיל אוֹתָם אֶת הָאָרֶץ"** [ו' החיבור שבתחילת הפסוק מורה שפסוק זה קשור לפסוקים שלפניו].

ובפסוק הבא - **"וַיָּשָׁב בְּגִיא..."** - מסביר את הטעם מדוע אינם צריכים לחשוש. למרות שה' לא שמע לתפילת משה, עם ישראל כציבור יורשה להיכנס לארץ, כי אהבת ה' לישראל היא נצחית ותפילת הציבור אינה חוזרת ריקם ולכן אף על פי שחטאו בעבודה זרה, ה' ממשיך להובילם אל הארץ.

רעיונות מרכזיים בפרק ג

תפילתו של משה שיזכה להיכנס לארץ

- **אהבת משה לישראל** – תחנוניו של משה להיכנס לארץ ישראל אינן מתוך דאגה לעילוי הפרטי אלא רצונו להיטיב עם ישראל.
- **השפעת תחנוני משה לאורך הדורות** – תחנוני משה רבנו להיכנס לארץ העמיקו בלב האומה לאורך כל הדורות את הגעגועים והאהבה לארץ ישראל.
- **ענוותנותו של משה** – מתגלה בכך שמשה התחנן לה' להיכנס לארץ כמתנת חנין ולא בזכות היותו צדיק ועובד ה' במסירות כל ימי חייו.
- **משה מבקש להיטיב עם ישראל** – משה מבקש לפחות לראות את הארץ, כדי שראייתו המבורכת תשפיע על הארץ ותתן ברכתה לעם ישראל לעולם.

תשובתו של ה'

- **אהבת משה לישראל** – על אף רצונו העז של משה להיכנס לארץ, כששמע שטובת העם היא שלא יכנס, מיד ביטל את רצונו.
- **אהבת ה' לישראל היא נצחית** – ולכן גם כשהם חוטאים בחטאים חמורים ביותר, ממשיך ה' להורות להם את הדרך ולהנחותם בה.
- **מעלת הציבור** – מעלת הציבור היא עליונה, ולכן תפילתם אינה חוזרת ריקם.

פרק ד

בפרקנו ששה נושאים עיקריים:

1. חיזוק לשמירת המצוות
2. מהותו של עם ישראל
3. זכירת מעמד הר סיני
4. איסור עבודה זרה
5. אזהרה מפני עונש הגלות
6. הבדלת ערי מקלט בעבר הירדן

הקדמה

הפרקים הקודמים עסקו בענייניו של עם ישראל היוצא ממצרים בדרכו לארץ ישראל ומברר את הקשר המהותי שבין לבין הארץ בעקבות משבר חטא המרגלים. עם ישראל עומד עתה על מפתנה של הארץ, וכעת, לקראת החיבור בין העם לארצו, מבאר משה לישראל את התוכן הפנימי של חיי עם ישראל - התורה והמצוות.

עם כניסתנו לארץ התורה מתעלה למדרגת חיים חדשה, כמאמר חז"ל (בראשית רבה טז, ד): "אין תורה כתורת ארץ ישראל". התורה מביאה להופעת חיי עם ישראל בצורתם השלימה והבריאה בארץ. התורה היא המחברת את העם לארצו, ומנגד, עזיבת התורה מנתקת את העם מארצו.

מסיבה זו, פרקנו עוסק במעלותיו הפנימיות של העם ובחיזוק שמירת המצוות - זאת דרך זכירת מעמד הר סיני ועשרת הדברות, והשמירה

מדברים העלולים לנתק את העם מארצו - כעבודה זרה ושפיכות דמים המחייבות גלות.

חיזוק לשמירת המצוות (פסוקים א-ג)

נאמר בפסוק א: "וַעֲתָה יִשְׂרָאֵל שָׁמַע אֶל הַחֲקִים וְאֵל הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אָנֹכִי מַלְמֵד אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת לְמַעַן תִּחְיִי וּבְאֵתָם וִירְשֶׁתָם אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם נָתַן לָכֶם"

"לְמַעַן תִּחְיִי" - השמיעה בקול ה' וניהול החיים על פי התורה, מוציאים אל הפועל את התכונות המיוחדות של ישראל באופן המיטבי. וכאשר אדם מממש את כוחותיו הוא זוכה לחיים טובים, כפי שכתב הנצי"ב בפירושו העמק דבר:

"משמעות 'חי' הוא עליונות הנפש ועונג שמשגי בהגיעו לתכלית שלימותו. והכלל - דכל הרגש רוחני מוסיף חיות... ואם יקרה [-] יהיה] אדם שמאבד ומשחית הרגשותיו הרוחניים, וישקיע עצמו והרגשו רק בתאוות אכילה ובדומה הרי זה... אינו נקרא אדם 'חי', שהרי מאבד מה שהיה בכוחו לחיות במוזב, ומי מישראל שמאבד הרגשה נעימה זו, נקרא מת..."

"וּבְאֵתָם וִירְשֶׁתָם אֶת הָאָרֶץ" - משה פונה לעם ישראל ומלמדם שיש קשר בין שמירת המצוות וירשת הארץ. ארץ ישראל אינה כשאר הארצות, היא ארץ ה' - ארץ קדושה, השמחה להחיות את עם ישראל בתוכה כאשר הולך בדרך ה' ומקיים את מצוותיו, וזאת מתוך התאמת הארץ לסגולותיה המיוחדות של האומה. כפי שממשיך הנצי"ב ומסביר:

"[ארץ ישראל היא] המקום המוכשר ביותר לזה החיות. דבחיין ל'ארץ אין זה החיות אפשר להיות בתכלית השלימות, משום שחסר

רוח הקודש - הופעת אהבת ה' לדבקים בו, וגם יש הרבה מפרשים לזה. מה שאין כן בארץ ישראל תגיעו לזה החיות בנקל על ידי עסק התורה".

ולכן, קיום תורה ומצוות - בארץ - מביא את עם ישראל לירושת הארץ הקדושה.

מבט למורה

ארץ ישראל היא מקומו הטבעי של עם ישראל - בה יכול הוא להקים מלכות, לבנות את בית המקדש, ולמלא את ייעודו להיות אור לגויים, כפי שנאמר לאברהם אבינו: "לְךָ מֵאֶרֶץ... אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲרָאָךְ. וְאָעֲשֶׂה לְגוֹי גָּדוֹל וְאֶבְרַכְךָ... וְנִבְרַכְוּ בְךָ כָּל מְשֻׁפָּחַת הָאָדָמָה" (בראשית יב, א-ג). גם בזמן הגלות, כשעם ישראל לא שליט בארצו, מצוה על כל אחד מישראל לעלות לארץ. קדושתה וסגולותיה הנפלאות של הארץ קיימות בה תמיד.

מסיבה זו יכולים אנו לראות כיצד לאורך הדורות השתוקקו גדולי האומה, ממשה רבנו עליו למדנו בתחילת הפרשה, דרך גדולי הראשונים כדוגמת רבי יהודה הלוי שחיבר שירים מלאי השתוקקות אל הארץ, ועד האחרונים כדוגמת תלמידי הבעל שם טוב, הגר"א והחת"ם סופר, שהתאמצו לעלות לארץ ולקבוע בה את חייהם על אף הקשיים והסכנות.

זכות גדולה נפלה בחלקנו לחיות בדור של תחיה. לאחר אלפיים שנות גלות השיב ה' את עם ישראל לארצו, וזיכה אותנו להיות חלק מהתהליך הנפלא הזה. תפקידנו הוא, להכיר טובה לה' מתוך שבח והודיה, ולקיים את תורת ה' ומצוותיו, כי הן מחיים את העם בארצו.

נאמר בפסוק ב: "לא תספו על הדבר אשר אנכי מצוה אתכם ולא תגרעו ממנו לשמור את מצות ה' אלקיכם אשר אנכי מצוה אתכם"

משה רבנו מדבר עם העם על הקשר שבין שמירת המצוות וירושת הארץ, וכפתיחה לדבריו מדגיש את חשיבות השמיעה המדויקת לציווי ה' ללא תוספת או מגרעת. המצוות שציוונו ה' שלימות בתכלית השלמות, ומדויקות עד אחרון הפרטים שבהן. ואם קיים פרט בתורה שאיננו מבינים את תכליתו, אין החיסרון בתורה ח"ו, אלא בנו, כי אין בכוחנו לרדת לסוף דעתו של נותן התורה, ולהבין את העומק האין סופי שבכל מצוה ומצוה. לכן, כל תוספת או מגרעת פוגעת בפעולת המצוות על האדם ועל העולם כולו, כפי שכתב בעל ספר החינוך (מצוה תנד):

"משרשי המצוה - כי האדון המצווה אותנו על התורה ברוך הוא בתכלית השלמות, וכל מעשיו וכל ציווייו הם שלמים וטובים, והתוספת בהם חסרון וכל שכן הגרעון".

מבט לתלמיד

הרמב"ם בספרו **מורה נבוכים** (ג, מא) מסביר שההוספה או החיסרון במצוות פוגעים לא רק במשמעותה של מצוה זו או אחרת ובקיומה, אלא בכל אמונתו של האדם שהתורה והמצוות הן דברי אלקים חיים: "ואמר 'לא תוסיף עליו ולא תגרע ממנו', כי היה זה מביא להפסד סדרי התורה ולהאמין בה שאינה מאת השם". שהרי המצוות ניתנו מאת ה', ואין ביכולת האנושית לרדת לסוף דעתו של הבורא, נותן המצוות. המשנה בתורה דבר ח"ו, מגלה מחשבתו הנפסדת, שדעתו כביכול עמוקה ושלימה יותר מדעת בוראו.

מבט למורה

בהקשר זה חשוב להזכיר, שלחכמי ישראל ניתן כח להוסיף ולחדש גזרות וסייגים, כדי לחזק את קיום התורה והמצוות ולבססו בקרב העם. וכך דורשים חז"ל (מועד קטן ה ע"א): **"וּשְׁמֵרְתֶּם אֶת מִשְׁמְרֹתַי"** (ויקרא יח, ל) - **"עֲשׂוּ מִשְׁמֶרֶת לְמִשְׁמְרֹתַי"**, כלומר תגזרו גזרות שיסייעו לשמירת תורת ה'. דוגמא: מן התורה נאסר בשר בהמה טהורה בחלב, וחכמים גזרו שגם בשר עוף יהיה אסור בחלב כדי להרחיק את האדם מן העבירה. שמא בני אדם יטעו ויחשבו: כיוון שבשר עוף מותר, הוא הדין בשר בהמה.

נאמר **בפסוק ג': "עֵינֵיכֶם הֲרֹאוֹת אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה ה' בְּבַעַל פְּעֹר בִּי כָּל הָאִישׁ אֲשֶׁר הָלַךְ אַחֲרֵי בַעַל פְּעֹר הַשְּׂמִידוֹ ה' אֱלֹקֶיךָ מִקֶּרְבְּךָ"**
הספורנו מסביר, שבפסוק זה מדגימה התורה את המקום אליו עלולה להוביל הסטייה מציווי ה':

"הנה יעיד על זה מה שראיתם שקרה בענין בעל פעור, כי אמנם אותם שחטאו בעבודת בעל פעור לא התכוונו לזה [- לחטוא בעבודה זרה] בתחילה, אבל היתה תחילת כוונתם לזנות בלבד, כאומרו: 'ויחל העם לזנות' (במדבר כה, א). ואף על פי שהתורה אסרה זה מפני חשש עבודת גלולים, כאומרים: 'וזנו בנותיו אחרי אלוהיהן והזנו את בניך אחרי אלוהיהן' (שמות לד, מז), חשב כל אחד מהם שזה לא יקרה לו כלל. והנה קרה ההפך, כי כל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור להדבק בבנותיו אין גם אחד מהם שנשמר בחכמתו מהכשל בעבודה עצמה עד שהשמידו ה' אלקיך".

מהותו של עם ישראל (פסוקים ד-ח)

כפתיחה לחיוב לזכור את מעמד הר סיני ואת עשרת הדברות המופיעים בהמשך הפרשה, פותחת התורה בבירור מהותם של ישראל, ובקשר המיוחד בין ה' לעמו. קשר זה בא לידי ביטוי בדבקות של ישראל בה' (פסוק ד). דבקות זו מתגלה בקיום המצוות בארץ (פסוק ה), בשמירת המצוות המיוחדות אותנו מכל העמים (פסוק ו), ובקרבה מיוחדת לה' המאפשרת לקרוא אליו בכל עת (פסוק ז).

נאמר בפסוק ד: "וְאַתֶּם הַדְּבָקִים בְּה' אֱלֹהֵיכֶם חַיִּים כְּלֶכֶם הַיּוֹם"

מהותו של עם ישראל היא להיות דבק בה' אלקיו. 'דבקות' מציינת חיבור שלם ומוחלט בין ישראל לה'. זאת לעומת הפסוק הקודם המציין שישאל 'הלכו' אחרי בעל פעור, כלומר הם נגררו אחרי דבר שהוא זר לנו. לכן שני הפסוקים מחוברים על ידי וי"ו-הניגוד - הליכה אחרי דבר שהוא הפך הטבע שלנו, לעומת דבקות בה' שהיא כל מהותנו. פסוק זה מגדיר באופן עמוק ופנימי את מהותם של ישראל, כפי שכתב רבנו הרצי"ה בשיחותיו (דברים עמ' 129):

"[בפסוקים אלה] מופיעה הגדרה יסודית של כלל ישראל. הפסוקים נוראים וחותרים: 'וְאַתֶּם הַדְּבָקִים...' / פסוק זה מספיק כדי להגדיר מי אנחנו ומה שאנחנו... הולכת ומתבארת ההבחנה הזאת של הדבקות האלקית של כלל ישראל".

כדי להתקרב לה' ו'להדבק' בו איננו צריכים להתנתק מהחיים שלנו בעולם הזה - להסתגף ולהצטמצם, להיפך! תכלית כניסתנו לארץ היא להביאנו לחיות חיים שלמים, במלוא עוצמתם, לאור הציווי האלקי - למלא אחר מצוות ה' ולהידבק במידותיו ודרכיו, וכך לחבר את העולם הזה אל בוראו.

דבקות זו שייכת לכל עם ישראל ולא רק ליחיד סגולה, וכפי שמסביר רבנו הרצי"ה (שיעורים בספר אורות עמ' 188) פסוק זה:

"חיים" – בעולם הזה, 'בְּלִבָּם' – ולא יחיד סגולה, 'היום' – ולא רק לעתיד לבוא. אין בדבקות ניתוק מהחיים... אלא 'הידבק במידותיו [של הקב"ה]' – בשלימות מידותיו, בממשיות החיים המציאותיים, עכשיו, היום".

נאמר בפסוק ה': **"רְאֵה לַמִּדָּתִי אֶתְכֶם חֲקִים וּמִשְׁפָּטִים כַּאֲשֶׁר צִוֵּי ה' אֱלֹקֵי לַעֲשׂוֹת כֵּן בְּקֶרֶב הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם בָּאִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ"** בפסוק זה, המהווה המשך של הפסוק הקודם, מבאר משה שהדרך להגיע לדבקות בה' היא על ידי קיום התורה ומצוותיה בארץ! לכאורה מלשון הפסוק נראה שקיום המצוות – **"חוקים ומשפטים"**, הוא רק בארץ – **"לעשות כן בקרב הארץ"**, ולא בחוץ לארץ, אולם לא כך הם פני הדברים, כפי שכתב רבנו בחיי (דברים ז, יח):

"דרשו רבותינו זכרונם לברכה: 'אף לאחר שתגלו היו מצויינין במצוות, הניחו תפילין, עשו מזוזות, כדי שלא יהיו חדשים עליכם כשתחזרו, וכן הוא אומר: 'הציבי לך ציונים' (דמיה לא, ב). הכוונה בזה לומר, כי אף על פי שאנו עושין [את] המצוות בחוצה לארץ והם חובת הגוף לעשותם בכל מקום, לימדנו החכמים ז"ל שאין עיקר עשייתן אלא בארץ הקדושה".

גם בזמן הישיבה בגלות מצוים ישראל לשמור את המצוות, אך קיומן בעת הזאת לא יביאם לאותה רמת דבקות בה'. כשעם ישראל קיים את המצוות בגלות לאורך הדורות, זכר תמיד שעיקר קיומן הוא בארץ ומתוך כך השתוקק לשוב אל ארצו הקדושה ולקיים בה את המצוות באופן שלם.

מבט לתלמיד

ברוך ה' בדורנו, אנו זוכים לשבת בארץ הקודש ולקיים את מצוות התורה במקום המתאים ביותר לקיומן, בשלמות ובשמחה!

נאמר בפסוק ו: "וַשְׁמֶרְתֶּם וַעֲשִׂיתֶם כִּי הוּא חֻמַּתְכֶּם וּבִינְתְּכֶם לְעֵינֵי הָעַמִּים אֲשֶׁר יִשְׁמְעוּן אֶת כָּל הַחֻקִּים הָאֵלֶּה וְאָמְרוּ רַק עִם חָכָם וְנָבוֹן הָגוֹי הַגָּדוֹל הַזֶּה"

כתב רש"י (ויקרא יט, יט): "את חקתי תשמרו... - חוקים אלו גזרות מלך שאין מעם לדבר".

בשונה מה'משפטים', שהם מצוות שאנו מסוגלים להבינן ולתת בהן טעם (מסוים וחלקי בהתאם לדרגתנו והשגתנו), ישנן מצוות שטעמן כמסוים והן נשגבות מהבנת אדם ומכונות בשם 'חוקים' - "גזירה היא מלפני ואין לך רשות להרהר אחריה" (רש"י במדבר יט, ב). התורה מדגישה שדווקא מתוך קיומן של מצוות אלו, שאינן מובנות בשכל כל צרכן, יגדל כבודו של עם ישראל בעיני הגויים, וכך מסביר זאת המלבי"ם:

"רצה לומר - כל תחשבו כי החוקים שהם מצוות שאין להם טעם ישימו אתכם ללעג ולקלם בעיני גויי הארצות... לא תחשבו כן... כי בחיפך, כי 'היא חכמתכם ובינתכם' שעל כן יחזיקו אתכם לחכמים ונבונים... כשיראו אתכם מקיימים החוקים שאין הדעת מסכים להם ויראו שעל ידי זה תשיגו תועלת נפלא שאלקים קרוב אליכם ושומע תפילתכם בכל עת שתקראו אליו (פסוקים ז-ח), יצטרכו להודות שאתם עם חכם ונבון. ולא יאמרו שזה גרמו המשפטים, שהרי לכל עם ועם יש להם משפטים ונימוסים לתקן ענייניהם ואין משיגים [את] המעלה הזאת שתהיה השכינה ביניהם, ובהכרח יודו שזה על ידי החוקים..."

כשישראל מקיימים את מצוות ה' גם בלי להבין את טעמן, הם מגלים בזה שהם מקבלים על עצמם עול מלכות שמים באהבה - כמדרגה לה זכו לפני מתן תורה באומרים "נעשה ונשמע". מכוח מעלה זו הם זוכים להשראת שכינה בקרבם ולקבלת תפילותיהם.

כשאומות העולם פוגשות מעלה זו הן מודות ש"רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה" (דברים ד, ו).

נאמר בפסוקים ז-ח: "כִּי מִי גֹי גָדוֹל אֲשֶׁר לוֹ אֱלֹקִים קְרֹבִים אֵלָיו כֹּה אֱלֹקֵינוּ בְּכָל קְרָאנוּ אֵלָיו. וּמִי גֹי גָדוֹל אֲשֶׁר לוֹ חֲקִים וּמִשְׁפָּטִים צְדִיקִים כְּכֹל הַתּוֹרָה הַזֹּאת"

פסוקים אלה ממשיכים ללמד אותנו על שבחם ומעלתם של ישראל הדבקים בה' בכל ליבם על ידי לימוד התורה ויישומה בכל אורחות חייהם. מכוח דבקות זו זוכים ישראל לקרבת ה' גדולה, וביכולתם לפנות אליו בתפילה, כפי שמסביר רבנו הרצי"ה בשיחותיו (דברים עמ' 101):

"התפילה והתורה הן התפרטות של סגולת ישראל, וסגולה זו מתחילה מאברהם אבינו – 'ואעשך לגוי גדול'... ועכשיו מתגלה ומתפרט הגוי הגדול: 'כי מי גוי גדול אשר לו אלקים קרובים אליו, כה' אלקינו בכל קוראנו אליו' - במה גדלותו? בתפילה. 'ומי גוי גדול אשר לו חוקים ומשפטים צדיקים ככל התורה הזאת...' - במה גדלותו? בתורה".

ממשיך רבנו הרצי"ה שם וכותב (עמ' 124):

"גדלותו של עם היא בקישורו לריבונו של עולם. הקישור הזה מתחיל מתוך הזכות של התגלות ריבונו של עולם מלמעלה למטה אלינו על ידי התורה, ומתוך כך יש לנו זכות לקרוא לו מלמטה למעלה [על ידי התפילה]".

כלומר, בפסוקים אלה מתבררת משמעות ההבטחה האלקית לאברהם אבינו – "ואעשך לגוי גדול" [גוי במובן של עם]. ובמה גדלותנו? בכך שה' קרוב אלינו. וכיצד קרבה זו באה לידי ביטוי? בתורה שהיא הפניה של ה' אלינו, ומתוך כך בתפילה שהיא הפניה שלנו אל ה'.

זכירת מעמד הר סיני (פסוקים ט-יד)

כשעם ישראל נכנס לארצו, כוחותיו מתרעננים, הוא 'נולד' מחדש והתורה שבקרבם מתעלה למדרגה חדשה. לכן עתה, ערב הכניסה לארץ שבה התורה ומתארת את מעמד מתן תורה. לאחר שבררנו את מעלותיהם של ישראל, בא תיאור מעמד הר סיני, וזהו הסדר הנכון - קודם ישראל ואחר כך התורה, כדברי **אור החיים הקדוש** (ויקרא כו, מד): **"אם אין ישראל - התורה שנתן ה' להם... הופרה" (אין לה קיום). וכדברי רבנו הרצ"ה בשיחותיו (שמות עמ' 184):**

"ישראל הם ה'כתובת' של התורה... התורה נוצרה כך וסודרה כך כדי להופיע בעולם הזה אלינו ועל ידינו - ולא על ידי משהו אחר. ומתוך כך, לו יצויר שאין ישראל בעולם, אין 'כתובת' של חלות התורה [מקום בו התורה יכולה לחול]".

נאמר **בפסוק ט: "דַּק הַשְּׁמֵר לְךָ וְשָׁמַר נֶפֶשְׁךָ מֵאֵד פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ וּפֶן יָסוּרוּ מִלְּבָבְךָ כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ וְהוֹדַעְתָּם לְבָנֶיךָ וְלִבְנֵי בְנֶיךָ"** **הרמב"ן** רואה בפסוקים אלה מצוות 'לא תעשה' ו'עשה' חשובות ויסודיות מאוד:

"... כאשר אמר שנוהר בכל המצוות ונשמור החוקים והמשפטים לעשותם, חזר ואמר רק אני מזהירך מאד להישמר ולשמור עצמך מאד מאד לזכור מאין באו אליך המצוות, שלא תשכח מעמד הר סיני מכל הדברים אשר ראו שם עיניך הקולות והלפידים את כבודו ואת גדלו ודבריו אשר שמעת שם מתוך האש, ותודיע כל הדברים אשר ראו עיניך במעמד הנכבד ההוא לבניך... הזהיר במצוות לא תעשה שלא נשכח דבר מן המעמד ההוא ולא נסירהו מליבנו לעולם, וציוה במצוות עשה שנודיע בו לכל זרענו מדור לדור כל מה שהיה שם בראיה ובשמיעה".

מה החשיבות הגדולה כל כך בזכירת מעמד הר סיני? מדוע לא די

בכך שנאמין שהתורה שעליה אנו מצווים ניתנה לנו מפי ה' ועלינו לקיימה?

מסביר הרמב"ן:

"התועלת במצוה הזאת [- של זיכרון מעמד הר סיני] גדולה מאד, שאם היו דברי התורה באים אלינו מפי משה בלבד, אף על פי שנבואתו נתאמתה באותות ובמופתים, אם יקום בקרבנו נביא או חולם חלום ויצונו בהפך מן התורה ונתן אלינו אות או מופת, יכנס ספק בלב האנשים, אבל כשתגיע אלינו התורה מפי הנבונה לאוזנינו ועינינו הרואות אין שם אמצעי, נכחיש כל חולק וכל מספק... כי כשנעתיק גם כן הדבר לבנינו ידעו שהיה הדבר אמת בלא ספק כאילו ראוהו כל הדורות."

ההתגלות האלקית שהיתה במעמד הר סיני לכל ישראל נתנה תוקף נצחי לתורה ולמצוותיה, שהרי כל ישראל שמעו וראו את דבר ה' שהתגלה אליהם פנים בפנים. לכן אם נעביר זיכרון זה מדור לדור, נמצא שאמיתות התורה ומצוותיה תתאמת לכל הדורות בקרב ישראל.

נאמר בפסוקים יא-יב: "וַתִּקְרְבוּן וַתַּעֲמֹדוּן תַּחַת הָהָר וְהָהָר בַּעַר בָּאֵשׁ עַד לֵב הַשָּׁמַיִם חֹשֶׁךְ עָנָן וְעָרְפָּל. וַיְדַבֵּר ה' אֲלֵיכֶם מֵתוֹךְ הָאֵשׁ, קוֹל דְּבָרִים אֲתֶם שֹׁמְעִים וְתִמוּנָה אֵינְכֶם רֹאִים..."

במעמד הר סיני זכו כל ישראל למפגש נבואי עם דבר ה', ובכך התחזקה בליבם האמונה שה', על אף מציאותו העליונה והנבדלת, פונה לאדם. כפי שמסביר רבי יהודה הלוי בספר הכוזרי (מאמר א, פז):

"העם, עם מה שהאמינו במה שבא בו משה אחר המופתים האלה, נשאר בנפשותם ספק, איך ידבר האלקים עם האדם... מפני שהיה רחוק [לא שייך] הדיבור בעיניהם מזולת אדם [- ממני שאינו אדם, כלומר מה'], בעבור שהדבור נשמי. ורצה ה' להסיר הספק הזה מלבבותם... והתקדש העם, ונודמן למדרגת הנבואה, אף לשמוע דברי האלקים פנים בפנים. והיה זה אחר שלשה ימים, בהקדמות

אותות גדולות מקולות וברקים ורעמים ואש שסכבה את הר סיני, ונשארה האש ההיא ארבעים יום רואין אותה העם, ורואין את משה בא בתוכה ויוצא ממנה, ושמע העם דבור צח בעשרת דברים, הם אמות התורות ושרשיהן [יסוד ושורש לכל המצוות]... ואלה עשרת הדברים לא קיבלם ההמון מאנשים יחידים ולא מנביא, כי אם מאת האלקים נתנו".

לפי דבריו מתבאר שהאש והחשך, הענן והערפל, הברקים והרעמים שליוו את מתן תורה, יחד עם התעלות ישראל למעלת הנבואה, נועדו לזעזע ולרומם את העם, ולהסיר מליבם כל ספק כי האלקים הוא הפונה אליהם.

איסור עבודה זרה (פסוקים טו-כד)

איסור עבודה זרה חוזר ומופיע פעמים רבות לאורך כל חומש דברים יותר מבכל חומש אחר. מדוע?

עם ישראל יצא ממצרים, קיבל את התורה וזוכה עתה לרשת את הארץ כדי להקים מלכות ומקדש ובכך להיות אור לגויים, ולתקן עולם במלכות ש-ד-י.

כפי שראינו בפסוק הקודם, ירושת הארץ תלויה באמונה בה' ובקיום מצוות התורה. כאשר עם ישראל עומד להיכנס לארץ ולפגוש את עמי כנען השטופים בעבודה זרה, באה האזהרה שלא יגררו אחרי מעשיהם. סכנה זו ממשית ביותר, מכיון שעם הכניסה לארץ עובר עם ישראל מהנהגה הניסית שליוותה אותו בשנות המדבר, להנהגה טבעית - המתאימה לחיים בארץ.

בהנהגה הטבעית קשה יותר להבחין בהשגחת ה' ולחיות את נוכחותו, דבר העלול לגרור את ישראל לחפש 'תחליף' בדמות עבודה זרה.

בנוסף, ארץ ישראל היא 'ארמונו של מלך' ועל כן העונש על עבודה זרה הרבה יותר חמור ומחייב חורבן וגלות חס ושלום. מסיבות אלו, דווקא בחומש דברים, עם הכניסה לארץ, חוזרת התורה על איסור עבודה זרה פעמים רבות.

מבט לתלמיד

מלבד איסור עבודה זרה, מוזכרים בחומש שני איסורים נוספים פעמים רבות - איסור גילוי עריות ואיסור שפיכות דמים. שתי עבירות אלו, יחד עם איסור עבודה זרה הן שלוש העבירות החמורות שאנו מצווים למסור את הנפש כדי לא לעבור עליהן - 'יהרג ואל יעבור'! כבעבודה זרה, גם בעבירות אלו היו שטופים עמי כנען, ועתה עם הכניסה לארץ עולה חשש שמא ילמדו ישראל ממעשיהם הרעים. ועל כן שבה התורה ומדגישה לכל אורך החומש את האיסורים הללו ואת חומרתם. לאור דברים אלה מובן הציווי הנוקב שמצווה ה' את ישראל ביחס לעמי כנען בהמשך החומש (פרשת שופטים כ, טז-יז) - "כִּי הָחִרָם תַּחֲרִימֶם... לֹא תַחֲיֶה כָּל נֶשְׁמָה".

נאמר בפסוק טו: "וְנִשְׁמַרְתֶּם מְאֹד לְנַפְשֵׁיכֶם כִּי לֹא רְאִיתֶם כָּל תְּמוּנָה בַּיּוֹם דִּבֶּר ה' אֲלֵיכֶם בְּחָרֵב מִתּוֹךְ הָאֵשׁ"

מהסיבות שמנינו לעיל, ההיסחפות אחרי עבודה זרה היתה רבה, ולכן התורה מדגישה "וְנִשְׁמַרְתֶּם מְאֹד".

"כִּי לֹא רְאִיתֶם" - כתב רבנו בחיי:

"אמר: אחר שאתם יודעים בבירור שלא ראיתם שום תמונה, מעתה יש לכם להיזהר שלא תעשו שום תמונה, שום פסל שהוא דבר הנפסל..."

התורה מדגישה שאסור לעשות תמונה או פסל, מכיוון שלאדם קל יותר להיאחז בדברים מוחשיים הנראים לעין, ועל כן, על אף שאדם

מאמין במציאות ה' ובכך שברא את העולם, הוא עלול לכוון את עבודתו אל כוחות גדולים הפועלים במציאות, מתוך מחשבה מוטעית שזה רצון ה'.

נאמר בפסוק יט: "וּפֶן תִּשָּׂא עֵינֶיךָ הַשְּׁמִימָה וְרֵאִיתָ אֶת הַשָּׁמַשׁ וְאֶת הַיָּרֵחַ וְאֶת הַכּוֹכָבִים כֹּל צָבָא הַשָּׁמַיִם... אֲשֶׁר חָלַק ה' אֱלֹהֶיךָ אֹתָם לְכֹל הָעַמִּים..." "אֲשֶׁר חָלַק ה' אֱלֹהֶיךָ אֹתָם לְכֹל הָעַמִּים" – העמים כפופים לחוקי הטבע שעל פיהם קבע ה' שתתנהל המציאות, ואילו עם ישראל אינו כפוף לחוקי הטבע, אלא מושגת בהשגחה פרטית ישירה למעלה מן הטבע. מכאן נובעת החומרה הגדולה בכך שאדם מישראל יעבוד לכוחות הטבע, כפי שכתב הכלי יקר:

"איך תהיה נבער מדעת כל כך להשתחוות לשמש... ואדרבה אתם מושלים על השמש כמו [שאמר יהושע] 'שמש בנבעון דום' (יהושע י, יב), ובן משה העמיד החמה".

הנהגתו של עם ישראל היא על-טבעית, ולכן כשעם ישראל ממלא אחר רצון ה' הוא אינו כפוף לטבע אלא להיפך – הטבע כפוף לו, כפי שזכינו לראות לאורך הדורות, בניסים שנעשו לישראל.

מבט למורה

לאורך כל ההיסטוריה של עם ישראל – ממכות מצרים דרך קריעת ים סוף, שנות המדבר, כיבוש הארץ, תקופת השופטים, מלכות ישראל והניסים שנעשו במקדש, התגלתה ההנהגה הניסית בה מנהיג ה' את עמו בחירו (כשבארץ ישראל ההנהגה הניסית המושגת – מופיעה דרך הטבע). רק כאשר סרו ישראל מן הדרך ולמרות כל אזהרות נביאי ה' הקשו את ערפם, הגיעה תקופת הסתר פנים, והתחייבו בגלות. אבל גם בגלות בחמלת ה' על עמו המשיכה השגחת ה' הנסתר לשמור עליהם, עד שובם אליו ואל נחלתו. והנה זכינו בדורנו, לשוב אל ארצנו בניסי ניסים. אמנם השגחת ה'

הינה בתוך הטבע, והגאולה מופיעה קמעה קמעה, אבל ניתן לראות במוחש את הנס שבתוך הטבע. נודה לה' בכל יום על השגחתו חמלתו ואהבתו אלינו לאורך הדורות, ונתאמץ למלא את ייעודנו בארצנו הקדושה.

נאמר בפסוק כ: "וְאַתֶּכֶם לָקַח ה' מִכּוֹר הַבְּרֹזֶל מִמִּצְרַיִם לֵהָיִית לֹא לְעַם נַחֲלָה בַּיּוֹם הַזֶּה"

כתב הרש"ר הירש:

"ה' רצה להתחיל בכם את בניין האנושות החדשה והטהורה, ולצורך זה ניתק אתכם מכל ההתקשרות לשבע, הוציא אתכם 'מכור הברזל ממצרים'... קמתם לתחיה לאומית מן המוות הלאומי, בניגוד לכל חסדר המבעי של הדברים. ועתה שומה עליכם להתהלך בעם תחת הנהגתו הישירה של ה', המעידה על ה' לבדו, וכך תהיו 'לעם נחלה' לה'".

בפסוק זה מופיע יסוד אמוני חשוב - בחירת ה' בעם ישראל להיות לו לעם נחלה. ה' ברא אותנו עם מעלות מיוחדות, אלקיות, השונות מכל הנהגה טבעית שה' מנהיג את עולמו. לכן עלינו לקבל את הנהגתו, לפנות אליו לבדו, ולהתאים את מעשינו אל אותן תכונות ייחודיות שהוא טבע בנו ובכך נזכה לגלות כי אנו עם ה' ונחלתו.

מבט למורה

התורה מדמה את תהליך יצירתו של עם ישראל במצרים ל'כור הברזל', בו מבררים הצורפים את הזהב מפסולת המתכות הנלווית אליו. בעל הכתב והקבלה מסביר שדימוי זה בא להסביר את הצורך בתהליך הבירור הקשה שעברו בני ישראל במצרים:

"מכור הברזל - כור הוא כלי שמזקקין בו את הזהב (רש"י), כי זה היה התכלית האמתי המכוון ממנו יתברך לשעבדם

במצרים, לצרפם כזהב בכור שיתפרדו הסינים ויישאר זהב מחור לבד... כי אלו הרכה את ישראל והשפיע להם מובנות גדולות בלתי שיעבוד, לא היו מתרצים לקבל עליהם התורה הזאת האוסרת עליהם כל ענינים שהיו רגילים בהם, לכן היתה מעצת ה' לשעבדם תחת עול מלכות קשה, ולסיבה זו נטהרו ונודקו עד שהיו ראויים לקבל התורה מרצון נפשם".

תהליך השעבוד הקשה אותו עברו בני ישראל במצרים, זיכך וטיהר את ליבם, והכשיר אותם לקבל את התורה על אף המאמץ שהיא דורשת מהאדם.

נאמר בפסוקים כא-כב: "וְהָתַאֲנַף בִּי עַל דְּבָרֵיכֶם וַיִּשְׁבַּע לְבַלְתִּי עֲבָדִי אֶת הִירְדֵן... כִּי אֲנֹכִי מֵת בָּאָרֶץ הַזֹּאת..."

רבים מהמפרשים מתקשים בהבנת הקשר בין שני פסוקים אלו לאיסור עבודה זרה המוזכר לפניהם ולאחריהם. מסביר החזקוני:

"כי אנכי מת בארץ הזאת - לפיכך תשמרו לכם פן תשכחו וגו' [כי לא אהיה עמכם להזהירכם על כך] אבל אם הייתי עובר עמכם ורואה אתכם הייתי מוחה בידכם".

משה מציין בפני העם, שמכיוון שנגזר עליו למות במדבר ולא להיכנס אתם לארץ, תוטל עליהם האחריות להישמר מעבודה זרה.

משה רבנו מלמד את העם בהזדמנות זו, כי הציוויים שמצווה ה' נועדו אך ורק לטובתם - לרומם אותם ולהתאים אותם לייעודם החשוב, כפי שמסביר החזקוני: "אינני עבר את הירדן - ויש לכם להתבונן כי לא לצרכי אני אומר לכם לשמור את המצוות [אין לי נגיעה אישית בכל הציוויים, אלא ודאי הם ניתנו לטובתכם לרומם אתכם לרשת את הארץ לדורות עולם]".

עונש הגלות על עזיבת דרך ה' (פסוקים כה-לא)

הקדמה

א. הקשר שבין עם ישראל לארץ ישראל

הקשר שבין עם ישראל לארץ ישראל הוא קשר עמוק, פנימי ומהותי. ארץ ישראל אינה רק אמצעי המאפשר לעם ישראל לחיות חיים מדיניים נורמליים, ואפילו אינה רק אמצעי המאפשר לעם ישראל לחיות חיים רוחניים, אלקיים! ארץ ישראל קשורה בקשר של חיים עם עם ישראל, כפי שכתב מרן הרב קוק בספר **אורות** (ארץ ישראל א):

"ארץ ישראל איננה דבר חיצוני, קנין חיצוני לאומה, רק בתור אמצעי למטרה של... החזקת קיומה החומרי או אפילו הרוחני. ארץ ישראל היא חטיבה עצמאית קשורה בקשר חיים עם האומה, חבוקה בסגולות פנימיות עם מציאותה".

קשר החיים המיוחד שבין העם לארץ, מאפשר לעם ישראל להוציא את כוחותיו אל הפועל. ארץ ישראל נותנת פירותיה בעין יפה, אוירה מבריא ומחכים, השכינה שורה בה, ומתוך כך גם עם ישראל פורח וחיוו בריאים ורעננים - בכוחו לייסד מלכות, לבנות את בית המקדש, לחיות בקדושה ולהגיע למדרגת נבואה.

ב. הגלות היא תוצאה טבעית של עזיבת דרך ה'

עם ישראל זוכה לכל האמור רק כשהוא נאמן לטבעו וחי חיים אלקיים - חיי תורה ומצוות. אבל כשעם ישראל מתכחש לטבעו, מורד בה' וחס וחלילה עובד עבודה זרה, ארץ ישראל מזדעזעת. ארץ ישראל היא ארץ ה', ארץ הקודש, ארץ שהשכינה שורה בה, ועל כן באופן 'טבעי' היא מקיאה מקרבה את החוטאים, כפי שגוף האדם מקיא אוכל מקולקל המזיק לו. וכך אומרת התורה (ויקרא יח, כו-כח): "...וְלֹא תַעֲשׂוּ מִכָּל הַתּוֹעֲבוֹת הָאֵלֶּה... וְלֹא תִקְיֵא הָאָרֶץ אֶתְכֶם בְּטִמְאָתְכֶם אֹתָהּ...", וכדברי הרמב"ן (שם):

"ולכך אמר 'ושמרתם את כל חוקותי ואת כל משפטי ועשיתם אותם ולא תקיא אתכם הארץ'... הארץ שהיא נחלת ה' הנכבד תקיא כל מטמא אותה, ולא תסבול עובדי עבודה זרה ומגלים עריות".

ג. הגלות היא חלק מהתוכנית האלקית להשיב את עם ישראל לארץ

חיו

המפגש עם עמי כנען שהיו שטופים בעבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים השפיע ברבות השנים לרעה על עם ישראל, שלמד מהם והלך בדרכם, עד שהיה צורך להוציאם לגלות ולהעביר אותם תהליך ארוך של תיקון.

הגלות אינה מעשה נקמה של הקב"ה חס וחלילה, אלא חלק מהתוכנית האלקית ליישב את עם ישראל בארצו. בגלות עובר עם ישראל תהליך של זיכוך ותיקון המכשיר ומכין אותו לקראת שובו לארץ חיו. הגלות היא חלק מתוכנית אלקית כוללת להשיב את עם ישראל לחיים בריאים בארצו הקדושה.

מבט למורה

לאחר ארבעים שנות הליכה במדבר, בהן תיקנו ישראל את מעשיהם, נעשו ראויים לרשת את הארץ, לכונן בה מלכות ולבנות בה את בית המקדש. ניתן לשאול: מדוע הביאו ה' אל ארץ שהיא מלאה בעמים מקולקלים שהשפיעו עלינו לרעה, ולא הביא אותנו אל ארץ שוממה?

התשובה לכך היא, שעלינו לזכור שלעם ישראל יש תפקיד בעולם - עליו להביא ברכה לכל האנושות, כפי שנאמר לאברהם אבינו: "וַיִּבְרַכְךָ בְּכָל מְשָׁפַחַת הָאָדָמָה" (בראשית יב, ג). עם ישראל באומות הוא כמו לב באברים, הוא מזרים דם מבריא לכל חלקי הגוף, ולכן מוכרח שיהיה מגע בינו ובין הגוף. אמנם עם ישראל שילם על המגע הזה מחיר כבד וכואב לאורך ההיסטוריה, אך זו הדרך לתקן את האנושות.

בתקופת ירושת הארץ והישיבה בה, ועוד יותר בתקופת הגלות והפיזור של עם ישראל בין כל העמים, עם ישראל השפיע השפעה מבורכת, גלויה וגם נסתרת, על כל האנושות.

בדורנו, אחרי תקופה ארוכה של אלפיים שנות גלות שבה השפיע עם ישראל על כל העמים, שבנו לארץ חיינו. אלא שגם אומות העולם השפיעו עלינו וגם לנו לוקח זמן להירפא מכל תחלואי הגלות ולחזור לבריאותנו. לאט לאט אנו חוזרים לבריאותנו, בונים את חיינו הלאומיים במדינתנו ומתקדמים לקראת הקמת מלכות מתוקנת ובנין בית המקדש במהרה בימינו.

נאמר בפסוקים כה-כו: "כִּי תוֹלִיד בָּנִים וּבָנֵי בָנִים וְנוֹשְׁנֶתָם בָּאָרֶץ וְהִשְׁחַתְתָּם וְעָשִׂיתָם פֶּסֶל תְּמוּנַת כָּל... הָעִידֹתִי בְכֶם הַיּוֹם אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ כִּי אֲבֹד תֵּאבְדוּן מִהָרַץ מֵעַל הָאָרֶץ... לֹא תֵאָרִיכֶן יָמִים עָלֶיךָ, כִּי הַשֹּׁמֵד תִּשְׁמְדוּן"

"כִּי תוֹלִיד בָּנִים וּבָנֵי בָנִים וְנוֹשְׁנֶתָם בָּאָרֶץ" - בני הדור הנכנס לארץ, שרבים מהם ראו את האותות והמופתים בשנות המדבר, ועתידים לראות את הניסים הגדולים שיעשה ה' עימם בכיבוש הארץ, יכירו בכוחו ובגבורתו של הקב"ה ובחסדיו המרובים, ואין חשש שיסורו מן הדרך. אולם הדורות הבאים שיגדלו לתוך חיים מבוססים בארץ, עלולים לשכוח את יד ה' המופלאה שהביאה אותם לארץ ואת התכלית הגדולה שלשמה זכו לרשתה, כפי שמסביר החזקוני:

"בָּנִים וּבָנֵי בָנִים - אֵין אֲנִי מִתִּירָא מִן הָאֲבוֹת שְׂרָאוּ מַעֲשֵׂה הַקֹּדֶשׁ בְּרוּךְ הוּא וְנוֹדְאוֹתָיו אֲבָל מִבְּנֵי בְנֵיהֶם שְׁלֹא רָאוּ אֲנִי מִתִּירָא".

ההתרגלות לחיים טבעיים בארץ, לעבודת האדמה ושאר עבודות קיום האדם, יכולה להביא את האדם להרגשה שהעולם מתנהל כולו על פי מערכות הטבע וכפוף להן. ההנהגה הטבעית של ה' בארץ,

והמפגש הכל - כך משמעותי עם כוחות הטבע, עלולים חס וחלילה להביא את ישראל לפנות לכוחות זרים ולעובדם, כפי שמסביר הנצי"ב בפירושו העמק דבר:

"דכל זמן שהיתה ביאת הארץ חדשה אצלם הבינו כי כיבוש הארץ אינו אלא מעשה ה'... אבל כאשר נתיישן הדבר ולא יהיה העסק [אלא] רק בפרנסה בגידולי קרקע וכדומה, תאמינו כי כמו [ש]כל העולם מתנהג בכח עבודה שאומות העולם משתחווים לשמש... בספורים שמסר הקב"ה הנהגת העולם לה חס וחלילה, כך תחשוב שארץ ישראל תתנהג כמו כן".

"ונושנתם... לא תאריכון ימים עליה כי השמד תשמדון" - רש"י מסביר את הפסוקים על דרך הדרש:

"רמז להם שיגלו ממנה לסוף שמונה מאות וחמשים ושנים שנה, כמנין [- כגימטריה של] 'ונושנתם'. והוא הקדים והגלם לסוף שמונה מאות וחמשים והקדים שתי שנים ל'ונושנתם', כדי שלא יתקיים בהם 'כי אבד תאבדון'. וזהו שנאמר 'וישקוד ה' על הרעה ויביאה עלינו, כי צדיק ה' אלקינו' (דניאל מ, יד) - צדקה עשה עמנו שמהר להביאה שתי שנים לפני זמנה".

מכאן אנו לומדים, כמה גדולה אהבת ה' לעמו - גם כאשר ישראל חוטאים חטאים חמורים לאורך שנים רבות, ה' מאריך אפו ומאפשר להם לשוב בתשובה ולתקן את מעשיהם. וגם אם לא שבו בתשובה וצריכים להיענש ולגלות ממקום חיותם, מהארץ הקדושה, ה' מקדים ומענישם קודם שתוגדש הסאה ויצטרכו להיענש בעונש חמור יותר. לפי זה, ביאור הפסוק הוא: "לא תאריכון ימים עליה", כי אם תאריכו ימים עליה אתם עלולים להגיע למצב של "כי השמד תשמדון".

נאמר בפסוק כז: "והפיץ ה' אתכם בעמים ונשארתם מתי מספר בגוים אשר ינהג ה' אתכם שמה"

גם כשה' מוציא את ישראל לגלות, נמשכת אהבתו אליהם והוא חפץ

בהמשך קיומם. מסיבה זו - "וְהָפִיץ ה' אֶתְכֶם בְּעַמִּים" ולא הגלה אותם למקום אחד, כפי שמסביר המלבי"ם:

"זאת... יעשה להצלתכם שלא יגלה אתכם אל מקום אחד רק יפיץ אתכם שתהיו מפוזרים בעמים, שאז אם יגורו עליכם גזרות וכליון במקום אחד תמצאו רווח והצלה במקום אחר ועל ידי כך... לא תכלו לגמרי".

נאמר בפסוק כח: "וְעַבַּדְתֶּם שָׁם אֱלֹהִים מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם עֵץ וָאֶבֶן..." אין הכוונה, חלילה, שכאשר יגלו ישראל מארצם הם מוכרחים לעבוד עבודה זרה, כפי שמסביר רבנו בחיי:

"לא שיתנבא שעתידין ישראל שיעבדו עבודה זרה בהיותם בגלות בארץ אויביהם חס וחלילה! אלא יאמר: מאחר שאתם גולים ואתם עובדים לעובדי אלילים, כאלו אתם עובדים אלהים אחרים".

השעבוד תחת ידי גויים עובדי עבודה זרה שכל חייהם סובבים סביב עבודה זרה, כמוהו כפולחן לעבודה זרה עצמה.

מבט למורה

הסברנו את הפסוק על פי דברי רבנו בחיי. הרמב"ן (כאן, ובהרחבה בויקרא יח, כה) מבאר את הפסוק על פי דברי חז"ל (כתובות קי ע"ב): "כל הדר בחוצה לארץ דומה כמי שאין לו אלוך, שנאמר: 'לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלקים'", ומוסיף (על פי התוספתא בעבודה זרה): "...כל זמן שאתם בארץ כנען הייתי לכם לאלקים, אין אתם בארץ כנען כביכול אין אני לכם לאלקים". הרמב"ן מבאר, שבארץ ישראל ישנה השראת שכינה והשגחה ישירה של ה' - "תָּמִיד עֵינֵי ה' אֱלֹקֶיךָ בָּה מְרִשִּׁית הַשָּׁנָה וְעַד אַחֲרִית הַשָּׁנָה" (דברים יא, יב), וכל יהודי שנמצא בה זוכה לקרבה גדולה יותר לה' מאשר בחוץ לארץ, וזוהי כוונת הפסוק "וְעַבַּדְתֶּם שָׁם אֱלֹהִים אַחֲרִים" - "וכבר פירשתי סודו כי היושב בחוצה לארץ כאילו עובד עבודה זרה" (לשון הרמב"ן).

הגלות – מביאה לתיקון ולתשובה (פסוקים כט-לא)

נאמר בפסוקים כט-ל: "וּבִקְשַׁתֶּם מִשֶּׁם אֵת ה' אֱלֹהֶיךָ וּמִצֵּאתָ כִּי תִדְרָשְׁנוּ בְּכָל לִבְבְּךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ. בָּצַר לְךָ וּמִצֵּאוֹךְ כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּאַחֲרִית הַיָּמִים וְשִׁבְתָּ עַד ה' אֱלֹהֶיךָ וְשָׁמַעַתָּ בְּקוֹלוֹ"

"וּבִקְשַׁתֶּם מִשֶּׁם אֵת ה'... בָּצַר לְךָ וּמִצֵּאוֹךְ כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה" - הַבְּכוֹר שׁוֹר מַסְבִּיר, שֶׁמִּתּוֹךְ הַקְשִׁיִּים וְהַצְרוֹת יִשׁוּבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בַּתְּשׁוּבָה:

"וּתְבִינִי שְׂאִין מוֹעִילִים לָכֶם אוֹתָם 'אֱלֹהִים' כְּלוּם, וְלֹא עוֹד אֵלֶּה שְׂאֵתָם לֹקִים עַל יָדָם [נַעֲנֻשִׁים בְּגִלְלָם] וְדִרְשָׁתָם מִשֶּׁם אֵת ה' אֱלֹהֶיךָ - כִּי הוּא הַמוֹעִיל לְךָ. כִּדְבַרְתִּי: 'אֱלֹהִים' וְאֵת הַתְּשׁוּבָה אֵל אִישִׁי הָרִאשׁוֹן כִּי טוֹב לִי אִם מַעֲתָה."

"וְשִׁבְתָּ עַד ה' אֱלֹהֶיךָ" - אֶהְבֵּת ה' לַעַם יִשְׂרָאֵל כֹּה גְדוֹלָה, עַד שֶׁגַּם אִם רַבִּים מֵהַעַם לֹא יִשׁוּבוּ בַּתְּשׁוּבָה שֶׁלֹּמָה אֵלֶּה רַק ב'תְּשׁוּבָה מִיִּרְאָה' מִכּוֹחַ הַצְרוֹת, וְעַל אֵף שֶׁתַּעֲבוֹר תְּקוּפָה אֲרוּכָה עַד שִׁישׁוּבוּ בַּתְּשׁוּבָה, מִכָּל מְקוֹם יִקְבֹּלֶם ה' בְּאַהֲבָה כְּבִרְאשׁוֹנָה, כְּמוֹ שֶׁכָּתַב הַמַּלְבִּי"ם:

"אָמַר, הִנֵּם שְׁלֹא תַעֲשֶׂה תְּשׁוּבָה רַק בָּצַר לְךָ עַל יְדֵי רוּחַ הַצְרוֹת וְעַל יְדֵי שִׁמְצָאוֹךְ כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְהִנֵּם שְׁלֹא תַעֲשֶׂה תְּשׁוּבָה תִּכְתֵּב, רַק בְּאַחֲרִית הַיָּמִים, בְּכָל זֹאת אֲנִי אוֹמֵר שֶׁתְּשׁוּב עַד ה' אֱלֹהֶיךָ."

נאמר בפסוק לא: "כִּי אֵל רַחוּם ה' אֱלֹהֶיךָ לֹא יִרְפֶּךָ וְלֹא יִשְׁחִיתֶךָ וְלֹא יִשְׁכַּח אֵת בְּרִית אֲבֹתֶיךָ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לָהֶם"

בְּחִירַת ה' בַּעַם יִשְׂרָאֵל הִיא נִצְחִית וְתַחֲלִילָה בְּבִרְיַת שְׂכָרַת ה' עִם הָאֲבוֹת, וְלִכֵּן אֵינָה נִיתֶנֶת לְשִׁנּוּי אוֹ לְהַחֲלָפָה וּמוֹבִטֵחַ הַדָּבָר שֶׁלִּבְסוּף יַחֲזִירוּ יִשְׂרָאֵל לְדֶרֶךְ הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוֹת, כְּפִי שֶׁכָּתַב הַרַמְבַּ"ם (וְהַלְכוֹת תְּשׁוּבָה ז, ה):

"וְאִין יִשְׂרָאֵל נִגְאָלִין אֵלֶּה בַּתְּשׁוּבָה, וְכִבְר הַבְּמִיחָה תּוֹרָה שְׂסוּף יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה בְּסוּף גְּלוּתָן וּמִיד הֵן נִגְאָלִין, שְׁנֵאמַר: 'וְהָיָה

כי יבאו עליך כל הדברים וגו' ושבת עד ה' אלקיך ושב ה' אלקיך'
וגו'".

בחירת ה' בישראל ואהבתו אליהם (פסוקים לב-מו)

אחרי שבפסוקים הקודמים ראינו כיצד הגלות מהווה חלק מהתוכנית האלקית להשבת עם ישראל לארצו מתוך בחירתו בהם בבחירה נצחית, בפסוקים שלפנינו התורה מציינת את הברית האלקית שכרת ה' עם ישראל בהוציאו אותנו ממצרים באותות ובמופתים, בהתגלותו על הר סיני ובהורשת הארץ לבניו על פני גויים גדולים ועצומים. אם רצוננו להאריך ימים בארץ, עלינו לשמור את מצוות ה' כראוי.

נאמר בפסוקים לב-לג: "כִּי שָׁאַל נָא לְיָמִים רָאשֵׁינִים אֲשֶׁר הָיוּ לְפָנֶיךָ... הִנֵּהיָה פְּדָבָר הַגָּדוֹל הַזֶּה אוֹ הַנְּשָׁמַע כְּמָהוּ. הִשְׁמַע עִם קוֹל אֱלֹקִים מְדַבֵּר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ כְּאֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ אֹתָהּ וַיְחִי"

גם לפני מעמד הר סיני היו יחידים שזכו להתגלות שכינה, אבל עם ישראל הוא העם היחיד שזכה כעם לקרבה כה גדולה - מפגש חי עם דבר ה'. וכך כתב הרש"ר הירש:

"אין זה למעלה מכוחו של אדם לשמוע את קול ה', אדם הראשון במעמדו המקורי המהור זכה לקרבת ה' והוא שמע את מצוותו, וגם בחירי צאצאיו, נח, אברהם, יצחק ויעקב, הגיעו למעלה זו. אולם לא היה עוד עם שנתעלה בכללותו לדרגה זו ואף זכה לקשר ישיר... ואילו אתה זכית לכל אלה וחיית".

יחידי סגולה נתעלו למדרגת נבואה לאורך הדורות, אבל מציאות כזאת, שעם שלם הכולל בתוכו גם אנשים פשוטים ופחותים במעשיהם, זוכה לנבואה, לא היתה מעולם.

נאמר בפסוק לד: "או הנסה אלקים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי במסת באתת ובמופתים ובמלחמה וביד חזקה ובזרוע נטויה ובמוראים גדלים ככל אשר עשה לכם ה' אלקיכם במצרים לעיניך"

משה מזכיר בעת הזו את בחירת ה' בישראל ואת הניסים המופלאים שנעשו להם ביציאת מצרים, כדי לחזק את ביטחונם באהבת ה' אותם, ובכך שישוב ויגאלם מגלותם.

האבן עזרא מבאר את חלקי הפסוק השונים:

"ובמופתים - עשר מכות... ובמלחמה - יתכן על הריגת הכבורים...
וביד חזקה - שיצאו ישראל ביד רמה ובורוע נטויה... בעמוד אש
וענן. ובמוראים גדולים - מביעת פרעה וחילו עם בקיעת הים
לישראל".

מלבד הניסים הרבים שנעשו ביציאת מצרים ובקריעת ים סוף, הצלתו של עם שלם על כל זקניו טפיו ונשיו ממיצר ושיעבוד כה קשים היא ייחודית, כפי שכתב הספורנו: "אף על פי שקרה לאיזה יחיד או יחידים שימלטו מבין רשעים, מכל מקום לא קרה זה לשום גוי [- עם] ככלל".

נאמר בפסוק לה: "אתה הראת לדעת כי ה' הוא האלקים אין עוד מלבדו"

מלבד המדרגה הרוחנית הגדולה לה זכו ישראל בגילוי השכינה במופתי יציאת מצרים, קריעת ים סוף ומעמד הר סיני, המפגש המוחשי החי עם המציאות האלקית, ביסס בליבם את ההכרה במציאות ה', ובכך שעל אף גדלותו האין-סופית מתגלה הוא בתחתיות ארץ, בעולם הזה, לעמו בחירו, כפי שמבאר הרש"ר הירש:

"ה' לא נודע לך בכח אמונה אלא בכח ידיעה; וידעתך איננה מבוססת על סיפור, אף אין היא מסקנה של השכל המבין דבר מתוך דבר, אלא ידיעת ה' שלך מבוססת על הוודאות של מה ש'אתה הראית', מה שכלל כל העם ראה בחושים בראייה עצמית ישירה ובו-זמנית".

נאמר בפסוק לז: "וְתַחַת כִּי אָהַב אֶת אֲבֹתֶיךָ וַיִּבְחַר בְּזֶרְעוֹ אַחֲרָיו וַיִּצְאֶךָ בְּפָנָיו בְּכַחוֹ הַגָּדֹל מִמִּצְרַיִם"

"וְתַחַת" – "וכל זה [-] כל הדברים המופלאים שעשה ה' לעם ישראל], תחת אשר [-] בגלל ש[אהב] (רש"י). הבחירה האלקית באבות האומה, ומכוחם בעם ישראל, לא נבעה ממעשיהם הטובים, אלא מאהבת ה', כפי שכתב רבנו הרצי"ה בשיחותיו (בראשית עמ' 165):

"וַיֹּאמֶר ה' אֶל אֲבֹרָהֶם - פִּתְאוֹם! כִּלִּי לַחֲבוּכִיר מַעֲלֹתָיו כִּמּוֹ אֲצֵל נַח: 'נַח אִישׁ צָדִיק תָּמִיד הִיָּה בְּדוּרוֹתָיו'... מוֹסֵב בְּדַבְרֵי קוֹדֶשׁוֹ שֶׁל הַמַּהֲרָ"ל, שֶׁאֲדַרְבֵּה, זֶהוּ הַחֲבֹדֶל הַיְסוּדִי בֵּין הַדְּבָקוֹת וְהַשְׁיִיבוֹת לְרִיבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם מִתּוֹךְ מַעֲלֹת, מִתּוֹךְ מִצְבּוֹ הַמוֹסְרִי שֶׁל הָאָדָם, אוּ מִתּוֹךְ הַחֲלָטָה שְׁמִימִית, מִתּוֹךְ גְּזִירָה. כִּךְ נּוֹצְרָנוּ עַל פִּי גְזִירָה אֱלֹקִית 'עַם זֶה יֵצֵא לִי תַּהֲלִית יִסְפְּרוּ' מִתּוֹךְ 'הַתַּאֲהוּבוֹת' בְּנוֹ. 'הַבּוֹחֵר בְּעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבָה'."

נאמר בפסוק לח: "לְהוֹרִישׁ גּוֹיִם גְּדֹלִים וְעֲצָמִים מִמֶּךָּ מִפְּנֵיךָ לְהַבְיֹאֵךְ לְתֵת לָךְ אֶת אֶרֶץ נַחֲלָה בְּיָמֶיךָ הַזֶּה"

תכלית היציאה ממצרים היתה, להכניס את עם ישראל אל הארץ הקדושה, בה יוכל להתבסס ולהוציא את תכונותיו הייחודיות מהכוח אל הפועל בצורה הטובה ביותר (כפי שהרחבנו בתחילת הפרק בפסוק א).

נאמר בפסוקים לט-מ: "וַיִּדְעֶתָ הַיּוֹם וְהַשַּׁבָּת אֵל לְבָבְךָ כִּי ה' הוּא הָאֱלֹקִים בְּשָׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאָרֶץ מִתַּחַת אֵין עוֹד. וְשִׁמְרֶתָ אֶת חֻקָּיו וְאֶת מִצְוֹתָיו אֲשֶׁר אֲנֹכִי מֵצִוְךָ הַיּוֹם אֲשֶׁר יִיטֵב לָךְ וּלְבְנֶיךָ אַחֲרֶיךָ. וְלִמְעַן תִּאָּדָּרֶךְ יָמִים עַל הָאָדָמָה אֲשֶׁר ה' אֱלֹקֶיךָ נָתַן לָךְ כָּל הַיָּמִים"

כפי שראינו לעיל, הרש"ר הירש הסביר שהאמונה בה' מבוססת על ראיה ישירה של שלטון ה' בשמים ובארץ ביציאת מצרים ובמעמד הר סיני – "וַיִּדְעֶתָ הַיּוֹם... אֵין עוֹד".

כל הדברים הגדולים שעשה ה' למען עם ישראל, מעידים כי כוונת ה' בנתינת התורה והמצוות היא להיטיב עמנו, ושמירת המצוות בהכרח

תביא אותנו לייעודנו - "וְשִׁמְרֶתָ אֶת חֻקֵּינוּ... אֶתֶּרֶדִּי". מתוך כך נזכה להאריך ימים בארץ הקדושה שניתנה לנו לנחלה "וּלְמַעַן תֵּאָרִיד יָמִים... כָּל הַיָּמִים".

כפי שלמדנו, המעבר על איסורים בארץ ישראל חמור יותר בגלל קדושתה של הארץ והיותה 'ארמונו של מלך'. מעלתה וקדושתה של הארץ, מביאה בין השאר, לכך ששכר קיום המצוות בה רב מאוד, כפי שכתב הנצי"ב בפירושו העמק דבר (דברים ה, טז): "כל מצוה הכתובה בתורה אף על גב שנוהגת גם בחו"ל מכל מקום יותר מוזהרים עליה בארץ ישראל, ומשום הכי [- כך] שכר ועונש בארץ ישראל יותר מבחו"ל".

הבדלת ערי מקלט בעבר הירדן (פסוקים מא-מג)

בפסוקים הקודמים משה לימד את ישראל על משמעותן של הגלות והגאולה ועל ברית ה' עמם, שמכוחה עשה את כל הניסים לישראל. לפתע עוצר משה את דבריו ועובר לעסוק במצוה פרטית - בהבדלת ערי מקלט עבור הרוצחים בשגגה. מה הטעם לכך?

כתב על כך הספורנו: "אחר שסיים ההקדמה לביאור התורה, הבדיל את הערים, להראות לישראל מה נכבד ענין שמירת המצוות, שהקפיד לקיים קצת מצוות עשה ושהרי ערי מקלט שהבדיל אינן קולטות עד שיבדילו אותן שבעבר הירדן המערבי".

כלומר, משה מפסיק באמצע דבריו ומזדרז לקיים מצוה שנזמנה לידו, אפילו באופן חלקי, ובכך הוא מחנך את ישראל להכרה בערכן ובחשיבותן של המצוות. נושא זה הוא המשך מתאים לפסוק הקודם שעסק בחשיבות שמירת המצוות: "וְשִׁמְרֶתָ אֶת חֻקֵּינוּ וְאֵת מִצְוֹתֵינוּ...".

פרשת ערי המקלט מופיעה בפרשת מסעי, שם עסקנו בסוגיה בהרחבה. נביא כאן תמצות של הדברים.

אדם שפגע בחברו והמיתו, אם הרציחה אירעה במזיד והיו עדים

שראו את מעשהו - חייב מיתה. אם הרציחה אירעה באונס, כלומר, לא היה על האדם להעלות בדעתו שמעשהו יביא לפגיעה באחר, אין הרוצח נדרש לכפר על מעשהו. אולם אם הרצח אירע בשוגג (ושאינו קרוב למזיד) - על הרוצח לגלות לאחת משש ערי המקלט שהצטוו ישראל לייחד עבור מטרה זו, כדי להינצל מידו של קרוב הנרצח - גואל הדם - ולשבת שם עד מות הכהן הגדול המשמש באותה תקופה. כל עוד יושב הרוצח בשגגה בתוך עיר המקלט, אסור לגואל הדם לפגוע בו. סיבת העונש החמור נובעת מחומרת מעשהו של הרוצח. ואף שהדבר נעשה בשגגה, אם הרוצח היה מכיר בערכה הגדול של כל נפש מישראל, היה נזהר יותר ולא היה בא לידי נטילת נפש בשגגה. אופיו של העונש - גלות לעיר מקלט - נועד לתת לרוצח לחוש מעט מצער הפרידה של קרובי הנרצח מיקירם, וכן להקל על קרובי הנרצח שלא יראו לנגד עיניהם את הרוצח בכל עת. בנוסף, המפגש עם הלויים בעלי המעלה הרוחנית הגבוהה יסייע לרוצח בשגגה לשוב בתשובה שלמה ולכפר על חטאו החמור. זוהי דרכה של התורה, לרומם כל אדם מישראל - גם אם מעד וחטא.

פתיחה לדברי ההכנה לכניסה לארץ (פסוקים מד-מט)

נאמר בפסוקים מד-מה: "וְזֹאת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר שָׁם מֹשֶׁה לִפְנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל. אֱלֹהֵי הָעֵדוּת וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה..."

לאחר שסיים משה להוכיח את ישראל, לחזקם וללמדם על ייעודם הגדול, ולאחר שהמחיש להם את הערך הגדול שבכל פרט ופרט מפרטי המצוות, מגיעים אנו לעיקרו של ספר דברים - פרקי ההכנה של ישראל למדרגת החיים החדשה בה הם עומדים ליזכות בכניסתם לארץ, ולימוד וביאור מצוות התורה בהתאמה למדרגת חיים זו, כפי שלמדנו בפתח

החומש (פסוק א): "אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל" - "אמר 'אלה הדברים'... על המצוות אשר יזכיר בכל הספר" (לשון הרמב"ן שם). הפסוקים שלפנינו משמשים פתיחה לדברי משה שבפרק הבא, כפי שמסביר רש"י על הפסוק - "וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל" - "זאת התורה - זו שהוא עתיד לסדר אחר פרשה זו".

נאמר בפסוקים מו-מז: "בעבר הירדן בגיא מול בית פער בארץ סיחן מלך האמרי אשר יושב בחשבון אשר הכה משה ובני ישראל בצאתם ממצרים. ויירשו את ארצו ואת ארץ עוג מלך הבשן..."

הספורנו מסביר מדוע התורה מציינת את כיבושי בני ישראל בעבר הירדן לפני ביאור התורה ומצוותיה, וכך כתב:

"אחר שכבשו ארץ נושבת [מיושבת על ידי סיחון ועוג], שיכלו לקיים בה המצוות ואין מחריד [בשלוה], הואיל לבאר את התורה והמצוה ולהזהיר עליהם".

משה הרועה הנאמן, דואג תחילה לרווחתו של העם ולכך שישב בשלוה, ורק לאחר שהיתה דעתו מיושבת פתח בהדרכה רוחנית ובפירוט המצוות. שהרי כל עוד סיחון ועוג, שני המלכים החזקים המונעים מישראל להיכנס לארץ, קיימים, חששו ישראל מפניהם. זאת ועוד, כל זמן שעבר הירדן מיושב על ידם, כיצד ישבו הם בארצם ויקיימו בה את מצוות התורה? לכן התורה מציינת שהדברים נאמרו לאחר הכאתם וירושת ארצם.

רעיונות מרכזיים בפרק ד

חיזוק לשמירת המצוות

- **ההליכה בדרכי ה' היא 'החיים' ובזכותה נירש את הארץ** – הארץ היא ארץ ה', ושמירת המצוות מתאימה למעלת העם והארץ. ועל כן בזכות שמירת המצוות נזכה לירושת הארץ.
- **אסור להוסיף או לגרוע מהמצוות** – אין להוסיף או לגרוע ממצוות התורה הואיל וניתנו לנו באופן השלם ביותר מאת הקב"ה.

מעלותיו של עם ישראל

- **עם ישראל זבק בה'** – הדבקות בה' שייכת לכל עם ישראל, בעולם הזה, בחייו ולא רק לעתיד לבוא.
- **על ידי קיום חוקי ה', גדל כבודו של עם ישראל בעיני העמים** – כשישראל עושים רצונו של מקום גדל כבודם בעיני הגוים בראותם שה' מקרבנו אליו.
- **רוממות ישראל על ידי התורה והתפילה** – על ידי התורה והתפילה זוכים ישראל למעלתם הגדולה ולקרבתו יתברך.

זכירת מעמד הר סיני

- **אם אין ישראל אין תורה** – עם ישראל מגלה את התורה בעולם, ולכן התורה מנתה את המעלות של ישראל ורק אחר כך תיארה את מתן תורה.
- **זכירת מעמד הר סיני** – מעמד הר סיני מחזק בליבנו את האמונה שהתורה ניתנה מאת אדון כל, ועל כן נקימה בלי שום שינוי לאורך כל הדורות.

- **ה' בחר בנו מכל העמים וקרבתנו אליו במתן תורה** – במתן תורה זכו ישראל לדבר שלא היה כמוהו בכל הדורות – עם שלם זכה למדרגת נבואה.
- **נתינת התורה באש, ברקים ורעמים והתעלות ישראל למעלת הנבואה** – ההתגלות האלקית בעוצמה ובגדולה במעמד הר סיני, הסירה מליבם של ישראל לאורך כל הדורות כל ספק כי התורה ניתנה מאת הבורא יתברך.

איסור עבודה זרה

- **החזרה על איסור עבודה זרה** – איסור עבודה זרה חוזר לאורך החומש פעמים רבות, כי עמי כנען היו שטופים בעבודה זרה ויש חשש שישראל יגררו אחריהם.
- **חומרת איסור עבודה זרה בארץ** – ארץ ישראל היא ארץ ה' ומקיאה מקרבה כל עובד עבודה זרה.
- **אין מזל לישראל** – עם ישראל אינו כפוף לסדרי המזלות הרגילים, ה' הוא המשגיח על עמו בחירו לאורך כל הדורות.

עונש הגלות על עזיבת דרך ה'

- **הגלות היא חלק מתוכנית אלקית** – הגלות היא חלק מתוכנית אלקית להשיב את העם לארצו אחרי תקופה של זיכוך ותיקון.
- **עם ישראל הוא לב האנושות** – ולכן אנחנו בקשר ובמגע עם העמים, למרות הסבל שסבלנו מכך לאורך הדורות.
- **אהבת ה' לישראל גם כשחוטאים** – ה' אוהב את עם ישראל גם כאשר חוטאים, ועל כן הוא מקדים את הגלות קודם שתוגדש הסאה.
- **הפיזור בגלות הוא חסד ה'** – הפיזור בגלות הוא מחדס ה' עם ישראל, שכן על ידי הפיזור, אם תהיינה גזרות במקום אחד, רווח והצלה יהיה במקום אחר.

- **הדר בחוצה לארץ דומה כמי שאין לו אלוך – בארץ ישראל ישנה קרבת אלקים מיוחדת, ורק בה ניתן להתקרב לה' ולקיים את מצוותיו בשלימות.**

הגלות מביאה לתיקון ולתשובה

- **תשובה מיראה – ה' מקבל את תשובת עמו גם אם היא מיראה וגם אם היא אינה מיידית.**
- **הברית עם ישראל נצחית – ברית ה' עם ישראל נצחית ועל כן גם אם חטאו, סופם לשוב אל מקורם.**

הבדלת ערי מקלט בעבר הירדן

- **מצוה הבאה לידיך אל תחמיצנה – משה מחנך את ישראל לקיים מיד כל מצוה שנזדמנה לידנו – ביחוד בארץ ישראל, שהיא עיקר מקום קיום התורה ומצוותיה.**

פרק ה

בפרקנו שלושה נושאים עיקריים:

1. חידוש ברית חורב
2. עשרת הדברות
3. בקשת בני ישראל שמושה יתווך בינם לבין ה'

הקדמה

לאחר שבתחילת הפרשה למדנו על עניינו של עם ישראל, עתה מגיעים אנו לנושא המרכזי של הפרשה: קבלת התורה המחודשת בערבות מואב.

תחילה פותח משה במעמד נתינת התורה, מעמד שהחל למרגלות הר סיני - שם כרת ה' ברית עם ישראל על קיום המצוות, שם קיבלו את עשרת הדברות תוך גילוי שכינה שלא היה כמוהו, ושם התמלא ליבם ברצון להידבק בה' ולקיים את מצוותיו.

מעמד זה ממשיך עתה, בערבות מואב, על מפתנה של ארץ ישראל, עם כניסתם למדרגת החיים המיוחדת המתאימה לארץ ישראל. עתה הגיעה העת להעמיק ולחדש את קבלת התורה, בהתאם לקומה הנוספת ההולכת ונבנית בעם ישראל עם כניסתם לארץ.

לאחר מכן (בפרקים הבאים), תחת הרושם העז של מעמד זה, יעבור משה למצוות האמונה היסודיות - ייחוד ה' וקבלת עול מלכות שמים בפרשת 'שמע', ולאחריהן לשאר מצוות התורה, כפי שכתב הרמב"ן בתחילת החומש (א, א):

"אז קרא משה אל כל ישראל אשר היו לפניו ואמר 'שמע ישראל את החקים ואת המשפטים אשר אנכי דובר באזניכם היום' (דברים ה, א), והתחיל בביאור התורה עשרת הדברות שישמעו אותם

בביאור מפי המקבל אותם [משה] מפיו של הקב"ה, ואחרי כן הודיעם יחור השם – 'שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד, וכל המצוות שבספר הזה".

באופן דומה מבאר רבנו הרצי"ה בשיחותיו (דברים עמ' 132):

"יש יסוד והקדמה... עשרת הדיברות, מתוך כך קבלת עול מלכות שמים של 'שמע ישראל'... הדבקות האלקית של קבלת עול מלכות שמים היא רק ממקור התורה... ומתוך קבלת עול מלכות שמים של 'שמע ישראל' נמשכת קבלת עול מצוות ["והיה אם שמוע"]... קבלת עול מצוות מוכרחת להיות מתוך אמונה... והיא עצמה ממקור התורה".

כלומר, יסוד הכל מונח בקבלת התורה שניתנה מפי ה' במעמד הר סיני. קבלת התורה מביאה לאמונה ולקבלת עול מלכות שמים, ומתוך כך לשמחה בקבלת המצוות.

חידוש ברית חורב (פסוקים א-ה)

נאמר בפסוק א: "וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אֵת הַחֲקִים וְאֵת הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אֲנִי דֹבֵר בְּאָזְנֵיכֶם הַיּוֹם וּלְמַדְתֶּם אֹתָם וּשְׁמַרְתֶּם לַעֲשֹׂתָם"

בלימוד פסוק זה עולות שתי שאלות:

א. מדוע בפסוקים אלו מדגישה התורה במיוחד שמשה קרא "אל כל ישראל", הרי כל חומש דברים נאמר במעמד 'כל ישראל' (וכפי שלמדנו בפרק א, פסוק א)?

ב. פסוק זה משמש פתיחה לעשרת הדברות המופיעות בהמשך הפרק. עשרת הדברות נאמרו לבני ישראל לפני כארבעים שנה בהר סיני, ואם כן מדוע מדגיש משה ואומר שהדברים נאמרו "היום"?

התשובה לשאלות אלו היא על פי שני יסודות חשובים שילוו את לימודנו לאורך החומש:

א. התורה שייכת לכל ישראל – התורה ניתנה לכל עם ישראל, ועל כן, כאשר משה עומד להשמיע את משפטיה וחוקיה, התורה מדגישה שהוא עושה זאת במעמד כל ישראל, כפי שכתב הרמב"ן בתחילת פרשת דברים: **"כי ביאור התורה ותשלום [השלמת] המצוות צריך להיות במעמד כל ישראל כאשר היה במתן תורה"**.

ב. בארץ ישראל מתגלה האחדות של כלל ישראל – כפי שהזכרנו בהקדמה לחומש, עם הכניסה לארץ מתרומם עם ישראל למדרגת חיים שבה קיימת אחדות כוללת של כל חלקי האומה: **"וְיָמִי כְעַמֶּךָ יִשְׂרָאֵל גֹּי אֶחָד בְּאֶרֶץ"** (דברי הימים א' יז, כא) – דווקא בארץ הם **"גוי אחד"**. אמנם גם בהר סיני זכינו להיות **"כאיש אחד בלב אחד"**, אך שם היתה זו מתנת שמים לכבוד המעמד הנשגב. באופן קבוע אנו זוכים למעלה זו רק בארץ ישראל, כפי שכתב המהר"ל (נתיב תורה פרק ו): **"כאשר נכנסו ישראל לארץ נעשו ישראל עם אחד לגמרי... ועל ידי ארץ ישראל הם עם אחד לגמרי"**.

ערב כניסתנו לארץ מופיעה בנו נשמה כללית ומכוחה מתגלה אחדותנו. ומכח התגלות זו, מסוגלים אנו לקבל ולהבין את התורה בהתאם למדרגתנו החדשה.

החזרה על מתן תורה אפוא, אינה לשם שינון וזיכרון בלבד, אלא היא מעין 'מתן תורה מחדש'! משה רבנו שב ומכנס את העם כפי שהיה במעמד הר סיני – ומחדש יחד איתם את קבלת התורה בצורה המותאמת למציאות החיים הבריאה, הטבעית והמיוחדת של ארץ ישראל. מסיבה זו, מדגישה התורה שהדברים נאמרים **"לְכָל יִשְׂרָאֵל"**, ונאמרים **"הַיּוֹם"** בהתאמה למדרגתם ולהבנתם החדשה.

הברית בחורב – יצירה אלקית של סגולת ישראל

נאמר בפסוק ב: **"ה' אֱלֹהֵינוּ כָּרַת עִמָּנוּ בְּרִית בְּחֹרֵב"**

בברית רגילה ששני בני אדם כורתים זה עם זה, מתחייבים הם זה

לזה מרצונם התחייבויות הדדיות. אולם ברית הר סיני אינה ככל ברית, היא אינה 'מעמד של התחייבות הדדית', שהרי אף שנעשתה בנוכחות כל ישראל, לא נעשתה תוך שאלת רצונם והסכמתם.

הברית שכרת ה' עם ישראל במעמד הר סיני, משמעותה - יצירה אלקית של עם סגולה (שראשיתה בבחירה באברהם אבינו שהוא שורש האומה הישראלית), כדברי **רבנו הרצי"ה** בשיחותיו (דברים עמ' 426):

"לא מצינו בשום מקום שאנו כרתנו ברית עם הקב"ה, אלא רק הקב"ה כורת ברית עם בני ישראל... הברית האלוקית הינה יצירה אלקית... כך הקב"ה ברא אותנו... מתוך הכנה זו נובע שכל מי שנולד יהודי מבועה בו הברית האלוקית במהות היצירה שלו, ואין ביכולתו להחליט האם רוצה או שאינו רוצה להיות חלק מהברית הזו, כי היא איננה תלויה בבחירתו".

ה' הטביע בכל אחד ואחד מאתנו את הקדושה הייחודית של עם ישראל, ותפקידנו להוציאה מהכוח אל הפועל, ולגלותה בחיינו.

מבט למורה

כפי שלמדנו, כריתת הברית במתן תורה אינה רק התחייבות מצד ישראל ללכת בדרך ה' ולקיים את מצוותיו, אלא היא קודם כל גילוי הטבע האלקי הסגולי של ישראל. התורה ומצוותיה מגלות את הערך המיוחד של טבענו זה, ומורות לנו כיצד 'לחשוף' אותו. על פי זה, המצוות אינן פעולות חיצוניות שהושטו עלינו, אלא הן פעולות טבעיות המתאימות לטבע המיוחד שלנו.

נאמר **בפסוק ג':** "לֹא אֶת אֲבֹתֵינוּ כָּרַת ה' אֶת הַבְּרִית הַזֹּאת כִּי אֲנִינוּ אֲנַחְנוּ אֵלֶּה פֶּה הַיּוֹם בָּלָנוּ חַיִּים"

משה רבנו מדגיש, שהברית בהר סיני לא היתה ברית מצומצמת עם בני אותו דור, אלא עם כל עם ישראל לדורותיו. התורה ומצוותיה הן

חיינו ונשמתנו! לכן ברית זו שייכת לכל אחד ואחד מישראל לדורות עולם, כפי שכתב השל"ה הקדוש (דרך חיים ואתחנן טז): "נשמות של כל הדורות היו במתן תורה".

יחד עם זאת, לברית חורב ישנה משמעות מיוחדת דווקא לדור הנכנס לארץ ולדורות היושבים בה; שהרי כל מגמת יציאת מצרים, היא עבור קיום התורה ומצוותיה בארץ ישראל, כפי שכותב הרמב"ן (ויקרא יח, כה): "כי עיקר כל המצוות ליושבים בארץ ה'". כאן בארץ, עם ישראל חי חיים טבעיים ובריאים ומוציא את כוחותיו מהכח אל הפועל בצורה השלמה ביותר, ועל כן מדגיש הפסוק: "לֹא אֶת אֲבֹתֵינוּ כָּרַת ה' אֶת הַבְּרִית הַזֹּאת בְּיָ אֱתָנוּ אֲנַחְנוּ... פֶּה הַיּוֹם... חַיִּים" - אף על פי שהברית שייכת לכל עם ישראל לדורותיו, שלמות הופעת הברית מתגלה דווקא עתה עם כניסתנו לארץ.

נאמר בפסוק ד': "פָּנִים בְּפָנִים דִּבֶּר ה' עִמָּכֶם בְּהָר מְתוֹךְ הָאֵשׁ"

א. חיבתם של ישראל

הדיבור האלקי "פָּנִים בְּפָנִים" עם ישראל בעת מתן תורה, הוא ביטוי לגודל אהבת ה' וחיבתו אליהם, כדברי חז"ל במדרש (שיר השירים רבה א, יג): "כל דיבור ודיבור שהיה יוצא מפי הקב"ה היה מדבר עם כל אחד ואחד מישראל, ונושקו על פיו".

וכך כתב אור החיים הקדוש (שמות יט, א):

"מעוצם חיבתו יתברך בישראל וגודל חשקו לתת להם ארוסתם זאת התורה... כי הוא זה יום המקווה לבורא, לתורה, לעולם, לעליונים ולתחתונים ומיום הבריאה והם יושבים ומצפים מתי יבואו בני ישראל מדבר סיני".

האהבה שבין ה' לבני ישראל היא הדדית, כשם שה' אוהב את ישראל כך בני ישראל מלאים באהבת ה' ומשתוקקים לשמוע מפי הגבורה את עשרת הדברות, כפי שכתב רש"י (שמות יט, ט) על פי חז"ל:

"ויגד משה את דברי העם - שמעתי מהם [מעם ישראל] שרצונם

לשמוע [את עשרת הדברות] ממך [-ה']. אינו דומה השומע מפי שליח [- משה], לשומע מפי המלך, רצוננו לראות את מלכנו!"

ב. מעלתם של ישראל

במתן תורה זכו כל ישראל ללא יוצא מן הכלל לגילויי שכינה עליון שאפילו נביאים חשובים לא זכו לו, וכדברי חז"ל **במדרש** (דברים רבה ז, ח):

"אמר רבי הושעיא: ראה הפחות בימי משה מה שלא ראה יחזקאל גדול הנביאים [במעשה מרכבה, יחזקאל פרק א], בני אדם שדיברה עמהם השכינה פנים בפנים, שנאמר: 'פנים בפנים דיבר ה' עמכם'."

מבט למורה

בכיתות הגבוהות ניתן לדון עם התלמידים כיצד יתכן שגם האדם הפחות שבישראל זכה למדרגת נבואה כל כך עליונה, מדרגה שכדי להגיע אליה צריך הכנות נפשיות ורוחניות רבות?

נסביר לתלמידים, שכל יחיד ויחיד מישראל זכה לגילויי שכינה לא מצד מעלתו ומדרגתו האישית, אלא מצד קישורו לכלל ישראל, ועל כן גם אם מצד עצמו עדיין לא היה שלם, זכה לקבל את התורה כחלק מהכלל.

התורה, שהיא תוכן החיים הפנימי של עם ישראל, ניתנה לכלל ישראל כציבור, כפי שמברכים אנו מידי יום בברכות התורה: "אשר בחר בנו מכל העמים [ומתוך כך] ונתן לנו את תורתו".

ולכן, על אף מעלתם העליונה, לא זכו האבות הקדושים לקבל את התורה, מפני שעם ישראל, כעם, עוד לא נולד. וכך כתב רבנו הרצ"ה בשיחותיו (ויקרא עמ' 205):

"התורה לא ניתנה ליחידים... הענין שלנו הוא כלל ישראל,

נשמת האומה... 'אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו'... התורה נמשכת מן השמים אלינו: קודם אל כלל ישראל ואל עם ישראל, ומתוך כך אל כל אחד ואחד."

הקשר המיוחד בין הפרטים לכלל בעם ישראל, וההשפעה הגדולה שיש על כל פרט ופרט מכוח חיבורו אל הכלל, מתגלה במיוחד בארץ ישראל, כפי שכתב מרן הרב קוק בספר **אורות** (אורות ישראל ז, יח):

"הנשמה הכללית של כנסת ישראל אינה שורה באיש הפרטי כי אם בארץ ישראל, ותיכף כשבא אדם לארץ ישראל מתבטלת נשמתו הפרטית מפני האור הגדול של הנשמה הכללית הנכנסת לתוכו".

עם כניסת ישראל לארץ יש צורך במעמד קבלת תורה מחודש, מפני שעתה אור התורה מאיר בישראל במלוא עוזו. עתה מרגיש העם את משמעות הקשר שבין הכלל לפרט בכל מישורי החיים וכל אחד ואחד מתעורר לקיימה ביתר שאת וביתר עוז.

משה 'מתווך' בין הקב"ה לישראל

נאמר בפסוק ה': "אֲנֹכִי עֹמֵד בֵּין ה' וּבֵינֵיכֶם בְּעַת הַהוּא לְהַגִּיד לָכֶם אֶת דְּבַר ה' כִּי יֵרְאֶתֶם מִפְּנֵי הָאֵשׁ וְלֹא עֲלִיתֶם בָּהָר לֵאמֹר"

משה אומר לישראל שבעת מתן תורה הוא 'תיווך' בינם לבין הקב"ה והעביר להם את דבר ה'.

חז"ל מסבירים, שדברי הפסוק נסובים על עשרת הדברות עצמם, ואף שבפרשת יתרו נאמר שעשרת הדברות נאמרו ישירות מפי ה', "וַיְדַבֵּר אֱלֹקִים אֶת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה לְאֹמֶר" (שמות כ, א), מבואר ב**גמרא** (מכות כד ע"א) שרק את שני הדיבורים הראשונים שמעו בני ישראל ישירות מפי ה' - "אֲנֹכִי וְלֹא יִהְיֶה לְךָ מִפִּי הַנְּבוּרָה שְ�מַעְנוּם", אולם את יתר הדברים שמעו בסיוע 'תיווכו' של משה.

וכך כתב רש"י (שמות יט, יט): "משה ידבר - כשהיה משה מדבר ומשמיע הדברות לישראל, שהרי לא שמעו מפי הנבורה אלא (שמות כ ב) אנכי ולא יהיה לך".

הרמב"ן (שמות כ, ז) מבאר, שאין כוונת חז"ל שרק את שני הדיבורים הראשונים שמעו ישראל ישירות מפי ה', אלא שאת שני הדיבורים הראשונים שמעו מפי ה' והבינו ללא צורך בביאור נוסף, ואילו ביתר הדברים נזקקו לביאורו של משה:

"בודאי שכל עשרת הדברות שמעו כל ישראל מפי אלקים כפשוטו של כתוב, אבל בשני הדברות הראשונות היו שומעים הדבור ומבינים אותו ממנו כאשר יבין אותם משה, ועל כן ידבר עמהם כאשר ידבר האדון אל עבדו, כמו שהזכרתי. ומכאן ואילך בשאר הדברות ישמעו קול הדבור ולא יבינו אותו, ויצטרך משה לתרגם להם כל דבור ודבור עד שיבינו אותו ממש".

כלומר לפי הרמב"ן, דברי משה בפסוק שלפנינו נסובים על שמונת הדיבורים האחרונים, שאמנם ישראל שמעו ישירות מפי ה', אך את ביאורם שמעו מפי משה.

נאמר בסוף הפסוק: "כִּי יִרְאֶתֶם מִפְּנֵי הָאֵשׁ וְלֹא עֲלִיתֶם בָּהָר לֵאמֹר" יראת ה' זו היא יראה טהורה ומרוממת, הרצויה ואהובה לפני ה', וכפי שנלמד בהמשך הפרק (פסוקים כה-כו): "וַיֹּאמֶר ה' אֵלַי... הִיטִיבוּ כָּל אֲשֶׁר דִּבַּרְנִי. מִי יִתֵּן וְהָיָה לְבָבָם זֶה לָהֶם לִירְאָה אֹתִי... כָּל הַיָּמִים לְמַעַן יֵיטֵב לָהֶם וְלִבְנֵיהֶם לְעֹלָם".

עשרת הדברות (פסוקים ו-יח)

הקדמה

מתן תורה בהר סיני והחזרה עליו בפרשתנו לקראת הכניסה לארץ שונים זה מזה. הדבר נכון לא רק מפני שבהר סיני נגלה כבוד ה' על ההר והדברות ניתנו בקולות וברקים מתוך האש, ואילו בפרשתנו נאמרו הדברות מפי משה ב'קול דממה דקה', אלא בעיקר בגלל המדרגה הרוחנית בה נמצאים ישראל עתה, ערב הכניסה לארץ, כפי שהקדמנו.

הבנה חדשה ומרוממת של התורה

ארבעים שנות ההליכה במדבר, שנים רצופות בניסיונות ואתגרים, רוממו וזיככו את עם ישראל בהדרגה אל מעלתו וערכו, וכעת מכוח התהליך שעבר במדבר, עומד העם על מפתנה של הארץ, כשהוא במדרגת חיים חדשה, המאפשרת לו לשמוע שוב את עשרת הדברות בצורתם השלמה והמרוממת, כדברי **רבנו הרצי"ה** בשיחותיו (דברים עמ' 41):

"אותה התורה [שניתנה בהר סיני] השתכללה דרך כל המיפולים והמאבקים שעברו עלינו כמדבר מיציאת מצרים עד הנה... השראת השכינה היא בארץ ישראל... עיקרה של תורה, וכיאורה של תורה, התחדשותה של תורה, ורוממותה האמיתית של תורה, מופיעים בסוף המדבר על סף הכניסה לארץ, מתוך השכלול של 'כלל ישראל'. אז מופיעים בפרשת 'ואתחנן' עשרת הדברות מחדש".

קידוש השם בארץ – דרך הטבע

ביציאת מצרים היתה נפשם של ישראל עבדותית ושפלה, והם נזקקו לתמיכה אלקית גלויה יותר. מסיבה זו, כל ההתנהלות האלקית ביציאת מצרים ובתקופת המדבר שלאחריה, היתה באותות ובמופתים גלויים – מעשר המכות וקריעת ים סוף דרך עמודי האש הענן וענני הכבוד וכלה

במון ובבאר. מסיבה זו גם מתן תורה עצמו היה "באותות ובמופתים". בעומדם תחת ההר, רומם ה' את ישראל למעלה ניסית עליונה, כמלאכים, ועל פי מעלתם זו הם שמעו את תוכן הדברות במתן תורה. לאחר שנות בניה והתעלות ארוכות, החל דור באי הארץ להיפרד בהדרגה מההנהגה הנסית שאפיינה את שנות המדבר והתרגל את אט להנהגה האלקית הטבעית שתלווה את חייו בארץ. וזאת כהכנה לייעודו הגדול - לקדש את שם ה' מתוך חיים בריאים וטבעיים בארץ ישראל. וכך כתב רבנו הרצ"ה בשיחותיו (שמות עמ' 39):

"מראשית יצירתו של עם זה נקבע שלו תינתן התורה ולא למלאכים... כדי שיקדש את שם ה' בעולם הזה באופן ציבורי, לאומי, במדינה".

אחרי תקופת זיכוד והתעלות במדבר יכלו ישראל להופיע את התורה בכל מערכות החיים באופן ציבורי ולאומי, כי זאת מגמת התורה: לקדש שם שמיים בתחתיות ארץ.

ההבדל בין מדרגת דור יוצאי מצרים לבין דור באי הארץ, בא לידי ביטוי גם בהבדלים לשוניים שבין הדברות שנאמרו בהר סיני לבין הדברות שנאמרו בערבות מואב. בביאורנו לעשרת הדברות נתייחס להבדלים אלו ולמה שניתן ללמוד מהם על מעלת דור באי הארץ.

הדיבור הראשון: "אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ..."

בשלושת הדיברות הראשונים אמנם אין הבדלים לשוניים משמעותיים בין הנאמר בסיני לנאמר בערבות מואב, אולם הם מקבילים משמעות פנימית חדשה ערב כניסת בני ישראל לארצם, משמעות המתאימה למעלתם החדשה.

יסוד עשרת הדברות, הם שני הדיבורים הראשונים: "אֲנֹכִי ה'" ו"לא יהיה לך" - מצוות ההכרה והאמונה בה', שממנה נגזר איסור עבודה זרה.

מצוות אלו הן הבסיס לקבלת המצוות כולן, בבחינת "יקבל עליו עול מלכות שמים תחילה ואחר כך עול מצוות" (ברכות פ"ב, מ"ב).

נאמר בפסוק ו: "אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדִּים"

שלמות האמונה בה' – דווקא בארץ ישראל

האמונה בה' יכולה להתבסס בליבו של אדם באופן שלם בארץ ישראל בלבד, וכדברי הגמרא במסכת כתובות וקי"ע"ב: "כל הדר בחוצה לארץ כאילו עובד עבודת כוכבים". והוסיף על כך רש"י (ויקרא כה, לח): "כל הדר בארץ ישראל אני לו לאלקים, וכל היוצא ממנה - כעובד עבודה זרה". והרמב"ן (ויקרא יח, כה) כתב:

"ארץ ישראל... היא נחלת ה' מיוחדת לשמו... בהנחילו אותה לעמו המיוחד שמו, זרע אוהביו... בתתו לנו את הארץ שיהיה הוא יתברך לנו לאלקים ונחיה מיוחדים לשמו... והוא מאמרם 'כל הדר בחוצה לארץ דומה כמי שאין לו אלוה, שנאמר: 'לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלקים' כל זמן שאתם בארץ כנען הייתי לכם לאלקים, אין אתם בארץ כנען, כביכול אין אני לכם לאלקים".

על פי זה מובן הצורך לשוב על הדיבור הראשון, "אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ", ערב כניסת ישראל לארץ, וזאת, בכדי לרוממם אל מעלת האמונה בה' באופן השלם.

"אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם"

ההתבוננות ביציאת מצרים מגלה ופורשת לפנינו את יסודות הקשר שבין ה' לישראל:

- א. **הבחירה בנו מכל העמים** – ה' בחר בנו מכל העמים, ולכן הבדילנו והוציאנו ממצרים – "גוי מקרב גוי" (דברים ד, לד).
- ב. **חסד ה' עלינו** – ה' שמר עלינו לכל אורך שנות השעבוד, והוציאנו ממצרים למרות שלא היינו ראויים.

ג. **אהבת ה' אלינו** – מתוך אהבתו הגדולה אלינו, שינה ה' סדרי בראשית והוציאנו ממצרים באותות ובמופתים בניגוד לדרך הטבע.

ד. **לעם ישראל יש ייעוד אלקי** – תכלית ומגמת יציאת מצרים היא, שנקבל את התורה, נירש את הארץ ונקים בה מלכות ומקדש, כפי שנאמר: **"וְלִקְחָתִי אֶתְכֶם לִי לְעָם (במתן תורה)... וְהִבֵּאתִי אֶתְכֶם אֶל הָאָרֶץ..."** (שמות ו, ז-ח).

הדיבור השני: **"לא יהיה לך אלהים אחרים..."**

נאמר **בפסוקים ז-ט**: **"לא יהיה לך אלהים אחרים על פני. לא תעשה לך פסל כל תמונה... לא תשתחוה להם ולא תעבדם..."**

בדיבור השני אנו נפגשים עם איסור עבודה זרה. בדיבור זה כבדיבור הראשון קיים הבדל בין מה ששמעו ישראל היוצאים ממצרים במעמד הר סיני, לבין מה ששומעים עתה דור באי הארץ ערב כניסתם אליה. העם היוצא ממצרים היה נתון תחת הרושם העז של האותות והמופתים שעשה ה' במצרים. אותות ומופתים שהשרישו בקרבו את יסודות האמונה – מציאות ה', אחדותו, השגחתו ואהבתו הרבה לעם ישראל.

גם בהליכה במדבר עד הר סיני נכחה ההשגחה האלקית בחיי העם בניסים גלויים מידי יום ביומו. ועל כן קשה לראות את בני דור יוצאי מצרים נמשכים אחר עבודה זרה. מה גם, שעדיין לא נפגשו עם עמי כנען השטופים בעבודה זרה.

עם כל זאת עסק הדיבר השני באיסור עבודה זרה, הן כדי לנקות מקרבם כל שמץ ולו הקטן ביותר של עבודה זרה שדבק בהם בהיותם בגלות מצרים, ובעיקר משום שמכוון הוא לקראת העתיד – להכניסם לכניסה לארץ.

מבט לתלמיד

נדון עם הילדים כיצד יתכן שהעם שראה את האותות והמופתים הגלויים במצרים בהליכה במדבר וזכה לגילויי שכינה במתן תורה, הגיע למצב בו הוא עובד עבודה זרה בחטא העגל?

השבנו על שאלה זו בחוברת עזר למורה לפרשת כי תשא, ונציין מה שהשבנו שם בקצרה:

א. התלות של עם ישראל במשה רבנו היתה כה גדולה, שברגע שמשה רבנו לא חזר מהר סיני במועד שחשבו ישראל שהיה אמור לחזור, איבדו ישראל את עשתונותיהם וחিপשו 'מתווך' חדש בינם לבין ה', אך לא התכוונו חלילה לעבוד אלהים אחרים.

ב. החוטאים בחטא עבודה זרה היו אנשי הערב רב - אותם מצריים שעלו ממצרים והיו עדיין דבוקים בעבודה זרה, וכפי שרואים, שבעקבות חטא העגל נענש חלק קטן מאד מיוצאי מצרים.

לעומת דור יוצאי מצרים, דור באי הארץ מתמודד עם אתגרים שונים לגמרי:

א. **מעבר מ'הנהגה ניסית' ל'הנהגה טבעית'** - עם ישראל עובר עם כניסתו לארץ מהנהגה ניסית גלויה, להנהגה טבעית נעלמת - ענני הכבוד והמן, הבאר ועמודי האש והענן אינם מלווים אותו יותר. האדם צריך להשיג בכוחו ובמו ידיו את כל חילו (ועשרו), ולכן קיים חשש שישכח את ה' ויאמר **"כִּחֵי וְעַמִּים יָדֵי עֲשָׂה לִי אֵת הַחֵיל הַזֶּה"** ומתוך כך ייגרר אחרי עבודה זרה (ראה פרשת עקב פרק ח יג-ט).

ב. **המפגש עם עמי כנען העובדים עבודה זרה** - עם כניסתו לארץ עומד עם ישראל להיפגש עם עמי כנען שהיו שטופים בעבודה זרה ועבדו את אלוהיהם בכל מקום, כפי שנלמד בתחילת פרשת ראה (וב, ב): **"אֲבֹד תֵּאֱבֹדוּן אֵת כָּל הַמְּקוֹמוֹת אֲשֶׁר עֲבָדוּ שָׁם הַגּוֹיִם אֲשֶׁר אַתֶּם**

יְרִשִׁים אֹתָם אֶת אֱלֹהֵיהֶם עַל הַהָרִים הָרָמִים וְעַל הַגְּבָעוֹת וְתַחַת כָּל
עֵץ רַענָן.

ג. המעבר מן המדבר לארמונו של מלך - עם ישראל עומד להיכנס לארץ ישראל - נחלת ה', 'פלטרין של מלך'. ודאי ששם איסור עבודה זרה חמור יותר, וארץ ישראל מקיאה את עובדי העבודה זרה מקרבה, כפי שכתב הרמב"ן (ויקרא יח, כה):

"והנה הארץ שהיא נחלת השם הנכבד תקיא כל מטמא אותה ולא תסבול עובדי עבודה זרה... הענין כולו למעלת הארץ וקדושתה".

דור באי הארץ מבין היטב את האתגרים העומדים לפניו והדיבור השני מקבל את מלוא משמעותו ומהדהד בעצמה בליבו של כל אחד ואחד מהעומדים בערבות מואב.

נאמר בפסוקים ט-י: "...כִּי אֲנִי ה' אֱלֹקֶיךָ אֵל קָנָא פֶקֶד עֹן אָבוֹת עַל בָּנִים... וְעִשָּׂה חֶסֶד לְאֵלִפִּים לְאַהֲבִי וּלְשֹׂמְרֵי מִצְוֹתַי". נדגיש, שבנים נענשים בעוון אבותיהם רק בזמן שהם בוחרים להמשיך וללכת בדרך אבותיהם, אבל אם הם שבים אל ה', בוודאי יזכו לשכר טוב.

הדיבור השלישי: "לא תשא"

נאמר בפסוק יא: "לֹא תִשָּׂא אֶת שֵׁם ה' אֱלֹקֶיךָ לְשׁוֹא כִּי לֹא יִנָּקֶה ה' אֶת אֲשֶׁר יִשָּׂא אֶת שְׁמוֹ לְשׁוֹא"

הדיבור השלישי אוסר להישבע בשם ה' לבטלה, מפני שיש בדבר זלזול ופגיעה בכבוד שמים.

חז"ל (שבועות לט ע"א) אומרים, שכאשר יצא דיבור זה מפי ה' בעשרת הדברות העולם הזדעזע: "כל העולם כולו נודעוץ בשעה שאמר הקב"ה בסיני 'לא תשא את שם ה' אלקיך לשוא'", בגלל חומרת איסור נשיאת שם ה' לבטלה.

גם בדיבור זה, כבקודמו, האתגר העומד בפני דור באי הארץ גדול

יותר. כשהשגחת ה' מוסתרת בהנהגה טבעית, כשעם ישראל עסוק במלחמות כיבוש הארץ, בירושטה, ובדאגה מעשית לכל צרכיו, קשה יותר לחוש את מציאות ה'. לכן בערבות מואב מקבל דיבור זה משנה תוקף נוכח האתגר והזהירות הנדרשים מישראל עם כניסתם לחיים בארץ.

מבט למורה

נדגיש באוזני התלמידים את חומרת איסור הזכרת שם ה' לשוא. נשים לב שהדיבור היחיד בעשרת הדברות בו מוזכר עונשו של העובר עליו, הוא הדיבור השלישי - "כִּי לֹא יִנָּקֶה ה' אֶת אֲשֶׁר יִשָּׂא אֶת שְׁמוֹ לַשֵּׁוֹא". וכתב האבן עזרא: "ואילו לא היה הישראל רק זאת העבירה לבדה, תספיק להאריך הגלות ולהוסיף מכה על מכותינו".

כאן המקום להזכיר לילדים, שבמשך היום אנו מזכירים את שם ה' פעמים רבות - בתפילות, בברכות הנהנין, בברכות המצוות ועוד. כדי להימנע מהזכרת שם ה' לבטלה יש לשים לב בכל ברכה וברכה, שמברכים את הברכה הנכונה, ובשעת הברכה יש להזכיר את השם מתוך כבוד ויראה.

הדיבור הרביעי: "שְׁמֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת..."

נאמר בפסוקים יב-טו: "שְׁמֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֱלֹקֶיךָ. שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל מְלֹאכֶתֶךָ. וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לַה' אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה כָּל מְלֹאכָה אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתֶךָ וְשׁוֹרְךָ וַחֲמֹרְךָ וְכָל בְּהֵמַתְךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ לְמַעַן יָנוּחַ עַבְדְּךָ וַאֲמָתֶךָ כָּמוֹךָ. וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיֹּצֵאֲךָ ה' אֱלֹקֶיךָ מִשָּׁם בְּיָד חֲזָקָה וּבְזֶרַע נְטוּיָה עַל כֵּן צִוָּה ה' אֱלֹקֶיךָ לַעֲשׂוֹת אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת"

השוואה בין תוכן הדברים של הדיבור הרביעי בפרשתנו, לתוכן הדברים שבפרשת יתרו, מעלה חמישה הבדלים עיקריים:

1. בפרשתנו נאמר "שְׁמֹר", ואילו בפרשת יתרו נאמר "זָכוֹר".

2. בפרשתנו נוספו לחובת השמירה המילים "בְּאִשׁוֹר צֶוֶד ה' אֱלֹקֶיךָ", שלא הוזכרו בפרשת יתרו.
 3. בפרשתנו מפורט: "שׁוֹרֶךְ וְחִמְרֶךְ וְכָל בְּהֶמְתֶּךָ", ואילו בפרשת יתרו הוזכרו כולן בשם כולל: "בְּהֶמְתֶּךָ".
 4. בפרשתנו נוסף טעם לאיסור מלאכה בשבת בידי עבד ואמה: "לְמַעַן יָנוּחַ עַבְדְּךָ וְאִמְתֶּךָ כְּמוֹךָ", דבר שלא נזכר בפרשת יתרו.
 5. בפרשתנו הטעם למצוות השבת הוא זכירת יציאת מצרים: "וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיֹּצִאֲךָ ה' אֱלֹקֶיךָ מִשָּׁם... עַל כֵּן צֶוֶד ה' אֱלֹקֶיךָ לַעֲשׂוֹת אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת", ואילו בפרשת יתרו הטעם למצוות השבת הוא זכירת בריאת העולם: "כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה' אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ... וַיָּנַח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי".
- תחילה עלינו להסביר מהו מקור ההבדלים - כיצד יתכן שישנו הבדל בין הנאמר בפרשתנו לנאמר בפרשת יתרו, הרי בערבות מואב משה חוזר על עשרת הדברות שנאמרו בסיני, וכי שינה ממה שנאמר לו?
- הגמרא** (ראש השנה כז ע"א) מתייחסת לשינוי הראשון שמנינו ואומרת: "זכור ושמור בדיבור אחד נאמרו, מה שאין הפה [של בני אדם] יכולה לדבר ואין האוזן יכולה לשמוע".
- במתן תורה זכו ישראל לגילוי שכינה עליון ומיוחד, ומכח גילוי זה התעלו למדרגה רוחנית גבוהה, שהביאה לכך שיכלו לשמוע באופן ניסי שתי לשונות בדיבור אחד.
- לאור דברי חז"ל אלה יכולים אנו להסביר גם את יתר ההבדלים הלשוניים שמנינו; במעמד הר סיני נאמרו שתי הלשונות מפי ה' באופן ניסי, אלא שהתורה כתבה את אחת הלשונות בפרשת יתרו, ואת האחרת בפרשתנו.
- אולם עדיין עלינו לברר מדוע בחרה התורה להזכיר בכל אחת מהפעמים דווקא את הלשון והנוסח המופיע בה.

א. ציווי 'לא תעשה' – כהכנה לחיים הטבעיים בארץ

ביחס להבדל בין 'שמור' ל'זכור', נאמר בגמרא (עירובין צו ע"א): "אמר

רבי אבין אמר רבי אלעאי: כל מקום שנאמר 'הישמר' [שמור], 'פן' ו'אל', אינו אלא [-] כוונת התורה שהעושה כן עובר [ב]מצות לא תעשה".

המילה 'שמור' מציינת את מצוות ה'לא תעשה' שבשבת - איסור עשיית אחת מל"ט מלאכות, ואילו המילה 'זכור' מציינת את מצוות ה'עשה' שבשבת - קידוש השבת בדברים, כפי שאומרת הגמרא (פסחים קו ע"א): "תנו רבנן, 'זכור את יום השבת לקדשו' - זוברהו על היין בכניסתו". נמצא, שבמעמד הר סיני הדגישה התורה את מצוות העשה של השבת (קדושתה, כבודה ומצוות עינוגה), ואילו במעמד בערבות מואב ערב הכניסה לארץ, עיקר הדגש הוא על איסורי ה'לא תעשה'.

לאור האמור ניתן לבאר כך: בתקופת המדבר הונהגו ישראל בהנהגה ניסית - מן ירד משמים, וענני כבוד שמרו על שלמות הבגדים וישרו את הדרך. לכן מטבע הדברים עיסוקם במלאכה היה מועט. משום כך הדגש העיקרי במעמד הר סיני אינו על איסורי המלאכות, אלא על **מצוות העשה** שבשבת. לעומת זאת בערבות מואב, על סף הכניסה לארץ כשמתכוננים ישראל להנהגה חדשה, הנהגה טבעית - בה יידרשו הם עצמם לעסוק ביישוב הארץ ובניינה, בחקלאות, ובכל שאר הצרכים הטבעיים, שמה התורה את הדגש על איסור עשיית המלאכות בשבת. ניתן להוסיף, שמסיבה זו במעמד ערבות מואב המופיע בפרשתנו, מפרטת התורה "שֹׁרֵף וְחֹמֶרֶף וְכָל בְּהֵמָה", שהרי הבהמות מסייעות למלאכות האדם בארץ - בחקלאות, במשא ובתור מקור לאוכל וביגוד. באותה דרך תובן גם התוספת "לְמַעַן יָנוּחַ עַבְדְּךָ וְאִמָּתְךָ כָּמוֹךָ" - בארץ ישראל, בה העמל ועבודת הכפיים תופסים חלק נכבד מסדר יומו של האדם, מצווה אותנו התורה לדאוג גם למנוחת העבדים והבהמות המסייעים במלאכה.

ב. שביתה ממלאכה כדי לאפשר לימוד תורה

ערב כניסת עם ישראל לארצו, התעורר חשש פן העיסוק ביישובה יביא לרפיון בלימוד התורה. בזה מסייעת השבת, שבה אדם שובת

ממלאכה ופנוי לעסוק בתורה ובתפילה, כפי שאומרים חז"ל **במדרש**
(הביאו הטור בהלכות שבת סימן רצ):

"אמרה תורה לפני הקב"ה, ריבוננו של עולם, כשיכנסו ישראל
לארץ זה רץ לכרמו וזה רץ לשדהו ואני מה תהא עלי? אמר לה:
יש לי זוג שאני מזווג לך ושבת שמו, שהם במלים ממלאכתם
ויבולין לעסוק בך".

שמירת השבת והקדשתה לתורה ותפילה, אינן רק "מצילות" את
האדם משקיעה בחיי המעשה, אלא מרוממות אותו אל שורש חייו ואל
הכרת אמיתות מציאותו בארץ ישראל, לקדש את המציאות ובכך לקדש
את ששת ימי המעשה בקדושת השבת. וכך כתב **רבנו הרצי"ה** בשיחותיו
(שמות עמ' 170-169):

"במעבר ממצרים לירושלים מופיעה השבת... על יסוד השבת נבנה
מאז ולדורות כל סדר החיים של ישראל, של היחידים ושל המדינה.
השבת היא נשמת ששת ימי המעשה".

לכן עתה, ערב הכניסה לארץ, שב משה ומשמיע לישראל את מצוות
השבת, תוך הדגשה של ערכה כמחיה ומרוממת את האדם יחד עם כל
ימי המעשה.

מבט למורה

בשני ההסברים שהבאנו עתה, הדגש הוא על ההבדל בין
ההנהגה הניסית במדבר להנהגה הטבעית בארץ. השבת
ניתנה כגורם שימנע מהאדם לשקוע בארציות בעקבות
ההנהגה הטבעית. ניתן לעורר את הילדים ולדון עמם -
מדוע אם כן היה צורך לעבור להנהגה טבעית? מדוע לא
המשיך ה' להנהיג את עמו בהנהגה ניסית?
על שאלה זו השבנו בהרחבה בהקדמה לחומש, וכן לקמן
בפרק ו פסוק ג. נזכיר כאן בתמציתיות את שתי התשובות
המרכזיות:

א. קידוש השם בארץ - רצון ה' הוא ששמו יתגלה בעולם הזה החומרי. מסיבה זו נתן ה' את הנשמה בגוף חומרי, מפני הייעוד והתפקיד הנעלה שלה בתוך חומריות העולם הזה, ועל אף החשש שהגוף יטה אותה לתאוות חומריות, מפני שבסופו של דבר אחרי תהליך של זיכון ובירור תגבר הנשמה ותאיר את הגוף, וקדושתה תתגלה בעולם.

כך הוא גם בענייננו - לעשייה ולמלאכה בעולם הזה ובפרט בארץ ישראל יש ערך אלקי של מצוה, כפי שכתב **החת"ם סופר** בחידושו (סוכה לו ע"א): **"העבודה בקרקע [של ארץ ישראל] גופה, מצוה משום יישוב ארץ ישראל ולהוציא פירותיה הקדושים... ואפשר אפילו שאר אומניות שיש בהם יישוב העולם, הכל בכלל מצוה"**.

אולם על אף החשיבות הגדולה של העשייה בעולם הזה, נצטוונו במצוות השבת שהיא **'נשמת ששת ימי המעשה'**, והיא תסייע לנו להישמר מהיגררות אחרי העולם החומרי. **ב. השפעה על כל העמים** - האנושות מחולקת לעמים ולארצות. עם ישראל הוא לב האנושות, ותפקידו הוא לקרב את כל העמים כולם לבורא יוצר כל.

אם עם ישראל היה חי חיים נסיים, מנותקים מהעולם הזה, לא היתה לו יכולת השפעה על העמים, שהיו טוענים שהקדושה שייכת לשמיים ואין לה מקום בארץ. אולם כשהאומות רואות שישנו עם שלם בעל מערכות חיים ארציות מפותחות ועם זאת הוא עם קדוש הקורא בשם ה', הן חשות שקיימת תביעה גם מהן למלא את ייעודן ולעשות את רצון ה'. וכך כתב **רבנו הרצי"ה** בשיחותיו (שמות עמ' 39):

"מראשית יצירתו של עם זה, נקבע שלו תינתן התורה ולא למלאכים ולא לגויים, כדי שיקדש את שם ה' בעולם הזה באופן ציבורי, לאומי, במדינה... והוא 'לב האומות'... זאת העליונות המיוחדת לעם הזה... השייך למציאות של עמים, לשונות, ארצות, מדינות וחקלאות".

נאמר בפסוק טו: "וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיֹּצִאֲךָ ה' אֱלֹהֶיךָ מִשָּׁם בְּיָד חֲזָקָה וּבְזֵרַע נְטוּיָה עַל כֵּן צִוְּךָ ה' אֱלֹהֶיךָ לַעֲשׂוֹת אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת" לאחר שבפסוק הקודם צוה ה' לתת מנוחה לעבדינו ובהמותינו, בפסוק זה מסבירה התורה את הטעם לציווי זה, וכך כתב בעל הטורים (בפירוש הארוך): "לבאר, כי הוא יצוה במנוחת העבד כמוך, בעבור שהיית עבד. ובהניח ה' לך, גם אתה תניח לעבדך". מתוך זכירת הטוב והחסד שגמל אתנו הבורא, גם אנו נלך בדרכו וננהג בחסד וברחמים כלפי הכפופים למרותנו.

מבט למורה

הסברנו את טעם השביתה ממלאכה בשבת זכר לעבודתנו במצרים. אולם בפסוקי סיום מעשה בראשית שאנו אומרים מידי שבת (בראשית ב, ב-ג) מופיע נימוק אחר: "וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלָאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְכָל מְלָאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה. וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ כִּי בּוֹ שָׁבַת מְכָל מְלָאכְתּוֹ...". וכך עולה גם מהאופן שבו מופיע הדיבור בפרשת יתרו (שמות כ, יא) - "כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה' אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ אֶת הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם וַיָּנַח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי".

נביא שתי תשובות לשאלה זו:

א. כל התורה והבריאה הן 'זכר ליציאת מצרים' - רבות מהמצוות מוזכרות בלשון: 'זכר ליציאת מצרים', על אף שחלקן אינן קשורות בצורה ישירה ליציאת מצרים. ההסבר לכך הוא, שהופעת עם ישראל על במת ההיסטוריה ביציאת מצרים היא הסיבה לקיום כל הבריאה וכל האנושות, על ידי התורה ומצוותיה, כי עם ישראל הוא לב הבריאה ולו ניתנה התורה. עד לידת עם ישראל, הלכה הבריאה והתרחקה מבוראה. לידת עם ישראל ביציאת מצרים ופעולתו בעולם על ידי שמירת התורה ומצוותיה מורות לכלל הבריאה את הדרך להכרת מלכות ה' בעולם. לכן נכון לומר על המצוות

בכללן וכן על השבת, שהטעם לחיובן הוא 'זכר ליציאת מצריים'.

ב. ישראל הם בן זוגה של השבת - אחרי ששת ימי המעשה ברא הקב"ה את השבת וקידש אותה, כפי שנאמר (בראשית ב, א-ג): "וַיִּכְלֹוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ... וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי... וַיְבָרֶךְ אֱלֹדִים אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ...". במה באה לידי ביטוי קדושתה של השבת? השבת מעידה על כך שיש מנהיג לעולם, שברא את כל הבריאה בששה ימים ונח ביום השביעי. השבת היא עדות על יסודות האמונה - מציאות ה', היכולת האלקית, חידוש הבריאה, ועוד. עם הגעת השבת מתברר שכל הבריאה אינה רק מציאות חומרית, אלא יש לה ערך אלקי - בורא ומנהיג.

השאלה היא מי יגלה זאת לכל הבריאה, מי יעיד עדות זו? על כך אומר המדרש (בראשית רבה יח, ח): "תני רבי שמעון בר יוחאי: אמרה שבת לפני הקב"ה, ריבוננו של עולם: לכולם יש בן זוג, ולי אין בן זוג! אמר לה הקב"ה: כנסת ישראל היא בן זוגך".

בזכירת השבת ושמירתה מעיד עם ישראל לכל באי עולם את עדותה של השבת - שיש לעולם בורא המנהיג המחיה אותו. כפי שאומר המדרש (לקח טוב שמות כ, יג): "שכל הזוכר את השבת ושומר את השבת מעיד שהקב"ה ברא את עולמו בששה ימים וינח ביום השביעי... שנאמר: 'ואתם עדי נאום ה', ואני א-ל'".

על פי זה מובן שבין השבת לעם ישראל יש קשר וחיבור שהוא "זכר ליציאת מצרים" (זכרון לא רק במובן של תודעה, אלא במובן של קשר וחיבור). וזה מה שאנו אומרים-מעידים בקידוש מידי שבת: "זכרון למעשה בראשית... זכר ליציאת מצרים. כי בנו בחרת ואותנו קידשת מכל העמים, ושבת קדשך באהבה וברצון הנחלתנו, ברוך אתה ה' מקדש השבת".

שני טעמים אלה מתגלים באופן השלם דווקא בארץ

ישראל. **יציאת מצרים** מקבלת את מלוא משמעותה עם הגעת ישראל לארץ. זאת משום שרק בה יכולה האומה הישראלית לשמש כלב האנושות. **עדות על השבת** שייכת דווקא עם כניסת ישראל לארץ כי רק בארץ ניכרת בשלמות השביתה ממלאכה, מנוחת השבת וקדושתה.

הדיבור החמישי: "כִּבֹּד אֶת אֲבִיךָ וְאֶת אִמְךָ..."

נאמר בפסוק טז: "כִּבֹּד אֶת אֲבִיךָ וְאֶת אִמְךָ כִּאֲשֶׁר צִוְּךָ ה' אֱלֹהֶיךָ..."

"כִּאֲשֶׁר צִוְּךָ ה' אֱלֹהֶיךָ"

דגש זה נאמר בדברות שבפרשתנו ולא הוזכר בדברות שבפרשת יתרו. מה הטעם לכך?

מצוות כיבוד אב ואם בבסיסה היא הכרת הטוב של האדם להוריו מולידיו, אולם על גבי הכרה זו באה הכרת הטוב כלפי הבורא, שהוא המקור לכל הברואים, כפי שכתב ספר **החינוך** (מצוה לג): "וכשיקבע זאת המידה [של הכרת הטוב להוריו] בנפשו, יעלה ממנה להכיר טובת הא-ל ברוך הוא. שהוא סיבת כל אבותיו עד האדם הראשון... ונתן בו נפש יודעת ומשכלת..."

בתקופת המדבר, כאשר ההנהגה האלקית היתה ניסית - במופתים גלויים הנראים לעין - קל היה לחוש את הטובה הגדולה המושפעת עלינו מהבורא ולהתמלא ברגש של **הכרת הטוב** כלפיו. אולם עם הכניסה לארץ ישראל והמעבר להנהגה טבעית בניסים נסתרים, קשה יותר לחוש את גודל הטובה המושפעת מהבורא, והאדם עלול לזקוף את כל הצלחתו להשתדלותו הוא, כפי שנלמד בפרשת עקב (ח, יא): "הַשֵּׁמֶר לְךָ פֶּן תִּשָּׁכַח אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ... וְאָמַרְתָּ בְּלִבְּךָ כָּחִי וְעַצְמִי עָשָׂה לִי אֵת הַחַיִּל הַזֶּה". ומתוך כך עלול האדם לכפור בטובת בוראו.

נראה שמסיבה זו, התורה מדגישה לקראת הכניסה לארץ, שעלינו לכבד את ההורים כפי שציוונו ה' בראשונה במעמד הר סיני, בזמן שהיינו מלאי רגשי תודה ולא גאה ליבנו.

נאמר **בהמשך הפסוק**: "...למען יאריכון ימיה וילמען ייטב לה על האדמה אשר ה' אלקיך נתן לה"

בשונה מהדברות שבפרשת יתרו, בפרשתנו מוסיפה התורה את המילים "וילמען ייטב לה", המציינות את הטובה הצפויה לאדם המכבד את הוריו. מדוע ציינה זאת התורה דווקא כאן? תשובה לשאלה זו ניתן ללמוד מדברי **הטור** (בפירושו הארוך לתורה), שכתב: "ולמען ייטב לה - כמו שנאמר: 'גם ה' יתן הטוב וארצנו תתן יכולה'".

כשעם ישראל מתיישב בארצו ומקיים בה את מצוות ה' כראוי - הטובה האלקית היא שהארץ נותנת את פירותיה בעין יפה לבניה - בונה, כפי שאומרת התורה בסוף פרקנו ובתחילת הפרק הבא (וה, כח - ל, ה, ג):

"ואדברה אליך את כל המצוה והחקים והמשפטים אשר תלמדם ועשו בארץ... למען תחיון וטוב לכם והארכתם ימים בארץ... אשר ייטב לה... ארץ זבת חלב ודבש".

הדיבור השישי והדיבור השביעי: "לא תרצח ולא תנאף"

נאמר **בפסוק יז**: "לא תרצח ולא תנאף"

איסור רציחה ואיסור ניאוף נמנים בין שלוש העבירות החמורות, שעליהן אמרו חז"ל "יהרג ואל יעבור" (סנהדרין עד ע"א). אליהם מצטרף איסור עבודה זרה הנזכר כבר בדיבור השני. דברות אלו מקבלים משנה תוקף עם כניסתנו לארץ מהטעמים הבאים:

א. המפגש עם עמי כנען

עמי כנען היו 'שטופים' בשלוש העבירות החמורות - עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים. המגע עם עמים אלו עלול להשפיע לרעה על ישראל, ולהביאם חלילה ללמוד ממעשיהם המושחתים, כפי שלמדנו בחומש שמות (לד, יב-טז): "פן תכרת ברית ליושב הארץ... ולקחת מבנותיו

לְבָנִיךְ... וְהִזְנוּ אֶת בְּנֶיךָ אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶן, וכפי שאכן אירע לישראל במפגש עם בנות מדין (בסוף פרשת בלק).

ב. מלחמות כיבוש הארץ

כמו כן, עם ישראל עומד לפני מלחמות קשות על כיבוש הארץ. הדבר עלול להשפיע על רוחו של העם הנאלץ לשפוך דם במלחמה, ולהשריש בליבו את מידת האכזריות (הנדרשת במינון מסוים כדי לנצח בקרב), מעבר למידה הנצרכת.

בנוסף, שטף המלחמה גורר אחריו גם היתרים של איסורים השייכים לאיסור עבודה זרה (כגון איסור יין נסך, רמב"ם הלכות מלכים ח, א), וכן לגילוי עריות (כגון אשת יפת תואר, בפרשת כי תצא).

ג. ארץ ישראל היא פלטרין של מלך

מלבד זאת, ארץ ישראל התייחדה בכך שהשכינה שורה בתוכה ממש, ואין דבר המסלק את השכינה יותר משלוש עבירות חמורות אלו, כפי שכתבו חז"ל **במסכת שבת** (לג ע"א):

"בעוון שפיכות דמים בית המקדש חרב ושכינה מסתלק מישראל, שנאמר [לגבי עוון רציחה]: 'ולא תטמאו את הארץ אשר אתם יושבים בה אשר אני שוכן בתוכה' (במדבר לה, לד), הא אתם מטמאים אותה [בשפיכות דמים] אינכם יושבים בה ואיני שוכן בתוכה".

וכפי שכתב הרמב"ן על פסוק זה: "חזר והחמיר ביושבי הארץ יותר, לכבוד השכינה אשר שם והזהיר שלא... נטמא אותה... ולא ישכון בה כבוד ה'".

עוד מוסיפה הגמרא (שם) ואומרת:

"בעוון גילוי עריות... שנאמר: 'כי את כל התועבות האל [גילוי עריות שבסוף פרשת אחרי מות] עשו אנשי הארץ... ותטמא הארץ... ולא תקיא הארץ אתכם בטמאתם אותה' (ויקרא יח, כה-כה). ובעבודת כוכבים כתיב (שם כו): 'ונתתי את פגריכם, וכתיב 'והשימתי את מקדשיכם... ואתכם אזרח בגויים'".

בערבות מואב, כאשר צפויות לעם ישראל מלחמות כיבוש מול עמי כנען בבואו להיכנס אל הארץ הקדושה, דברות אלה מקבלים משנה תוקף.

הדיבור השמיני, הדיבור התשיעי והדיבור העשירי: "לא תגנב... לא תענה... לא תחמד"

נאמר בהמשך פסוק יז ובפסוק יח: "וְלֹא תִגְנֹב. וְלֹא תַעֲנֶה בְרֵעֲךָ עַד שָׂוֹא... וְלֹא תַחְמֹד אֶשֶׁת רֵעֲךָ וְלֹא תַתְאָוֶה בֵּית רֵעֲךָ שָׂדֶהוּ וְעֵבְדוֹ וְאִמָּתוֹ שׂוֹר וְחֹמְרוֹ וְכָל אֲשֶׁר לְרֵעֲךָ"

ישנם מספר הבדלים בין האופן שבו הובאו חמשת הדברות האחרונים בפרשת יתרו - במעמד הר סיני - לבין האופן שבו הובאו בערבות מואב, ואלו הם:

א. בפרשתנו חמשת הדברות האחרונים מחוברים זה לזה ב' החיבור, דבר שלא קיים בפרשת יתרו.

ב. בפרשתנו נאמר "עַד שָׂוֹא", ואילו בפרשת יתרו נאמר "עַד שֶׁקֶר".
ג. בפרשתנו נאמר "וְלֹא תַתְאָוֶה", ואילו בפרשת יתרו לא הוזכרה לשון זו כלל.

ד. בפרשתנו הוזכר בדיבר האחרון - "שָׂדֶהוּ", ואילו בפרשת יתרו לא הוזכר.

בטרם נעמוד על הבדלים אלו, ודרכם ננסה להבין את החידוש שחידש משה לישראל בערבות מואב, נציין כי בעוד חמשת הדברות הראשונים עסקו במצוות שבין אדם למקום, חמשת הדברות האחרונים עוסקים במצוות שבין אדם לחברו, כפי שכתב המלבי"ם (שמות כ, יג):

"הדברות הראשונות הם עניינים שבין אדם למקום... וחמש דברות אחרונות שהיו כתובות בלוח השני, הן מצוות שבין אדם לחברו. ועל כן בחמשה הראשונות נזכר בכל אחת שם ה' אלקים, ובאחרונות לא נזכר שם ה'".

והוסיף המלבי"ם (שם) וביאר שבחמשת הדברות האחרונים כלולים כל סוגי הנזק שבין אדם לחברו:

"ובא האזהרה שלא יזיקו לחברו לא בגופו: 'לא תרצה', ולא בממונו: 'לא תגנוב', שהגם שעיקרו על גניבת נפשות, כולל גם על ענייני גניבה, כמו שכתבו המפרשים. ובין דבר ממוצע בין גופו לממונו שהוא אשתו שהיא בגופו והיא גם כן קניינו... ואף [לא יזיק לו] בדיבור: 'לא תענה', ואף לא יזיק לו במחשבה: 'לא תחמוד'."

עתה נעמוד על ההבדלים שבין הדברות:

א. "עַד שָׂוֹא" - "עַד שֶׁקָּרַ": כתב המלבי"ם (שם): "ובדברות האחרונות הוסיף 'עד שווא', [לומר שאסור] אף דבר שאין בו ממש כמו רכילות ולשון הרע להוריד כבודו ומעלתו."

ב. "וְלֹא תִתְאָוֶה": ההבדל בין חימוד לתאוה הוא, שתאוה היא עצם המחשבה והרצון שיהיה לו חפץ שיש לחברו, ואילו חמדה היא שלב נוסף - לבקש ולהפציר בחברו עד שייתן או ימכור לו את החפץ וספר המצוות לא תעשה (רסו).

הרחקה זו נועדה להרחיק את האדם ככל האפשר מלחמוד את ממון חברו, כפי שמסביר בעל הכתב והקבלה: "זה שאסר הכתוב בדברות האחרונות גם התאוה הוא חומרא שהחמירה התורה על הדברות הראשונות, והוא כדי להרחיק את האדם תכלית הריחוק מלהתאוות מה ששייך לחברו."

ג. "וְלֹא תִתְאָוֶה... שְׂדֵהוּ": בזמן שנאמרו עשרת הדברות הראשונים טרם חולקו הנחלות, ולא היו בידי ישראל כלל שדות. אולם עתה ערב הכניסה לארץ, כשעמדו ישראל לרשת את הארץ, התורה מדגישה שעל אף החשיבות והחיבה שרוחשים ישראל לנחלה ולהתיישבות בארץ הקדושה, על כל אחד להסתפק בנחלתו ולא להתאוות לנחלת חברו.

מהדברים שלמדנו עולה, שעם הכניסה לארץ נדרשו ישראל לזהירות רבה יותר גם במצוות שבין אדם לחברו - מה טעם הדבר?

במסכת סנהדרין (מג ע"ב) מובא, שלכלל ישראל ישנה אחריות על

עבירות הפרט, אלא שנחלקו תנאים האם האחריות היא רק על העבירות ה'גלויות' – הידועות לאחרים, או גם על ה'נסתרות' – שאינן ידועות.

לשתי הדעות, מוסכם הדבר שאחריות הכלל על עברות הפרט חלה רק לאחר מעבר הירדן, משום שרק לאחר מעבר הירדן נעשו ישראל ערבים זה לזה; כך כתב רש"י בפרשת נצבים (כט, כח):

"אין אני [ה'] מעניש אתכם על הנסתרות [שעבר אדם פרטי מישראל]... אבל הנגלות, אם לא נעשה דין בהם [אם לא תענישו את החוטאים], יענישו הרבים... שאף על הנגלות לא ענש את הרבים עד שעברו את הירדן ונעשו ערבים זה לזה".

מדוע חלה הערבות רק בארץ ישראל? משמעותה של הערבות מבוססת על תחושת האחדות, האחריות והקשר העמוק שיש בין כל אחד מישראל לזולתו – ישראל "ערבים זה בזה".

למה הדבר דומה, לגוף חי שכאשר אחד מאבריו פצוע, לא עלינו, הכאב מורגש בכל הגוף. כך גם בישראל – חטא של כל אדם מישראל משפיע ומורגש אצל כולם.

בכוחה של ארץ ישראל לגלות את הקשר הפנימי והעמוק שבין כל אחד ואחד מישראל, בין 'כלל ישראל' לבין הפרטים, שהרי כפי שכתבנו בהקדמה לחומש, עם הכניסה לארץ ישראל קיבל כל אחד ואחד מישראל 'נשמה כללית', ומתוך כך חש קשר של אהבה ואחוה אל יתר חלקי האומה. וכך כתב המהר"ל (נתיב הצדקה עמ' קפב):

"כי כאשר נכנסו ישראל לארץ, היו ישראל עם אחד לגמרי, וראיה לזה, שהרי כל זמן שישראל לא עברו את הירדן ולא באו לארץ, לא נענישו על הנסתרות עד שעברו ונעשו ערבים זה בעד זה, כי נקרא ערב שהוא מעורב עם השני".

לאור זאת ניתן להבין את ההבדל הנוסף שבין הפרשות; בפרשתנו מופיעות חמשת הדברות האחרונים (המצוות שבין אדם לחברו) עם ו'

החיבור ביניהם, בשונה מהמופיע בפרשת יתרו. חיבור זה מבטא את האחדות והאחוה העמוקה שבין כל עם ישראל, חיבור שמוביל לכך שיש להיזהר מאוד מלפגוע בכל אחד מישראל ולו פגיעה קלה ביותר. מסיבה זו מופיעה המילה "יָרֵעַךְ" ארבע פעמים במהלך מצוות אלו המדגישות את הרעות השוכנת בקרב ישראל.

יראת העם משמיעת דבר ה' (פסוקים יט-כו)

המעמד נורא ההוד של נתינת התורה ושמיעת דברי אלקים חיים מפי ה' יתברך, השפיע רבות על עם ישראל, אולם הם התקשו לעמוד בגודל הרוממות הרוחנית והמפגש הישיר עם התגלות אלקית.

לפי רש"י, אחרי שתי הדברות הראשונים העם ביקש ממשה שהוא זה שישמע את שאר הדברות ויתווך בינם ובין ה', ולפי הרמב"ן, עם ישראל שמע את הדברות כולם מפי ה', ומתוך מעלתם ביקשו ממשה שיסביר להם את עומק משמעותם.

נדגיש, שבקשתם של ישראל לא נאמרה מתוך רצון לריחוק, אלא מתוך יראה מגודל ההתגלות האלקית, כפי שנלמד בהמשך.

נאמר בפסוק יט: "אֵת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה דִּבֶּר ה' אֶל כָּל קְהֵלְכֶם בְּהַר מֹתָן הָאֵשׁ הֶעֱנָן וְהָעֶרְפֶּל קוֹל גָּדוֹל וְלֹא יָסַף וַיְכַתְּבֵם עַל שְׁנֵי לַחַת אֲבָנִים וַיִּתֶּנָּם אֵלָיו"

"וְלֹא יָסַף" - מסביר רש"י: "מתרגמינן 'ולא פסק', כי קולו חזק וקיים לעולם".

גם לאחר מתן תורה ממשיך קול ה' לדבר אלינו. קול ה' שנשמע בסיני הוא שהמשיך והורה את כל המצוות למשה מבין שני הכרובים אשר באוהל מועד, כפי שכתב הרמב"ן (שמות כה, ב):

"והיה במשכן תמיד עם ישראל הכבוד שנראה להם בהר סיני.

ובבא משה היה אליו הדבור אשר נדבר לו בחר סיני. וכמו שאמר במתן תורה: 'מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ועל הארץ הראך את אשו הגדולה' (דברים ה, לו), כך במשכן כתיב: 'וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפרת מבין שני הכרובים וידבר אליו' (במדבר ו, פט)."

קול ה' זה, הוא המתגלה לאורך כל הדורות בפי נביאי ה', בעלי רוח הקודש ובדברי חכמיו.

מבט למורה

בעל הכתב והקבלה (פסוק יט) מוסיף, ש'קול' זה מפכה בקרבו של כל לומד תורה בדרגתו הוא:

"נראה לי שבוה יודיענו יקר ערך דברי התורה בכלל ועשרת הדברים בפרט, כי התורה נכתבה בלשון צח ובשפה ברורה, יבינום כל אחד כפי דרכו, החכם כפי חכמתו, המשכיל כפי שכלו, והנבון כפי תבונתו, הנשים והקטנים כולם יקחו חלקם ומנה לטוב להם... כי היא ענין אלקי, וכוונת המחוקק העליון יתברך היתה להיטיב לכל המון הרב, גדולים וקטנים, כי כולם אהובים אליו."

נאמר בפסוק כא: "ותאמרו הן הִרְאֵנוּהוּ אֱלֹהֵינוּ אֶת כְּבוֹדוֹ וְאֶת גְּדֻלּוֹ... הַיּוֹם הַזֶּה רָאִינוּ כִּי יִדְבֵּר אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם וְחַיִּי"

"הִרְאֵנוּ אֶת כְּבוֹדוֹ וְאֶת גְּדֻלּוֹ" - אין הכוונה שניתן לראות את ה' ואת כבודו, שהרי "אין לו דמות הגוף ואינו גוף" (מתוך הפיוט 'גדל אלקים חי'), אלא כפי שמסביר האבן עזרא: "את כבודו - מראה האש, ואת גודלו - קולות וברקים וקול שופר". ראינו את הרשמים הגדולים שעשתה התגלות ה' במציאות.

נאמר בפסוקים כב-כד: "וְעַתָּה לָמָּה נָמוּת בִּי תֹאכְלֵנוּ הָאֵשׁ הַגְדֹּלָה הַזֹּאת... בִּי מִי כָל בָּשָׂר אֲשֶׁר שָׁמַע קוֹל אֱלֹקִים חַיִּים מְדַבֵּר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ כְּמִנוּ וַיַּחֲיֵי. קָרַב אֵתָּה וּשְׁמַע... וְאַתָּה תְּדַבֵּר אֵלֵינוּ אֵת כָּל אֲשֶׁר יְדַבֵּר ה' אֱלֹקֵינוּ..." עם ישראל שמח שמחה גדולה על הזכות שנפלה בחלקו לשמוע את שני הדברות הראשונים מפי ה' בכבודו ובעצמו.

במתן תורה הכיר עם ישראל את מעלתו וסגולתו מכל העמים, שהרי עם שלם זכה לגילוי שכינה מופלא, דבר שלא זכה לו כל עם אחר לאורך כל שנות האנושות, כפי שנאמר בתחילת הפרשה (ו, לג): "הִשְׁמַע עִם קוֹל אֱלֹקִים מְדַבֵּר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ כְּאֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ אֵתָּה וַיַּחֲיֵי". אכן, דווקא בגלל שישאל הכירו בזכות הגדולה והייחודית שנפלה בחלקם, הם חששו שמא זכותם לא תעמוד להם להצליח לשמוע את יתר הדברים מפי ה' ממש, ועל כן ביקשו לשמוע את דבר ה' מפי משה. מסיבה זו אומר ה' למשה בפסוק כח: "...וַיֹּאמֶר ה' אֵלַי שְׁמַעְתִּי אֵת קוֹל דְּבָרֵי הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר דִּבְּרוּ אֵלַי הִיטִיבוּ כָּל אֲשֶׁר דִּבְּרוּ". וכפי שכתב הנצי"ב בפירושו העמק דבר (פסוק כו):

"אמר הקדוש ברוך הוא: ידוע לי שלא מחמת פריקת עול אמרו כזה, אלא דעתם באמת ליראה אותי וגו'. והלואי שיהיה כן -] שיהיה דעתם באמת ליראה אותי [לעולם".

נאמר בפסוק כו: "מִי יִתֵּן וְהָיָה לְבָבָם זֶה לָהֶם לִירְאָה אֹתִי וּלְשֹׁמֵר אֵת כָּל מִצְוֹתַי כָּל הַיָּמִים לְמַעַן יִיטַב לָהֶם וּלְבָנֵיהֶם לְעֹלָם" כתב המלבי"ם:

"מי יתן שיהיו כן ליראה אותי ולשמור מצוותי כל הימים על ידי טוב בחירתם, וכזה ייטב להם ולבניהם לעולם... וכל חפץ הקדוש ברוך הוא בבריאת עולמו היה כדי שיוכל להיטיב לבריותיו".

רואים אנו בפסוק זה את אהבת ה' הגדולה לעמו ואת הרצון להיטיב איתם. רצון ה' הוא שליבם של ישראל יתמלא ביראתו וברצון לקיים מצוותיו, ובכך יוכל להיטיב עמם לאורך כל הדורות. בדרך זו יכולים

אנו להבין את האותות והניסים המופלאים שעשה לנו ה' ביציאת מצרים ואת המעמד נורא ההוד שהיה במתן תורה בהר סיני - אותות אלו נועדו לקבוע את האמונה והיראה בליבם של ישראל! מתוך אמונה זו הם יקיימו את מצוות ה', וה' יוכל להטיב עמם.

סיום מעמד נתינת התורה (פסוקים כז-ל)

נאמר בפסוק כח: "וְאַתָּה פֶּה עֹמֵד עִמָּדִי וְאֶדְבַּרְהָ אֵלַיְךָ אֵת כָּל הַמִּצְוָה וְהַחֲקִים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תִּלְמַדְם וַעֲשׂוּ בָאָרֶץ אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹתֵן לָהֶם לְרִשְׁתָּהּ" לאחר שניתנו לישראל עשרת הדברות, בהן רמוזה תמצית המצוות כולן (ראה תרגום יונתן שמות כד, יב) מלמד ה' את משה את כל התורה ומצוותיה.

מגמת התורה ומצוותיה היא לקדש את המציאות, ולהופיע את הקודש בכל מערכות החיים - מלכות, מקדש, התיישבות, חקלאות וכו'. כפי שלמדנו, דבר זה שייך דווקא בארץ ישראל ולכן התורה מדגישה: "וַעֲשׂוּ בָאָרֶץ אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹתֵן לָהֶם לְרִשְׁתָּהּ", כפי שכתב הרש"ר הירש: "ועשו בארץ: אין הם יורשים את הארץ אלא כדי להביא בה את התורה לכלל הגשמתה המלאה".

נאמר בפסוקים כט-ל: "וּשְׁמַרְתֶּם לַעֲשׂוֹת בְּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֱלֹהֵיכֶם אֹתָכֶם... בְּכָל הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֱלֹהֵיכֶם אֹתָכֶם תֵּלְכוּ לְמַעַן תַּחְיִין וְטוֹב לָכֶם וְהֶאֱרַכְתֶּם יָמִים בָּאָרֶץ אֲשֶׁר תִּירְשׁוּ"

הפסוקים המסיימים את מעמד נתינת התורה מדגישים בעוצמה רבה שכל עניינה של נתינת התורה וקיום מצוותיה הוא דווקא בארץ ישראל, כפי שכבר הזכרנו בשם הרמב"ן: "כי עיקר כל המצוות ליושבים בארץ ה'". וכך כתב רבנו הרצ"ה בשיחותיו (ארץ ישראל עמ' 27): "כל התורה בכללותה ובפרטיותה היא דווקא בארץ ישראל, עיקר התורה ועיקר המצוות... היא דווקא כאן בארץ חיינו, באויר בריאותינו".

סיכום מעמד מתן תורה שנשנה בערבות מואב

מעמד הר סיני הוא הרגע המופלא של מסירת התורה לעם ישראל. סוף סוף, לאחר כאלפים וחמש מאות שנה מרגע הבריאה, העולם קיבל קיום ומשמעות. כעת בערבות מואב, לאחר שחלפו ארבעים שנה ממעמד מתן תורה ועם ישראל תיקן את עוון המרגלים והבין היטב את משמעות הקשר בינו ובין ארץ חייו, שב מעמד עשרת הדברות ונשנה, כאשר השינויים והדגשים שבו מבטאים את עומק המשמעות של קיום התורה בארץ.

רעיונות מרכזיים בפרק ה

חידוש ברית חורב

- **עיקר קיום התורה בארץ** – עיקר קיום התורה הוא בארץ ישראל ולכן ערב הכניסה לארץ יש צורך לשוב על מעמד נתינתה.
- **בארץ ישראל מתגלה אחדות ישראל** – חידוש הברית נערך במעמד כל ישראל – זאת משום שרק כך יוכלו לממש את ייעודם בשלמות בארץ.
- **הברית בחורב היא יצירה אלקית** – במעמד הר סיני התגלתה הנשמה האלקית שה' נטע בקרבנו.
- **מעלתם וחיבתם של ישראל** – במתן תורה זכו ישראל לגילוי שכינה במדרגה עליונה – ה' דיבר עם ישראל 'פנים בפנים', כביטוי לגודל אהבת ה' אותם.
- **התורה ניתנה לכלל ישראל כציבור** – רק מכח קישורו של כל יחיד אל הכלל, זכה כל יחיד מישראל לגילוי שכינה.
- **חידוש ברית חורב בזכות מעלתם החדשה של ישראל** – אחרי ארבעים שנות זיכוך במדבר ולקראת המעבר להנהגה טבעית בארץ זוכים ישראל לחידוש ברית חורב על פי מעלתם החדשה.

"אנכי ה' אלקיך..."

- **שלמות האמונה בארץ** – האמונה בה' יכולה להתגלות באופן שלם רק בארץ ישראל.
- **משמעות יציאת מצרים** – יציאת מצרים מגלה את הבחירה בישראל מכל העמים, את האהבה והחסד של ה' אלינו, ובעיקר את היעוד של ירושת הארץ ותיקון המציאות.

"לא יהיה לך אלהים אחרים..."

- **המעבר מהנהגה ניסית להנהגה טבעית** – המעבר להנהגה טבעית הדורשת את עשייתו של האדם, עלולה להביא לשכחת ה', ולכן ערב הכניסה לארץ יש צורך להדגיש במשנה תוקף את הדיבור השני.
- **התרחקות מעמי כנען** – המפגש עם עמי כנען העובדים עבודה זרה עלול להשפיע על עם ישראל ולגרור אותם אחרי עבודתם.
- **"לא תשא"** – בהנהגה טבעית קשה יותר להרגיש בנוכחות ה' בקרבנו, לכן הסכנה לשאת את שם ה' לשווא גדולה יותר.

"שמור את יום השבת לקודשו..."

- **השבת זכר ליציאת מצרים** – בלידת עם ישראל כל הבריאה קיבלה משמעות. על ידי שמירת השבת אנו מעידים על קדושת הבריאה כולה. טעמים אלה מקבלים את מלוא משמעותם דווקא בארץ.
- **השבת כיום התקרבות לה'** – העיסוק בשוב הארץ עלול לגרום לרפיון בלימוד תורה ובקיום מצוות, ולכן ניתנה השבת, כדי שעם ישראל יעסוק בתורה ובתפילה ויתחבר לה'.
- **אי עשיית מלאכה בשבת בארץ** – בארץ, שבה ההנהגה היא טבעית ותלויה במעשה האדם, צו שמירת השבת מקבל משנה תוקף.

"כבד את אביך ואת אמך..."

- **הכרת הטוב להורים ולבורא** – במצוות כיבוד הורים באה לידי ביטוי המידה היסודית של הכרת הטוב, בתחילה להורים ומתוך כך לבורא עולם שנתן לנו את כל שבידינו.
- **הכרת הטוב גם בעת עשייה ורווחה** – גם כשהאדם פועל רבות וחש ששולט ומנהל את הכל, אל לו לשכוח שכל מה שיש לו – מה' ניתן לידי.

"לא תרצח ולא תנאף"

- **זהירות מנטיה אחרי מידות רעות** – גם כשעוסקים במצוות כיבוש הארץ, יש לשים לב שטהרת המידות וההליכות לא נפגעת.
- **ארץ ישראל היא פלטרין של מלך** – ארץ ישראל היא כארמונו של מלך, ולכן בזמן ההתיישבות בארץ צריך להיזהר זהירות יתרה מעברות אלו הגורמות לחורבן ולגלות.

"ולא תגנוב ולא תענה... ולא תתאוה..."

- **הערבות ההדדית בארץ** – בכוחה של הארץ לגלות את הקשר הפנימי והעמוק שבין כל אחד ואחד מישראל, ולכן במעבר הירדן נעשו ישראל ערבים זה לזה. מסיבה זו, בארץ ישראל נדרשת זהירות יתירה במצוות שבין אדם לחברו.

פרק ו

בפרקנו ארבעה נושאים עיקריים:

1. עיקר קיום המצוות הוא בארץ ישראל
2. פרשת קריאת שמע
3. האזהרה על שכחת ה' ועל קיום המצוות בארץ
4. הנחלת יסודות האמונה לדורות הבאים

הקדמה – הקשר בין מתן תורה לפרשת שמע ולקיום המצוות בארץ

במתן תורה נפגש עם ישראל עם הקב"ה נותן התורה: "פָּנִים בְּפָנִים דִּבֶּר ה' עִמָּכֶם בְּהָר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ" (דברים ה, ד), ועם תוכן חייו הפנימי – התורה. מתוך מפגש עמוק זה, התמלא עם ישראל באמונה בה' – "אַתָּה הָרֵאָתָּ לְדַעַת כִּי ה' הוּא הָאֱלֹהִים אֲנִי עוֹד מְלַבְּדוֹ" (ד, לה).

על כן מתבקש הדבר, שלאחר מתן תורה יקבלו ישראל על עצמם עול מלכות שמים באמירת "שְׁמַע יִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד" (פסוק ד).

המעמד הנשגב של קבלת עשרת הדיברות, שהם תמצית המצוות כולן, מילא את ישראל בחשק עצום להיכנס לארץ המתאימה לחייו הגדולים של העם, ולקיימן בה בפועל. שהרי, כפי שלמדנו, רק בארץ מקבלות המצוות את עיקר משמעותן וערכן. ואכן הפסוקים שלאחר מכן (וי-יז) עוסקים בכניסה לארץ ובקיום המצוות בה: "וְהָיָה כִּי יֵבִיאֲךָ ה' אֱלֹהֶיךָ אֶל הָאָרֶץ... שְׁמֹר תִּשְׁמְרוּן אֶת מִצְוֹת ה' אֱלֹהֵיכֶם וְעֲדֹתַי וְחֻקָּיו". ומיד לאחר מכן בהמשכה של פרשת ואתחנן ובפרשת עקב כולה עוברת התורה לעסוק בפירוט מצוות התורה, כפי שכתב רבנו הרצי"ה בשיחותיו (דברים עמ' 132):

"משנה תורה הוא נשמת התורה... אחרי המדבר, עם הכניסה

ל'ארץ... הכל חוזר ומתחדש ומקבל חיוניות אחדותית... עשרת הדברות, מתוך כך קבלת עול מלכות שמים של 'שמע ישראל'... ומתוך קבלת עול מלכות שמים של 'שמע ישראל' נמשכת קבלת עול מצוות...".

עיקר קיום המצוות הוא בארץ ישראל (פסוקים א-ג)

פסוקים אלה הם המשך לסוף פרק ה', שם למדנו שלאחר מתן תורה הודיע ה' למשה שיישאר בהר סיני על מנת ללמדו את כל "המשפטים אשר תלמדם ועשו בארץ... למען תחיון וטוב לכם... בארץ". עתה, בפסוקים אלה, מפרט משה מהם אותם משפטים.

נאמר בפסוק א: "וְזֹאת הַמִּצְוָה הַחֲקִים וְהַמְשָׁפְטִים אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֱלֹהֵיכֶם לִלְמֹד אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ"

"לַעֲשׂוֹת בְּאֶרֶץ" - גם בפסוק זה, כבמקומות רבים בפרשתנו, שבה התורה ומדגישה שארץ ישראל היא המקום המתאים להלך רוחה המיוחד של האומה, לבנין קומתה הרוחנית ולקיום מצוות ה'.

נאמר בפסוק ב: "לְמַעַן תִּירָא אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ לְשֹׁמֵר אֶת כָּל חֻקֵּי וּמִצְוֹתָיו אֲשֶׁר אֶנְכִי מֵצִוְךָ אֹתָהּ וּבְנֶה וּבִנֵּה כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ וּלְמַעַן יֵאָרְכּוּ יְמֵיךָ" האבן עזרא עומד על סמיכות הפסוקים "וְזֹאת הַמִּצְוָה הַחֲקִים וְהַמְשָׁפְטִים אֲשֶׁר צִוָּה ה'... לְמַעַן תִּירָא אֶת ה'" ומסביר:

"וְזֹו הַמִּצְוָה וְהַחֲקִים וְהַמְשָׁפְטִים, עִיקָרָם: 'לְמַעַן תִּירָא אֶת ה' וּבִנֵּה'. וְהֵנָּה עִיקָר כָּל הַמִּצְוֹת אֲמוֹנַת הַלֵּב, וּכְאִשֶּׁר תִּירָא הַשֵּׁם, זֶה כָּל הָאָדָם, וּבַעֲבוּר זֶה נִבְרָא הָאָדָם".

האדם, על אף יכולותיו הגבוהות, אינו יכול לעמוד בכוחות עצמו על הדרך הנכונה להתקרב לה' בהיותו נעלה מכל השגה. רק על ידי

ההדרכה האלקית שניתנה לנו במצוות התורה יכולים אנו לעובדו ולזכות לקרבתו.

בארץ ישראל מופיעה הקדושה בתוך הטבע

נאמר בפסוק ג: "וְשָׁמַעַתָּה יִשְׂרָאֵל וְשָׁמַרְתָּ לַעֲשׂוֹת אֲשֶׁר יִיטֵב לָךְ וְאֲשֶׁר תִּרְבּוֹן מְאֹד כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה' אֱלֹהֶי אֲבֹתֶיךָ לָךְ אֶרֶץ זָבֶת חֶלֶב וְדִבְשׁ"

ניתן להסביר את לשון הכתוב כפי פשוטו - אם עם ישראל ישמור ויקיים את מצוות ה' הוא יזכה לרוב שפע וטובה מתנובות הארץ הטובה. אולם הפניה התקיפה של משה לישראל - "וְשָׁמַעַתָּה יִשְׂרָאֵל" - מלמדת שישנה כאן קריאה להתבוננות ברעיון עמוק יותר, כפי שביאר הנצי"ב בפירושו העמק דבר - "תשמע להבין בשכל. וזהו דיוק 'ישראל' - הוא אדם המעלה". משה עומד להשמיע דברים המתאימים למדרגת חיים עליונה יותר המצוינת בשם 'ישראל', לעומת השם 'יעקב' המצוין מדרגת חיים נמוכה יותר, מלשון 'עקב', כפי שמסביר המלבי"ם (בראשית לה, י): "יעקב הוא שם הטבעי מצד הנהגתו הטבעית, ושם ישראל הוא מצד הנהגתו הנסיית, שיחול עליו העניין האלקי".

כשם שברא ה' נשמה קדושה ונתנה בתוך גוף בעולם הזה, שתופיע דרכו ותתגלה בטבע, כך הדבר לגבי עם ישראל וארץ ישראל. עם ישראל נקרא "גוי קדוש" (שמות יט, ו) מפני שמבחינות מעשיות מסוימות הוא 'גוי' ככל הגויים, אולם מצד עומקו ומהותו שונה הוא מן העמים ונבדל מהם בתכלית, בהיותו 'קדוש'.

עיקר כוחם וסגולתם של ישראל הוא בכך שהם מקדשים את החיים הגשמיים ויוצקים לתוכם תוכן רוחני עליון. וזו גם תכונתה של ארץ ישראל הנקראת "ארץ הקודש" (מסכת כלים פ"א, מ"י) - מחד היא 'ארץ' במובן הארצי הגשמי, ומצד שני היא 'קודש', הקדושה שורה בתוכה. הפסוק שלפנינו עוסק בריבוי הגשמי שלו יזכו ישראל בארץ ישראל - "אֲשֶׁר יִיטֵב לָךְ וְאֲשֶׁר תִּרְבּוֹן מְאֹד", וכן בשפע התנובה שהארץ תתן - "אֶרֶץ זָבֶת חֶלֶב וְדִבְשׁ".

שפע חומרי זה עלול להרתיע את ישראל, כי במשך ארבעים שנות ההליכה במדבר התרגלו להנהגה ניסית מנותקת מן הטבע, וכעת הם עלולים לחשוב שהשפע החומרי פוגע בהופעת הקדושה. לכן התורה מדגישה שבארץ ישראל אין סתירה בין הטבע לקודש, כפי שכתב **מרן הרב קוק** (אורות התחיה כח):

"הקדושה שבמבע היא קדושת ארץ ישראל, והשכינה שירדה בגלות עם ישראל הוא הכשרון להעמיד קדושה בניגוד למבע. אבל הקדושה הלוחמת נגד המבע אינה קדושה שלמה... [אלא] הקדושה שבמבע עצמה [היא הקדושה השלימה], שהוא יסוד תיקון עולם".

וכך כתב **רבנו הרצי"ה** בשיחותיו (דברים עמ' 409):

"כך הוא טבע הארץ הזאת, ההרים הבקעות האלה, הטופוגרפיה הזאת והאוויר הזה - שעניינם גילוי קדושה אלקית. העם הזה והארץ הזאת קשורים ומחוברים למען קידוש השם בעם ובארץ".

הבנה עמוקה וחשובה זו ביקש משה להשריש בקרב ישראל טרם כניסתם לארץ, ולכן הוא פנה אליהם בקריאה **"וְשָׁמַעְתָּ יִשְׂרָאֵל"** - האזינו, הפנימו ורכשו מעלה זו.

מבט למורה

כשם שעם ישראל מקדש את המציאות הארצית, כך יש בכוחה של הארץ להוסיף קדושה ודבקות בה' לעם היושב בקרבה, וכך כתב **החת"ם סופר** על הפסוק **"ארץ זבת חלב ודבש"** (חולין קמב ע"א): **"אם שהוא [- ביאור פסוק זה] כפשוטו בלי ספק, מכל מקום זה התואר מורה עוד קדושת הארץ ופירותיה - כי הם מולידים בנפש האוכל אותם ומוסיפים אהבה ודבקות בה'!"**. אשרינו שאנו זוכים לאכול מפירות ארצנו הקדושה!

פרשת קריאת שמע (פסוקים ד-ט)

הקדמה

לאחר הכנת הלבבות לקיום המצוות באופן המתאים לחיים הטבעיים בארץ, ולפני פירוט המצוות בפועל, מגיע הציווי היסודי - **"שְׁמַע יִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד."**

האמונה בייחוד ה' וקבלת עול מלכותו הן הבסיס לעבודת ה' בכלל ולקיום המצוות בפרט. ללא ההכרה האמונית הבסיסית בייחוד ה', והמוכנות לקבל את עול מלכותו, חסר העיקר. וכך מלמדים אותנו חז"ל **במשנה** (ברכות פ"ב, מ"ב):

"אמר רבי יהושע בן קרחה: למה קדמה [פרשת] 'שמע' ל[פרשת] 'והיה אם שמוע' [העוסקות בקיום המצוות]? אלא כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחילה ואחר כך יקבל עליו עול מצוות."

בגלל חשיבותה הגדולה של האמונה בה' והשפעתה על כל הלך החיים של האדם, ציוונו ה' לקרוא קריאת שמע בתחילת היום ובסיומו, כפי שכתב **ספר החינוך** (מצוה תיט):

"משרשי המצוה, שרצה השם לזכות עמו שיקבלו עליהם מלכותו ויחודו בכל יום ולילה כל הימים שהם חיים, כי בהיות האדם בעל חומר, נפתח אחר הבלי העולם ונמשך לתאוותיו צריך על כל פנים זיכרון תמידי במלכות שמים לשמרו מן החטא. על כן היה מחסרו לזכותנו, וציוונו לזכרו שני העתים האלה [שחרית וערבית] בקבע ובכוונה גמורה."

פרשת קריאת שמע היא פרשה יסודית בכל התורה. מדוע משה רבנו לימד פרשה זו רק בשער הכניסה לארץ, בערבות מואב, ולא קודם לכן? על שאלה זו השיב **הרב יעקב משה חרל"פ** בספרו **מעייני הישועה** (עמ' רעה):

"האמונה התמימה בהקב"ה, אי אפשר להגיע בלא אהבת ישראל"

וארץ ישראל... ארץ ישראל מתוך שהיא ארץ האמונה... תקיאה את כל עובדי האלילים, למען יבואו בתוכה ורע קודש 'נוי צדיק שומר אמונים'."

מבט לתלמיד

קבלת עול מלכות שמים באמירת **'שמע ישראל'** היא מיסודות היהדות. מידי יום אנו קוראים קריאת שמע בבוקר ובערב, ואף על המיטה בטרם לכתנו לישון. הפסוק **'שמע ישראל'** נאמר גם בשבתות ובימים טובים - בהוצאת ספר התורה ובקדושה של תפילת מוסף, בראש השנה - בברכת מלכויות, וביום הכיפורים - בסופו של היום הקדוש. יתרה מזאת, אף במעגל החיים - כאשר תינוק נכנס בבריתו של אברהם אבינו, וכן כאשר יהודי נפטר מהעולם, אומרים את הפסוק **'שמע ישראל'**.

נדגיש בפני התלמידים את הזכות הגדולה לה אנו זוכים מדי יום - לקבל עלינו את מלכותו של מלך מלכי המלכים הקב"ה, כפי שכתב **ערוך השולחן** (אורח חיים סימן סא, א):

"צריך לקרות קריאת שמע בכוונה באימה ביראה ברתת וזיע. הרי מלך בשר ודם כששולח דבריו למדינה וקורין דבריו, כולם שומעים דבריו באימה ביראה, קל וחומר מלפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא. וכל יום יהיה בעיניו כחדשים, בדבר שלא שמע עדיין, שהחביבות גדולה עד למאד."

נאמר בפסוק ד: **"שְׁמַע יִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד"**

א. כוונת הלב

"שְׁמַע יִשְׂרָאֵל" - כתב רבנו בחיי:

"צריך אתה לדעת כי ענין [אמונת] היחוד הוא הנקרא עבודה שכלל, כענין שכתוב: 'ולעבדו בכל לבבכם' (דברים יא, יג), ולפי

שהמדבר ידבר בדבריו פעם שיתכוון בהם ופעם שלא יתכוין בהם, לכך הזכיר 'שמע' שהוא לשון כולל שמיעת האוזן והבנת הלב, כלומר שיכוין ליבו בדבריו בענין היחוד כשהוא משמיע לאזניו.

ואכן, השולחן ערוך בהלכות קריאת שמע (או"ח סימן ס, ה) פוסק, שהקורא פסוק זה, שנמצא בו שורש האמונה, ללא כוונה, לא יצא ידי חובת מצוה זו.

ב. "ה' אלקינו" – נצחיות קיומו

"ה" – מסביר השולחן ערוך (שם): "היה הוה ויהיה", כלומר קיים תמיד, כפי שאנו אומרים בתפילה: "ה' מִלְךְ ה' מִלְךְ ה' ימלוך לעולם ועד".

ג. "ה' אחד" – אחדות ה'

בעל ספר החינוך (מצוה תיז) מגדיר את מצוות אחדות ה': "שנצטוונו להאמין כי השם יתברך הוא הפועל כל המציאות, אדון הכל, אחד בלי שום שיתוף".

לדבריו משמעות הפסוק היא – ה' שהוא אלקינו – הוא אחד (ואין מספר בעלי כוחות המנהלים את העולם).

ד. גילוי ה' כ'אלקי עולם' לעתיד

"אַלְקֵינוּ... ה' אֶחָד" – מסביר רש"י: "ה' שהוא אלקינו עתה ולא אלקי האומות [שרק עם ישראל זוכים להכיר במציאותו, לקבל את מלכותו ולעובדו בלבב שלם], הוא עתיד להיות ה' אחד [שלעתיד לבא גם האומות יכירו במציאותו ומלכותו ויעבדוהו]".

מבט למורה

ישנן כוונות רבות ועמוקות בקריאת שמע, אך הכוונות שהבאנו הן ההסבר הבסיסי בפסוק, כפי שכתב בעל ערוך השולחן (אורח חיים סא, ד): "בודאי יש כוונות נוראות בפסוק שמע ישראל, אך בפשטותה הוא כמו שפירש רש"י - 'שמע ישראל ה' אלקינו' כלומר שהוא אלקינו עתה, 'ה' אחד' - עתיד להיות ה' אחד, שנאמר: 'כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כולם בשם ה' (צפניה ג, ט), ונאמר: 'ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד' (זכריה יד, ט), וזה כל תקוותינו שאז יתגדל ויתקדש שמו יתברך".

נאמר בפסוק ה': **וְאַהֲבַת אֵת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לִבְכָּךְ וּבְכָל נַפְשְׁךָ וּבְכָל מְאֹדְךָ**

לאחר שבתחילת הפרק לימדה אותנו התורה על עבודת ה' **ביראה** - **"למען תירא את ה' אלקיך לשמר את כל חקתיו ומצותיו אשר אנכי מצוה"** (פסוק ב), עתה עוברת התורה למדרגה גבוהה יותר בעבודת ה' והיא עבודה **מאהבה**, כפי שכתב **המלבי"ם** (פסוק ד):

"אחר שאמר שתכלית עשיית המצות היא יראת השם, בא להעלותם למדרגה יותר גדולה שהיא אהבת השם כמו שכתוב 'ואהבת את ה' אלקיך'. שהאהבה מדרגה גדולה יותר מן היראה..."

כדי להגיע לאהבת ה' אנו צריכים בראש ובראשונה לבסס בקרבנו את אמונת הייחוד וההכרה בטוב ה' המוחלט, כפי שמוסיף **המלבי"ם** וכותב:

"...[אהבת ה'] הוא בשנאמין כי אין רע במציאות כלל, שמהא-ל הטוב האחד האמתי לא יצא רק טוב, ואשר ידמה לנו שהוא רע הוא באמת אך טוב וחסד..."

עובדי עבודה זרה לא יכלו לתפוס כיצד מציאות הטוב ומציאות הרע

בעולם נובעות מא-ל אחד, ולכן הפרידו בין ה'אל הטוב' אותו אהבו, ל'אל הרע' ממנו היו יראים. אבל ישראל מאמינים שה' אחד, הוא יוצר הבריאה ומשגיח עליה ברחמים, וממנו כל המעשים הטובים וה'רעים'.
המלבי"ם מוסיף ומבאר, שהרע שאותו אנו פוגשים בעולם הוא רע רק בעינינו, לפי תפיסתנו המוגבלת, אבל לאמיתו של דבר הוא טוב - **"כל מה דעביד רחמנא לטב עביד"** (ברכות ס ע"ב) - כל מה שעושה ה', לטובה הוא עושה.

ההכרה בטוב ה' ובכך שכל מה שנעשה בעולם ניתן ממנו מתוך אהבה גדולה אלינו, מביאה את האדם לעבודת ה' מתוך דבקות ואהבה ולא מתוך פחד וריחוק.

עבודת ה' מאהבה אינה מסתכמת באמירה מהשפה ולחוץ, אלא יש בה דבקות וחיבור תמידי לקב"ה, כפי שמתאר **הרמב"ם** בהלכות תשובה (וי, ג):

"וכיצד היא האהבה הראויה? היא שיאהב את ה' אהבה גדולה יתירה עזה מאוד עד שתהא נפשו קשורה באהבת ה' ונמצא שונה בה תמיד, בין בקומו בין בשעה שהוא אוכל ושותה, יתר מזה תהיה אהבת ה' בלב אוהביו שונים בה תמיד כמו שצונו 'בכל לבבך ובכל נפשך', והוא ששלמה אמר דרך משל - 'כי חולת אהבה אני'".

מבט למורה

ה' אינו חפץ שנקיים את מצוותיו מתוך פחד וחרדה אלא מתוך אהבה וחיבור אליו. אולם עלינו להדגיש שאין אהבה זו סותרת את יראת ה', אלא אדרבא, דווקא ההעמקה וההכרה בגדלות ה', צריכות לחזק אצלנו את יראת הכבוד והרוממות, כפי שכתב **הרמב"ם** (הלכות יסודי התורה ב, ב):

"וכשמחשב בדברים האלו עצמן מיד הוא נרתע לאחוריו ויפחד ויודע שהוא בריה קטנה שפלה אפלה עומדת בדעת

קלה מעומה לפני תמים דעות, כמו שאמר דוד 'כי אראה
שמיד מעשה אצבעותיך, מה אנוש כי תזכרנו'."

אהבה ללא יראה מביאה לידי קלות ראש, והיראה ללא
אהבה ושמחה מביאה לידי עצבות ומרה שחורה. ועל כן,
עבודת ה' השלמה אינה אלא על ידי שתי המידות כאחד,
כמו שאמרו חז"ל **בתנא דבי אליהו** (פרק ג): **"אני שמחתי
מתוך יראתי ויראתי מתוך שמחתי"**.
בעבודת ה' שזורות מידת האהבה ומידת היראה זו בזו, כי
אנו לפני ה' כעבדים (יראה) וכבנים (אהבה).

"וְאַהֲבָתָּה... בְּכָל לִבְבְּךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ וּבְכָל מְאֹדְךָ" – אהבת ה' השלמה
מביאה לכך שהאדם מזדהה עם בוראו באופן שלם ורוצה בכל ליבו
לעשות את רצונו. הוא שמח לשעבד את כל כוחותיו אל ה', אפילו אם
הדבר ידרוש ממנו לאבד את ממונו ואפילו את חייו עצמם! כפי שכתב
רש"י על פי חז"ל:

**"בכל לבבך - בשני יצריך. [כלומר, שגם כשעוסק בדברים
ארציים כאכילה, שתיה, שינה ועוד, יתכוון בהם לעבוד את ה']"**
ובכל נפשך - אפילו הוא נוטל את נפשך.
ובכל מאדך - בכל ממונך."

מבט לתלמיד

ה' חפץ בחיינו וחלילה אינו רוצה שנאבדם חס ושלום,
ובמצבי סכנה אף מותר לאדם לעבור על רובן המוחלט של
המצוות בשביל לשמור על חייו, וכדברי חז"ל **במסכת
סנהדרין** (עד ע"א): **"וחי בהם - ולא שימות בהם"**. אולם יישנם
מצבים ייחודיים הסותרים מהותית את כל יסוד קיומנו,
כשלוש העברות החמורות - עבודה זרה, גילוי עריות

ושפיות דמים, וכן במצב של 'שעת השמד', כאשר גויים מנסים להחטיא את ישראל ולהכריחם לעבור עבירות לא בגלל צורך כל שהוא אלא בגלל רצונם שיעברו על רצון ה', שאז ציוונו ה' למסור את נפשנו ולא לעבור עליהן. וכך כתב הרש"ר הירש:

"עלינו להיות מוכנים להשליך מנגד את כל הווייתנו ורצונותינו הגופיים ולוותר על רכושנו... כי 'ה' אלקינו ה' אחד', וממנו כל הווייתנו, רצוננו וקנייננו, ממנו רוחנו, גופנו ורכושנו. הכל הגיע לידינו מהא-ל היחיד והמיוחד הנותן באהבה וגם לוקח באהבה, ולפיכך 'לו אנחנו' - בכל בחינה של מהותנו... בכל רעיון ובכל רצון ובכל קניין".

נאמר בפסוק ו: "וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אֲנִי מְצֻוֶּה הַיּוֹם עַל לְבָבְךָ" לאחר שנצטוונו על אהבת ה', התורה מדריכה כיצד ניתן להגיע למידת האהבה, כפי שכתב רש"י:

"ומהו האהבה [- כיצד נגיע לאותה אהבה שעליה נצטוונו בפסוק הקודם]? 'והיו הדברים האלה' [ההתבוננות בתורת ה' ומצוותיה - "על לבבך"], שמתוך כך אתה מכיר בהקב"ה ומדבק בדרכיו".

המפגש עם מצוות ה' הטובות והישרות והעיסוק בתורתו, מבססים את אהבת ה' בליבו של האדם, כפי שכתב ספר החינוך (מצוה תיח):

"וענין המצוה [- מצוות אהבת ה'] שנחשוב ונתבונן בפיקודיו ופעולותיו עד שנשיגהו כפי יכולתנו. ונתענג בהשגתו בתכלית העונג, וזאת היא האהבה המחויבת. ולשון [חז"ל ב']ספרי': 'לפי שנאמר 'ואהבת', איני יודע כיצד אוהב אדם המקום? תלמוד לומר 'והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך', שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם'. כלומר, שעם התבוננות בתורה תתיישב האהבה בלב בהכרח".

בנוסף, ההתבוננות במעשי ה' המופלאים ובטובה הגדולה שהוא משפיע על בני אדם, מעוררת את האדם להכיר בגודלו של ה' ולרצות להתקרב אליו. כפי שמסביר הרמב"ם (הלכות יסודי התורה ב, ב):

"והיאך היא הדרך לאהבתו? בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים ויראה מהן חוכמתו שאין לה ערך ולא קץ, מיד הוא אוהב ומשבח ומפאר ומתאווה תאוה גדולה לידע השם הגדול, כמו שאמר דוד 'צמאה נפשי לאלקים לא-ל חי'".

מבט לתלמיד

זכות גדולה נופלת בחלקנו מידי יום ביומו, ללמוד תורה, להיפגש עם דבר ה' ולקבל עלינו את מלכותו בקריאת שמע מידי ערב ובוקר.

נאמר בפסוק ז': "וְשִׁנְנָתָם לְבָנִיךָ וְדַבָּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתְךָ וּבְלִכְתְּךָ בְּדֶרֶךְ וּבְשֹׁכְבְּךָ וּבְקוּמְךָ"

מתוך שאדם מתבונן בתורת ה' ובמצוותיה ומתוך התבוננות בבריאה הנפלאה, האדם מתמלא באהבה לבורא יתברך ולתורתו, ומתוך כך הוא חפץ להנחיל אהבה זו לבניו. זאת דרכו של עם ישראל מאז אברהם אבינו, שמרוב אהבת ה' שבערה בליבו, התמסר להנחיל אהבה זו, כדברי רבנו הרצי"ה בשיחותיו (בראשית עמ' 219-218):

"אנו נפגשים עם אברהם אבינו, האדם הגדול שבענקים' וברבקותו בה' - 'והאמין בה'... ושיא המידות היא אהבת ה': 'אברהם אוהבי'... אהבה עד כדי מסירות נפש והקרבה בעקידת יצחק... אברהם נצמווה לדאוג להמשכיות האידאל הרוחני הגדול - 'למען אשר יצווה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה'".

ומהי הדרך הטובה ביותר להנחיל לבניו אהבת התורה ולימודה? כשהוא בעצמו מאוהב בתורה ושוגה בה תמיד בביתו, בלכתו בדרך,

בשכבו ובקומו, אז בניו 'נדבקים' באהבה זו וחפצים בתורה ומצוותיה.

נאמר בפסוק ח: "וְקִשְׁרָתָם לְאוֹת עַל יָדָּךְ וְהָיוּ לְטֹטְפֹת בֵּין עֵינֶיךָ" כתב רש"י: "וְקִשְׁרָתָם לְאוֹת עַל יָדָּךְ - אֱלֹהֵי תְּפִלִּין שְׂבוּדָע [- תְּפִלִּין שֶׁל יָד]. וְהָיוּ לְטֹטְפֹת בֵּין עֵינֶיךָ - אֱלֹהֵי תְּפִלִּין שֶׁבְּרֹאשׁ".

מצוות תפילין

בתוך 'פרשת שמע' מוזכרת מצוות תפילין. מצוות תפילין היא אחת מהמצוות הראשונות שנצטוונו כעם, לפני יציאת מצרים (שמות יג, ט). כפי שכבר הזכרנו בהקדמה לחומש, בחומש דברים מופיעות מצוות חדשות ומצוות ישנות המתבארות באור חדש מכוח התורה המתחדשת עם כניסתנו לארץ: "אֵין תּוֹרָה כְּתוּרַת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל" (בראשית רבה טז, ד). מצוות תפילין היא מצוה 'ישנה' שניתנה לישראל בעת יציאת מצרים, ומקבלת את מלוא משמעותה וערכה בערבות מואב, עם כניסתנו לארץ.

עיקר משמעותה של מצוות תפילין – בארץ

מצוות תפילין הוזכרה פעמיים בחומש שמות - בפרשיית 'קדש' ובפרשיית 'והיה כי יביאך' (פרק יג), ופעמיים בחומש דברים - בפרקנו בפרשיית 'שמע', ובפרשיית 'והיה אם שמוע' (פרק יא). כדרכם של עבדים שעם יציאתם לחירות היו מעטרים את ראשם בזר להעיד על חירותם, ישראל עיטרו את ראשם בתפילין המסמלות את יציאתם ממצרים לחירות עולם. ענין זה מודגש בפרשיות שבחומש שמות.

בחומש דברים, לקראת כניסתנו לארץ, מקבלות התפילין את מלוא המשמעות של חירות זו - קבלת עול מלכות שמים ועול מצוות, כמאמר חז"ל: "אֵל תְּקַרְא חֲרוּת אֱלֹהֵי חֵירוּת" (אבות פ"ו, מ"ב). כלומר שקיום הדברים החירותיים על לוחות הברית הוא החירות האמיתית, השלמה, לה זכו ישראל ביציאתם ממצרים. על הלוחות חרותים שני עניינים מרכזיים:

א. האמונה בה' "אנוכי ה' אלקיך" ב. קיום מצוותיו, שהרי בעשרת הדברות כלולות כל מצוות התורה.

לכן בחומש דברים מופיעה מצוות תפילין בפרשת 'שמע' העוסקת בקבלת עול מלכות שמים, ובפרשת 'והיה אם שמוע' העוסקת בקבלת עול מצוות.

לפרשיות אלו שייכות מיוחדת לארץ ישראל, כי שלמות האמונה בה' מתאפשרת דווקא בארץ ישראל, כפי שאמרו חז"ל **במסכת כתובות** וקי"ע"ב: **"שכל הדר בארץ ישראל דומה כמי שיש לו אלוך וכל הדר בחוצה לארץ דומה כמי שאין לו אלוך שנאמר: 'לתת לכם את ארץ כנען (וואז) להיות לכם לאלקים' (ויקרא כה, לח)."**

וכך הוא לגבי קיום מצוות שעיקר קיומן הוא דווקא בארץ, כפי שכתב **רבנו בחיי** (דברים יא, יח): **"...אף על פי שאנו עושים המצוות בחוץ לארץ והם חובת הגוף לעשותן בכל מקום, לימדנו החכמים זיכרונם לברכה (ספרי מג) שאין עיקר קיומן אלא בארץ הקדושה."**

כבר בחומש שמות עולה מהפסוקים, שעיקר קיומה של מצוות תפילין הוא בארץ, שהרי מצוות תפילין מופיעה בפרשיית **"וְהָיָה כִּי יִבְרָאֲךָ ה' אֱלֹהֶיךָ אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי..."** (שמות יג, יא). וגם בפרשיית קדש, מספר פסוקים קודם מצוות תפילין כתוב **"וְהָיָה כִּי יִבְרָאֲךָ ה' אֱלֹהֶיךָ אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי..."** (שם, ה), וכדברי חז"ל: **"תנא דבי רבי ישמעאל: עשה מצוה זו (תפילין) שבשכילה תיכנס לארץ"** (קידושין לו ע"ב). וכך כתב **רבנו הרצ"ה** בשיחותיו (שמות עמ' 115):

"בתפילין יש שני צדדים: מצד אחד היסוד של יציאת מצרים באותם הדורות אל החירות, ומצד שני עניינה של החירות הזאת היא... קבלת עול מלכות שמים..."

עוד כתב שם:

"התפילין הן הפאר שלנו, עמדותנו בראשנו היא 'שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד' 'והיה אם שמעו תשמעו אל מצוותי'."

ובהמשך שם (עמ' 112-113) הוסיף:

"מציאותנו של עם קשורה במציאותה של ארץ, כשם שאם אין תורה - אין ישראל, כך אם אין ארץ ישראל - אין ישראל... לכן הנקודה הראשונה בסדר המדרגות היא לידת ישראל, קודם כל אופי מציאות הבכוריות שלנו, שממנה נמשך לדורי דורות 'קדש' לי כל בכור'. ומתוך כך שלימות העם מתגלית על ידי 'והיה בי יביאך ה' אלקיך אל הארץ'".

מבט למורה

נראה היה לומר, שאפשר לחלק בין מצוות התלויות בארץ כגון תרומות ומעשרות ביכורים ושמטה, שחובת קיומן הוא דווקא בארץ, לשאר המצוות, שחובת קיומן הוא גם בחוץ לארץ. אלא שחז"ל מפתיעים אותנו ומלמדים אותנו יסוד חשוב בהבנת קיומן של המצוות, וכך נאמר **בספרי** (מג): "כך אמר להם הקדוש ברוך הוא לישראל, בני [אף על פי שאני מגלה אתכם מן הארץ לחוץ לארץ], היו מצוינים במצוות, שכשאתם חוזרים לא יהיו לכם חדשים". לכאורה משמע מהמדרש שאין קיום עצמי למצוות בחוץ לארץ אלא סיבת קיומן בחוץ לארץ היא לזיכרון, שלא יהיו לנו חדשים כשנחזור לקיימן בארץ!

הרמב"ן (ויקרא יח, כה) מבאר את טעם הדבר, וכך כתב: "ארץ ישראל... היא נחלת ה' המיוחדת לשמו... בהנחילו אותה לעמו המיוחד שמו, זרע אוהביו... והנה קידש העם היושב בארצו בקדושת העריות וברובי המצוות להיותם לשמו...". כלומר, ארץ ישראל היא נחלת ה' הקדושה, ולכן ניתנה לעם ישראל, כי עם ישראל מקדש שם שמים בארץ. ומתי מתקדש שמו? כשעם ישראל מקיימים את מצוותיו בארץ ישראל.

המצוות מגלות את התוכן הפנימי החי בקרבנו - את התורה, והן מחברות אותנו אל השראת השכינה השורה

בנחלת ה', בארץ, ולכן עיקר קיומן הוא דווקא בארץ. כפי שממשיך הרמב"ן שם:

"אמרו בספרי... אף על פי שאני מגלה אתכם מן הארץ לחוצה לארץ היו מצוינים במצוות, וכשתחזרו לא יהיו עליכם חרשים... [ואף על פי ש] אינו מחייב בגלות אלא בחובת הגוף כתפילין ומוזוזות. ופרשו בהן: כדי שלא יהיו חרשים עלינו כשנחזור לארץ! כי עיקר כל המצוות ליושבים בארץ ה', ולפיכך אמרו בספרי (א): ...ישיבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצוות שבתורה... העניין כולו למעלת הארץ וקדושתה".

עם ישראל עומד להיכנס לארץ ישראל, ולכן על אף שכבר למדו ואף קיימו חלק גדול מן המצוות, משה רבנו חוזר ושונה אותן "למעלת הארץ וקדושתה", שהרי עיקר קיומן בארץ ורק בה המצוות מקבלות את מלוא ערכן ומשמעותן, ולכן בפרשת שמע חוזרים ושונים את מצוות תפילין ומוזוזות.

מדוע מצוות תפילין היא על הזרוע כנגד הלב ועל הראש כנגד השכל?

הנחת התפילין מכוונת כנגד שני מרכזי התפקוד החשובים בגופו של אדם - על הזרוע כנגד הלב, ועל הראש כנגד המוח, וכך כתב המלבי"ם:

"והוא נגד בכל לבבך ובכל נפשך - שהתפילין שביד הוא לשעבד את הכח המתאווה השוכן בלב אל אהבת ה', והוא נגד 'בכל נפשך', והתפילה [תפילין] של ראש לשעבד כח השכל והמחשבה לאהבתו, והוא נגד 'בכל לבבך'".

מצוות תפילין מוזכרת בפרשת שמע, כי היא קובעת ומשרישה במוחו ובליבו של האדם את עול מלכות השמים שקיבל באמירת 'שמע ישראל'.

נאמר בפסוק ט: "וְכָתַבְתֶּם עַל מַזְזוֹת בֵּיתְךָ וּבִשְׁעֶיךָ"

על קלף המזוזה כתובות שתי פרשיות: "שמע", "והיה אם שמוע". המזוזה מזכירה לאדם בכל עת שהוא נכנס ויוצא מביתו, את אותן מצוות חשובות של אמונה בייחוד ה', אהבת ה' וחשיבות קיום מצוותיו המוזכרות בפרשיות הכתובות במזוזה, כפי שכתב הרמב"ם (הלכות תפילין ומזוזה ו, יג):

"חייב אדם להיזהר במזוזה מפני שהיא חובת הכל תמיד, וכל זמן שיכנס ויצא יפגע [- ייפגש] ביחוד השם - שמו של הקב"ה - ויזכור אהבתו ויעור משנתו ושגיותיו בהכלי הזמן, וידע שאין דבר העומד לעולם ולעולמי עולמים אלא ידיעת צור העולם ומיד הוא חוזר לדעתו והולך בדרכי משרים".

בדומה למצוות תפילין, גם עיקר קיומה של מצוות מזוזה הוא בארץ ישראל [אף שחייבים בקיומה גם בחו"ל], כפי שכתב רש"י (יא, יח): "אף לאחר שתגלו היו מצויינים במצוות - הניחו תפילין ועשו מזוזה, כדי שלא יהיו לכם בחדשים כשתחזרו [לארץ ישראל]..."

מבט לתלמיד

מתוך אהבת ה' אלינו וחפצו להיטיב לנו, ציוונו במצוות שיסייעו לנו לזכור תמיד את אהבתו הגדולה, ויעוררו בנו השתוקקות גדולה להתקרב אליו, ללכת בדרכיו ולעובדו בלב שלם.

זה עניינה של מצוות תפילין (שעליה למדנו בפסוק הקודם), שבפרשיותיה כתובים יסודות האמונה והדבקות בה; זה עניינה של מצוות הציצית, שאותה אנו מזכירים מידי יום בפרשה האחרונה של קריאת שמע - "וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִת וּרְאִיתֶם אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת כָּל מִצְוֹת ה'"; וזה עניינה של מצוות מזוזה, שבה כתובות פרשיות 'שמע' ו'והיה אם שמוע'. וכך אומרים חז"ל (מנחות מג ע"ב):

"רבי אליעזר בן יעקב אומר: כל שיש לו תפילין בראשו ותפילין בזרועו וציצית בבגדו ומזוזה בפתחו - הכל בחיזוק שלא יחמא".

האזהרה משכחת ה' והחובה לקיים את המצוות בארץ (פסוקים י-יט)

מיד אחרי פרשת 'שמע' מופיעה האזהרה לא לשכוח את ה'. זאת משום שפרשת 'שמע' היא התרופה הקודמת לשכחת ה'. מי שליבו מלא באהבת ה' ומניח תפילין על זרועו וראשו ותולה מזוזה בפתח ביתו לא שוכח את קונו במהרה.

השמחה בביאה לארץ

אחרי פרשת שמע מבשר משה לישראל על ביאתם לארץ: "וְהָיָה כִּי יְבִיאֲךָ ה' אֱלֹהֶיךָ אֶל הָאָרֶץ". לשון וְהָיָה היא לשון המבטאת שמחה (בראשית רבה מב, ג); כשעם ישראל מגיע לארצו פורצת שמחה גדולה, משום שבכך מגיע עם ה' למקום שבו יוכל להופיע את חיו בצורתם המלאה ובכך מתגשמת תקוות הדורות כולם - הופעת כבוד ה' בארץ, כפי שכתב רבנו הרצי"ה בשיחותיו (דברים עמ' 403):

"...אפשר להבין ששיא השמחה היא 'כי תבוא אל הארץ'. זוהי המהפכה הגדולה - גילוי ציפיית העתיד של כללות כל הדורות. בדברי קודשו של אור החיים הקדוש: 'ואמר והיה לשון שמחה, להעיר שאין לשמוח אלא בישיבת הארץ, על דרך אומרו '[בשוב ה' את שיבת ציון...] אז ימלא שחוק פיני'".

האזהרה משכחת ה'

השמחה הגדולה והטובה שה' משפיע עלינו עם הכניסה לארץ,

עלולות לגרום חלילה לשכחת ה'. ולכן בפסוקים הבאים באה אזהרת משה לישראל שלא ילכו אחרי עבודה זרה.

מלבד זאת, המעבר מהמדבר לארץ ישראל טומן בחובו קשיים וניסיונות - מעבר מהנהגה ניסית להנהגה טבעית, מלחמות כיבוש לא פשוטות, ומפגש עם עמי כנען השטופים בעבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים.

מתוך דאגה ומתוך אהבה לצאן מרעיתו, שב משה לאורך כל החומש פעם אחר פעם, ומזהיר את ישראל מאותן סכנות.

נאמר בפסוקים י-יא: "וְהָיָה כִּי יֵבִיאֲךָ ה' אֱלֹקֶיךָ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לֵאמֹר לְךָ עָרִים גְּדֹלֹת וְטֹבַת אֲשֶׁר לֹא בְנִיתָ. וּבָתִּים מְלֵאִים כָּל טוֹב אֲשֶׁר לֹא מְלֵאתָ וּבְדֹת חֲצֹבִים אֲשֶׁר לֹא חָצַבְתָּ כְּרָמִים וְיִיתִים אֲשֶׁר לֹא נָטַעְתָּ וְאִבְלָתָ וְשִׁבְעָתָ"

בפסוקים אלה מלמדת התורה על החסד העצום שעשה ה' עם ישראל בהביאו אותם אל ארץ שלמה וטובה, נוחה ומוכנה למגורים, כפי שכתב בעל הפנים יפות:

"נראה ענין פרשה זו לפי פשוטו שאמר משה רבנו לישראל שישמו אל ליבם הטובות שעשה ה' יתברך עמם, דאף שכבר נשבע לאבותם לתת להם ולזרעם [את] ארץ ישראל, אך מה שנמצאו ערים גדולות מלאים כל טוב ויתר הטובות על זה לא הבטיח לאבותיהם אלא מתנה".

כשאדם מבטיח לחברו דבר ונותן לו, הוא עושה זאת כדי לעמוד בדיבורו. אולם כאשר הוא מוסיף ונותן לו דברים טובים שלא הבטיח כלל, הדבר מעיד על אהבה גדולה יותר שעומדת מאחורי הנתנה.

נאמר בפסוק יב: "הִשָּׁמַר לְךָ פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת ה' אֲשֶׁר הוֹצִיאֲךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עַבְדִּים"

לעיתים דווקא מתוך הרחבה ונוחות יתירים עלול אדם לשכוח מי

הושיעו ברחמים גדולים מהתמודדותיו והביאו אל השפע בארץ, ומתוך כך הוא בא לידי זלזול בעבודתו יתברך, כפי שכתב הרמב"ן:

"יזכיר ככאן כי ברבות הטובה יזכור ימי עניו ומרודו שהיה עבד במצרים, ולא ישבח את השם שהוציאו מן העבדות ההוא לטובה הזאת, אבל יזכור חסדיו תמיד ויירא אותו ויעבוד לפניו כעבד לאדוניו".

נאמר בפסוק יג: "את ה' אלקיך תירא ואתו תעבד ובשמו תשב"ע". חיים מלאים בכל טוב, לא רק שאינם אמורים להרחיק את האדם מה' ומעבודתו, אלא להיפך – ההכרה בחסדיו המופלאים של ה' אמורה לחזק ולאמץ את ידיו לעבדו בלבב שלם. "את ה' אלקיך תירא" – ההכרה במלכות ה' וגדולתו אינה צריכה להביא את האדם ליראת העונש אלא ליראת הרוממות – יראה שגורמת לאדם לרצות להתקרב אל ה', לעובדו ולעשות את רצונו. "ואתו תעבד" – עבודת ה' אינה רק קיום מצוות והימנעות מאיסורים, אלא חיים שבהם כל מעשה, דיבור ומחשבה הם על פי ה', כפי שמסביר הרמב"ן:

"ויהיה פירוש 'ואתו תעבד'... שתהיה לו בכל עת כעבד הקנוי המשרת לפני אדוניו תמיד שעושה מלאכת רבו עיקר וצרכי עצמו עראי, עד שיבא מזה מה שאמרו 'וכל מעשיך יהיו לשם שמים' (אבות פ"ב, מ"ב), שאפילו צרכי גופו לשם עבודת הא-ל יהיו, יאכל וישן ויעשה צרכיו כדי קיום הגוף לעבוד ה'. כענין שאמרו (בראשית רבה כ, ו): 'והנה טוב מאד' זו שינה, וכי שינה טובה היא? מתוך שהוא ישן קמעא הוא עומד ועוסק בתורה. ויתכוון בכל צרכי הגוף למקרא שכתוב: 'אהללה ה' בחיי אומרה לאלקי בעודי' (תהלים קמו, ב)".

מדרגה זו, בה מרומם האדם את מעשיו החומריים ומחברם לעבודת ה', נצרכת בייחוד בארץ ישראל שבה ההנהגה היא טבעית והעם נתבע

לנהל מערכות חיים ארציות - התיישבות, חקלאות וכדו' - ומתוך כך
עלול לשכוח את תכלית מעשיו.

"וּבְשֵׁמוֹ תִּשָּׁבַע" - כשתצטרך להישבע, הישבע רק בשם ה', ולא בשם
אלהים אחרים, וכדברי הרמב"ן:

"וּבְשֵׁמוֹ תִּשָּׁבַע - אִינוּ מִצְוָה שִׁישָׁבַע, אֲבָל הוּא אֶזְכָּרָה כִּי בִשְׁמוֹ
בְּלִבִּי תִּשָּׁבַע לֹא בִשְׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים."

נאמר בפסוק יד: "לֹא תִלְכֹּן אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים מֵאֱלֹהֵי הָעַמִּים אֲשֶׁר
סְבִיבוֹתֶיכֶם"

בכניסה לארץ, לאחר שנות ההליכה במדבר רחוק ממקום ישוב בני
אדם, ייפגשו בני ישראל בעמים עובדי אלילים, והחיים המלאים בכל
טוב עלולים להביאם לשכחת ה', שמכוחה יגררו אחרי עבודות
האלילים של עמי הסביבה העובדים לכוחות מוחשיים ומורגשים יותר.

נאמר בפסוק טו: "כִּי א-ל קָנָא ה' אֱלֹקֶיךָ בְּקִרְבְּךָ פֶּן יֵחָרָה אַף ה' אֱלֹקֶיךָ
בְּךָ וְהִשְׁמִידְךָ מֵעַל פְּנֵי הָאָדָמָה"

"ה' אֱלֹקֶיךָ בְּקִרְבְּךָ" - זכות גדולה היא לנו - ה' אלקינו בקרבנו
והשגחתו עלינו רבה וישירה! ודווקא בשל כך, סטיה של אדם מישראל
מדרך ה' והליכתו אחרי אלהים אחרים חמורה הרבה יותר מעבודת
אלילים של העמים השונים, כפי שכתב המלבי"ם:

"באשר אלקיך הוא בקרבך והוא לבדו שופע עליך כל הטובות
האלה בחשגחתו, אם כן הוא א-ל קנא כבעל המקנא לאשתו
המתפרנסת ממנו ותלך אחרי מאהביה. ואינך דומה להעמים
שסביבותיך שאין השם בקרבם והם תחת משטרי הכוכבים ולא
יקנא בהם."

האיסור לנסות את ה', בייחוד בארץ

נאמר בפסוק טז: "לֹא תִנְסוּ אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם כַּאֲשֶׁר נִסִּיתֶם בְּמִסָּה" בפסוקים הבאים ממשיכה התורה לעסוק בסכנות עמן עשויים ישראל להיפגש עם כניסתם לארץ.

כתב רש"י: "במסה - כשיצאו ממצרים שניסוהו במים, שנאמר: 'היש ה' בקרבנו אם אין' (שמות יז, ז)".

בתקופת המדבר נזקק עם ישראל לאותות ולמופתים גלויים כדי לחזק את אמונתו ואת ביטחונו בה', בהיותו עם צעיר שזה עתה יצא מעול עבדות קשה. ולכן בתקופת המדבר, כאשר צעקו בני ישראל אל ה', גם אם לא היה צדק בטענתם - שמע ה' לבקשתם.

כך לדוגמה אירע ב'מסה' - כשהגיעו ישראל לרפידים ולא היה להם מים לשתות, ניסו את ה' שלא כהוגן ושאלו מים בדרך ניסית, כפי שכתב הרמב"ן: "כי הכוונה שם [ברפידים] כך היתה, שאם יראו שה' ייתן להם מים בנס מאיתו ילכו אחריו במדבר, ואם לא, יעזבוהו".

התנהגות זו מלמדת על פגם במידת הביטחון ובשלמות האמונה; אחרי כל האותות והמופתים שנעשו להם ביציאת מצרים, ראוי היה שישליכו את יהבם על ה', כפי שכתב הרמב"ן: "ונחשב להם לעוון גדול... כי אחרי שנתאמת אצלם באותות ומופתים כי משה נביא ה' ודבר ה' בפיחו אמת, אין ראוי לעשות עוד שום דבר לנסיון".

ובכל זאת נענה ה' לישראל והוציא להם מים על ידי משה מצור החלמיש.

אולם לאחר שנות המדבר הארוכות, בהן ראו ישראל את האותות והמופתים הרבים שעשה להם ה' ביד משה במדבר, וחשו באהבת ה' הגדולה ובהשגחתו עליהם לטובה, התבססה אמונתם בה' עד שהגיעו לשלב בו מסוגלים הם להיכנס לארץ ולעבור להנהגה טבעית.

בארץ ישראל אין העם זקוק עוד ל'תמיכת' ניסים כדי לבסס את אמונתו, להיפך - עליו לגלות את הנהגת ה' בתוך עולם הטבע, וגם אם הנהגה זו מורכבת ומאתגרת יותר, על העם לפעול בתוכה ולהמשיך

באמונתו האיתנה בה' גם במצבי קושי וצער, כפי שכתב הרמב"ן בהמשך:

"כי אין ראוי לעבוד ה' על דרך הספק או שאלת מופת ונסיון, כי אין רצון ה' לעשות ניסים לכל אדם ובכל עת... [ואף שלפעמים] ימצא בעבודתו ולכתו בדרכי התורה צער ואסון, וראוי שיקבל הכל במשפט צדק".

ועל כן, עתה, שב משה ומזהירים במשנה תוקף שלא לנסות את ה'.
נאמר בפסוק יז: "שִׁמּוֹר תִּשְׁמְרוּן אֶת מִצְוֹת ה' אֱלֹהֵיכֶם וְעֵדוּתִי וְחֻקִּי אֲשֶׁר צִוֵּי"

שמירת המצוות שניתנו לנו זכר לניסי יציאת מצרים, כמו מצוות קרבן פסח [שפסח ה' על בתי בני ישראל במכת בכורות] ומצוות סוכה [זכר לענני הכבוד], תביא לביסוס האמונה ולשמירת יתר מצוות התורה, גם אלו שטעמן אינו מובן לנו, כפי שכתב הרמב"ן:

"ולכך אמר הכתוב בבאן 'שִׁמּוֹר תִּשְׁמְרוּן מִצְוֹתַי וְעֵדוּתִי' - שהם הניסים שעשה לכם מכבר, להיות לכם לעדות, כגון הפסח המצה והסוכה, ותשמרו חוקיו אף על פי שלא תדעו טעמם... אחרי שכבר נתאמת אצלכם שהוא מאיתו יתברך... ולא תסתפקו ביכולתו יתעלה. אבל האמינו בתורתו, האמינו בנביאיו והצליחו".

עשיית הישר והטוב מביאה לירושת הארץ

נאמר בפסוקים יח-יט: "וְעָשִׂיתָ הַיָּשָׁר וְהַטּוֹב בְּעֵינֵי ה' לְמַעַן יִיטֵב לָךְ וּבָאתָ וִירִשְׁתָּ אֶת הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר נִשְׁפַּע ה' לְאַבְרָהָם. לְהַדְּף אֶת כָּל אִיבֶיךָ מִפְּנֵיךָ כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה'".

אחרי חיזוק בני ישראל ועידודם לשמור את מצוות התורה, מוסיף משה ומצווה אותם לעשות הישר והטוב גם במצבים שבהם אין ציווי מפורש בתורה כיצד לנהוג, כפי שמסביר הרמב"ן:

"והכוונה בזה, כי מתחילה אמר שתשמור חקותי ועדותי אשר

צוך, ועתה יאמר גם כאשר לא צוך תן דעתך לעשות הטוב והישר בעיניו, כי הוא אוהב הטוב והישר. וזה ענין גדול, לפי שאי אפשר להזכיר בתורה כל הנהגות האדם עם שכניו ורעיו... אבל אחרי שהזכיר מהם הרבה, כגון 'לא תלך רכיל', 'לא תקום ולא תיטור'... וכיוצא בהן, חזר לומר בדרך כלל שיעשה הטוב והישר בכל דבר, עד שיכנס בזה הפשרה ולפנים משורת הדין...".

התורה התוותה לנו כללי יסוד של הנהגה מוסרית נכונה, ומתוכם יכולים אנו ללמוד מה היא ההדרכה האלקית בכל הליכות החיים, עד המעלה הגבוהה של עשיית 'לפנים משורת הדין'.

"וְעָשִׂיתָ הַיָּשָׁר וְהַטּוֹב" – כתב רש"י: "ועשית הישר והטוב - זו פשרה, לפנים משורת הדין".

התורה מצווה את האדם לא לתבוע בתוקף מה שמגיע לו על פי דין, אלא להגיע עם חברו לפשרה גם אם זה דורש ממנו לוותר ולנהוג לפנים משורת הדין.

הנהגה זו, לפנים משורת הדין, היא מעלה שנדרשת בארץ ישראל בייחוד, והיא המביאה לירושתה, כפי שנאמר: "וְעָשִׂיתָ הַיָּשָׁר וְהַטּוֹב... וּבָאתָ וִירִשְׁתָּ אֶת הָאָרֶץ". מדוע הליכה לפנים משורת הדין מסייעת לירושת הארץ?

כדי להסביר זאת עלינו להבין טוב יותר את המושג 'לפנים משורת הדין'. כששני בעלי דין אינם מוכנים להתפשר ודורשים ש'יקוב הדין את ההר', הדבר נובע על פי רוב מקרע וריחוק שנוצר ביניהם. אם הקשר ביניהם היה טוב, והיתה ביניהם אהבה ואחות, גם אם אחד מהצדדים נהג שלא כשורה, לא ירצה בעל הדין לנקום בחברו ולרדת עמו לעומקו של דין, אלא ימצא דרך להתפשר עמו 'לפנים משורת הדין'.

כך כותב הירושלמי (נדרים פ"ט, ה"ד - בתרגום לעברית): "כתוב 'לא תיקום ולא תיטור' - כיצד יתכן? כגון שהיה חותך בשר וחתך הסכין לידו האחת, האם תחזור היד השניה ותחתוך אותה?!"

מסביר בעל קרבן העדה (שם): "ביון שכל ישראל כגוף אחד הן, דין הוא שלא ינקום מחברו, שהוא כנוקם מגופו".

ההליכה לפנים משורת הדין מבוססת על ערבות הדדית - התייחסות אחד לשני כ'גוף אחד' - כפי שמסביר המהר"ל (ונתיבות עולם, נתיב הצדקה פרק ו): "ישראל ערבים זה בזה... כי האדם יש לו גוף ונפש וישראל הם אחד מצד הגוף וכן מצד הנשמה... ודבר זה בודאי מאחד את ישראל...".

לאור דברים אלה מובנת התלות בין ההליכה לפנים משורת הדין לבין ירושת הארץ, שכן למעלה זו של ערבות הדדית יזכו ישראל רק עם כניסתם לארץ, כפי שראינו, ורק בה מתגלה מעלתם זו בשלמות - "וְכִי בָּעָמְדָה יִשְׂרָאֵל גּוֹי אֶחָד בְּאַרְצָהּ" (שמואל ב' ז, כג) - "אבל לא אקרון" - [נקראים] 'אחד' אלא בארץ" (זוהר ח"ג צג ע"ב).

ומעין זה כתב רבנו הרצי"ה (לנתיבות ישראל ח"ב עמ' רלו):

"אחדות האומה הזאת... מופיעה היא בכל תוקף משגבה דווקא כאן בארץ... שכל עיקרה של אחדות ישראל בהופעת מהותם האמיתית היא שכאן בארץ הם גוי אחד".

וכך גם להיפך חלילה. אם עם ישראל אינו מגלה את האחוה והאחדות שבו, הארץ תובעת את עלבונה ועם ישראל לא זוכה לרשת אותה, כפי שקרה במהלך הדורות, שבעוון שנאת חנם נחרב בית המקדש השני וגלו ישראל מארצם!

מתוך חיבה ודאגה, מצווה משה את בני ישראל לנהוג זה עם זה באחוה ורעות, כדי שיזכו לרשת את הארץ וליישבה.

ספר דברים הוא ספר הישר

נאמר במלחמת יהושע עם מלכי האמורי ויהושע י, יג: "...הֲלֹא הָיָא כְּתוּבָה עַל סֵפֶר הַיִּשָּׁר". שואלת על כך הגמרא (עבודה זרה כה ע"א): "מאי [מהו] ספר הישר? ... רבי אליעזר אומר: זה ספר משנה תורה [ספר דברים]. ואמאי קרו ליה [ומדוע נקרא] ספר הישר? דכתיב: 'וַעֲשֵׂתָ הַיִּשָּׁר וְהַמִּזֵּב בְּעֵינֶי ה'''. הדרשה לאהבה ואחדות בתוך ישראל היא כל כך חשובה

ומהותית, עד שכל ספר דברים, שהוא ספר ירושת הארץ, נקרא על שמה:
'ספר הישר'!

הנחלת יסודות האמונה לדורות הבאים (פסוקים כ-כה)

הייעוד האלקי של עם ישראל, הוא לרומם את האנושות והבריאה כולה עד שהכל יכירו את בוראם וימליכוהו עליהם. לכן כל דור מצווה להנחיל לדורות הבאים אחריו את יסודות האמונה, כדי שיוכלו להמשיך ולקרוא בשם ה' בעולם.

הפסוקים הקודמים עסקו ביסודות האמונה, ובפסוקים הבאים התורה מלמדת כיצד להנחיל יסודות אלה לדורות הבאים.

נאמר בפסוק כ: "כִּי יִשְׁאַלְךָ בֶּןְךָ מָחָר לֵאמֹר מָה הָעֵדוּת וְהַחֲקִים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֱלֹהֵינוּ אֹתְכֶם"

פסוק זה (המוזכר בהגדה של פסח כשאלה של הבן החכם) מלמד אותנו על מעלת הקשר בין הדורות. הנחלת יסודות האמונה לדורות הבאים בצורה מיטבית, היא בדרך של שאלה והתעניינות.

"אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֱלֹהֵינוּ אֹתְכֶם" – מצד אחד, הבן השואל מכליל את עצמו עם עובדי ה' באומרו "ה' אֱלֹהֵינוּ", ומצד שני במילה שלאחר מכן – "אֹתְכֶם" – לכאורה הוא מוציא את עצמו מן הכלל, ואם כן יש להבין מה ההבדל בינו לבין הבן הרשע ששואל "מָה הָעֵבֶדָה הָזֹאת לָכֶם" (שמות יב, כו)?

על שאלה זו משיב החזקוני:

"בֶּן חֶכֶם חֲתוּב מִדְּבַר, שֶׁמִּדְּקָדֵק כָּל כֵּךְ בְּמַעַם הַמִּצְוֹת, וּבְמֵה שֶׁאָמַר 'אֹתְכֶם' לֹא הוּצֵא עֲצָמוֹ מִן הַכֹּלֵל, דְּכִיּוֹן שֶׁאָמַר 'ה' אֱלֹהֵינוּ' קִיבֵּל עָלָיו עוֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם, וְ'אֹתְכֶם' דְּקָאָמַר, הֵינּוּ מִשּׁוֹם שֶׁלֹּא נוֹלַד בְּשַׁעַת הַצִּיּוּי".

עדות, חוקים ומשפטים

הרמב"ן מבאר את שאלתו של הבן:

"ישאל תחילה על מה יעידו אלה המצוות הנקראים 'עדות' בעבור שהם זכר לנפלאותיו ועדות בהם [כגון: פסח, מצה וסוכה]... ומה 'החקים' [כגון: כלאים ואיסור אכילת בשר וחלב], כי נעלם מעמם בתורה. 'והמשפטים', ישאל מה המשפטים [העונשים] שנעשה במצוות האלה, שנסקול העושה מלאכה בשבת... ונכה את הארבעים לזורע כלאים. [לעומתם] כי משפטי ישוב המדינות, בדיני השור והבור והשומרים ושאר הדינין שבתורה צדיקים וטובים הן, כל רואיהם יכירון [ולכן עליהם אינו שואל]".

הבן החכם מבין את הצורך בקיום מצוות ה' המובנות - ש"צדיקים וטובים הן". עיקר שאלתו מתמקדת במצוות שטעמן אינו מובן לנו, ובענין זה הוא שואל:

א. על מה מעידות המצוות הנעשות זכר לניסים שנעשו על ידי הקב"ה?

ב. מהו ההסבר למצוות שטעמן אינו מובן?

ג. מה טעם העונש הניתן לעבירות השונות?

על שאלות הבן החכם משיבה התורה בפסוקים הבאים.

נאמר בפסוקים כא-כד: "וְאָמַרְתָּ לְבִנְךָ עַבְדִּים הָיִינוּ לַפְּרָעָה בְּמִצְרַיִם וַיֹּצִיאֵנוּ ה' מִמִּצְרַיִם בְּיַד חֲזָקָה. וַיֹּתֶן ה' אוֹתוֹת וּמִפְתֵּיִם גְּדֹלִים... וְאוֹתָנוּ הוֹצִיא מִשָּׁם לְמַעַן הָבִיא אֹתָנוּ לְתֵת לָנוּ אֶת הָאָרֶץ... וַיֹּצִינוּ ה' לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל הַחֻקִּים הָאֵלֶּה לְיִרְאָה אֶת ה' אֱלֹהֵינוּ לְטוֹב לָנוּ כָּל הַיָּמִים לְחַיֵּינוּ בְּחַיֵּים הַזֵּה" פסוקים אלה, המתארים את שיעבוד מצרים ונפלאות היציאה ממנה, באים כתשובה לשאלתו של הבן החכם. וכך כתב הרמב"ן:

"וציוה בתשובת השאלה הזאת, שנגיד לשואל כל ענין יציאת מצרים. והכוונה בזה... שנודיע לבן השואל... מן האותות והמופתים שראינו שם... כי הוא בוראנו ואשר חגדיל חסדו עמנו, ויצונו

לעשות את ה' חקים' האלה הנזכרים ב'עדות חקים ומשפטים',
 'ליראה אותו' - בעשותנו העדות [כגון פסח וסוכה] זכר
 לנפלאותיו, 'לשוב לנו' - בעשיית החקים כי טובים הם... אף על
 פי שלא נתברר מעמם לכול, 'לחיותנו כהיום הזה' - במשפטים
 [בעונשים], כי בכללם נחיה, וכלם טובים... ואין בכל מצוותיו רק
 טוב".

התשובה לבן החכם היא, שביציאת מצרים ראינו את כוחו וגדולתו
 של הבורא ואת אהבתו הגדולה אלינו - שהגדיל חסדו עמנו והוציאנו
 מעבדות לחירות באותות ובמופתים כדי להחיות אותנו ולהביא אותנו
 אל הארץ. אהבת ה' הגדולה יחד עם הניסים הגדולים שראו עינינו,
 מביאים אותנו לאמונה ולהכרה שכל מה שמצווה ה' לטובתנו הוא, גם
 אם איננו מבינים את ערכם ומשמעותם של חלק מהציוויים.
 בנוסף, סיפור נפלאות ה' לדורות הבאים מעורר בקרבם את אותם
 רשמים עמוקים של דור יוצאי מצרים ודור באי הארץ, שראו עין בעין
 את אהבת ה' לישראל. מכוח אותם רשמים יתמלאו הדורות הבאים
 באהבת ה' וביראתו, ובחשק ורצון למלא את ייעודם.

תכלית יציאת מצרים – להביא אותנו אל ארץ החיים

המסר המרכזי שצריך להנחיל לדורות הבאים הוא, שכל מגמת
 יציאת מצרים היתה להביא אותנו אל ארץ ישראל - "וְאֹתָנוּ הוֹצֵא מִמִּצְרָיִם
 לְמַעַן הָבִיא אֹתָנוּ לְאֶתְּ לָנוּ אֶת הָאָרֶץ" (פסוק כג), שם יתגלה ערכן האמיתי
 של מצוות ה' - "וְיִצְּנֻנוּ ה' לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל הַחֲקִים הָאֵלֶּה" (פסוק כד), ושם
 נזכה לחיות חיים טבעיים בריאים וטובים, ולהוציא את כל סגולותינו
 מן הכוח אל הפועל.

"לְטוֹב לָנוּ כָּל הַיָּמִים לְחִיַּתְנוּ..." (שם) - משה קורא לקיום המצוות בארץ
 'לחיותנו', להודיע שהמושג 'חיים' שייך דווקא בזמן שקיום המצוות
 נעשה בארץ ישראל. ואמנם כך אומר דוד המלך (תהלים קטז, ט): "אֶתְּ הִלֵּךְ
 לִפְנֵי ה' בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים", והסביר הרד"ק שם: "אתהלך לפני ה' בארץ

ישראל ששכינתו שם... ונקראת ארץ ישראל 'חיים'... כי היא חמדת הארצות והיושבים בה הם חיים ובריאם".

וכך כתב רבנו הרצי"ה בשיחותיו (ארץ ישראל עמ' 18):

"האוויר של ארץ ישראל הוא האוויר שלנו: הרים אלו, גבעות אלו, בקעות אלה כמוכן הנפשי ואפילו כמוכן הגופני... צריכה להיות ידיעה והרגשה שכאן היא ארץ חיינו - המקום הנורמלי שלנו..."

נאמר בפסוק כה: "וַצַּדִּיקָה תִּהְיֶה לָנוּ כִּי נִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל הַמִּצְוֹת הַזֹּאת..."

"וַצַּדִּיקָה" - מסביר הרמב"ן: "שתהיה לנו צדקה לפני ה' אלוקינו ויתן לנו שכר טוב בעשיית כל המצוות האלו". כלומר, נוסף על כל הטובה שעשה עמנו ה' בהוציאו אותנו מעבדות לחירות באותות ובמופתים, אם נשמור את המצוות נקבל על כך שכר טוב.

מבט למורה

אור החיים הקדוש מסביר, שהמילה "צַדִּיקָה" מורה על רוח התנדבות - עבודה מאהבה מעבר לדרישות הבסיסיות:

"שיש ב' הדרגות בעבודת ה' - אחת היא עבודה מיראה [שעליה נאמר בפסוק כד:]: 'ויצוונו ה' [לעשות את כל החוקים האלה] ליראה את ה'... וכנגד עבודה מאהבה אמר... 'וצדקה תהיה לנו'... אהבה היא כלות הנפש ונשותה אל הבורא וזוהי דבקות הנפש לפני אור הנערב - הוא ה' אלקינו... כדרך אומרו: 'לעשות רצונך חפצתי' (תהלים מ)... והגם שלפי האמת עלינו לשלם שכר לאלוקינו ברוך הוא שהטעימנו עריבות נעימות מתיקות אהבתו בליבנו, מתוקים וערבים לאין תכלית, אלא שימול אדם שכר על התעצמותו עד שהשיג מעם בחיים".

רעיונות מרכזיים בפרק ו

עיקר קיום המצוות הוא בארץ ישראל

- **המצוות מביאות לקרבת ה'** – המצוות הן הדרכה אלקית מדויקת ומפורטת כיצד לזכות לקרבת ה'.
- **בארץ ישראל מופיעה הקדושה בטבע** – בניגוד למדבר שהופעת הקדושה היתה בדרך ניסית, בארץ, הקדושה מופיעה בטבע.

פרשת קריאת שמע

- **קבלת עול מלכות שמים** – קבלת עול מלכות שמים היא כל כך יסודית, לכן היא מלווה את האדם מישראל כל ימי חייו (משעת לידתו ועד רגעי פרדתו מן העולם).
- **'שמע ישראל'** – פסוק זה הוא יסוד האמונה, ולכן האומרו בלא כוונה לא יצא ידי חובת קריאת שמע.
- **שלמות האמונה בארץ** – רק מתוך החיים בארץ ישראל שהיא ארץ האמונה ניתן להגיע לאמונה בצורתה השלמה.
- **הדרך לאהבת ה'** – מתוך אמונה בטוב ה' ומתוך התבוננות בתורה ובמצוות ובערכי הנעלה, מגיעים לאהבתו.
- **חינוך לאמונה** – כדי להמשיך ולממש את ייעודו של עם ישראל, עלינו להנחיל את יסודות האמונה לדורות הבאים ולהעבירם מדור לדור.

וקשרתם לאות על ידך וכו'

- **מצוות ישנות שמתחדשות בארץ** – בחומש דברים נשנות מצוות "ישנות" משום שהן מקבלות את מלוא משמעותן בארץ. וכך הוא

לגבי מצוות תפילין שניתנה לנו ביציאת מצרים ונשנתה פעם שניה בכניסתנו לארץ.

- **מצוות מזוזה** – תליית מזוזה בפתח ביתו של אדם מזכירה לו בכל עת את יסודות האמונה, ויסודות אלה מלווים אותו בכניסתו וביציאתו מביתו.

האזהרה משכחת ה' והחובה לקיים את המצוות בארץ

- **השמחה בביאה לארץ** – כשעם ישראל מגיע לארצו פורצת שמחה גדולה של הגשמת תקוות כל הדורות.
- **אהבת ה' לעמו** – מרוב אהבת ה' לעמו, ה' נותן לנו מתנה – ארץ מלאה כל טוב רוחני וגשמי.
- **זהירות משכחת ה'** – השפע האלקי בארץ יחד עם ההנהגה הטבעית עלולים להביא את האדם חלילה לשכחת ה' וטובותיו העצומות.
- **לשם שמים** – מעלת עבודת ה' היא, שכל צורכי גופו יהיו מכוונים לעבודתו יתברך.
- **הזכות והחובה של היות ה' בקרבנו** – זכות גדולה לנו שה' בקרבנו, אבל הדבר גם מחייב אותנו ומטיל עלינו אחריות – לדבוק בדרך ה' ללא כחל וסרק.

האיסור לנסות את ה', בייחוד בארץ

- **האמונה והבטחון בכניסה לארץ** – אחרי ארבעים שנות הליכה במדבר, שבהן ראו את השגחת ה' ואת ניסיו, בכניסה לארץ עם ישראל נדרש להאמין בה' ולבטוח בו בלי לנסותו חלילה.

עשיית הישר והטוב מביאה לירושת הארץ

- **לנהוג בטוב וביושר** – הדרישה מאדם מישראל היא לנהוג בטוב וביושר בכל הנהגותיו.
- **עשיית הטוב והישר, לפני משורת הדין, דווקא בארץ** – עשיה

לפנים משורת הדין מבוססת על האחדות והאחוה בין אדם לחברו, ומעלה זאת נקנית בייחוד בארץ ישראל.

- **ספר דברים נקרא "ספר הישר"** – הדרישה של אהבה ואחדות בתוך ישראל חיונית להמשך בנין החיים של עם ישראל, ולכן חומש דברים מכונה "ספר הישר".

הנחלת יסודות האמונה לדורות הבאים

- **כל דור מעביר לדור הבא את יסודות האמונה** – חובה עלינו להעביר את יסודות האמונה לדורות הבאים, משום שיסודות האמונה הם הבסיס לפעולת האומה למען תיקון האנושות והבאת הגאולה השלמה.
- **הנחלת ענין יציאת מצרים מביא לקיום המצוות** – ביציאת מצרים התבררה אהבת ה' אלינו ורצונו להיטיב אתנו, ומכח ידיעה זו, נקיים בשמחה גם את המצוות שאינן מובנות לנו.
- **תכלית יציאת מצרים – ירושת הארץ** – המגמה הסופית של יציאת מצרים היא בניית חיים לאומיים בארץ, כי רק בה שוכנת השכינה ורק בה יש משמעות שלמה לקיום המצוות.

פרק ז

בתחילת פרקנו שני נושאים עיקריים:

1. חובת ההתרחקות מגויי הארץ ואיבוד עבודה זרה

2. מעלתו המיוחדת של עם ישראל

הקדמה

בפרק הקודם למדנו שתכלית יציאת מצרים היתה להביא אותנו לארץ ישראל, 'ארץ חיינו', בה נוכל להגשים את ייעודנו בשלמות. פרקנו פותח באתגר שבירושת הארץ המיושבת על ידי גויים רבים עובדי עבודה זרה.

משה רבנו, הצופה בנבואתו המאירה את ההתמודדויות שילוו את עם ישראל בירושת הארץ, מכין את העם לכך, ומצווה אותם לבער כל סוג של עבודה זרה מקרב הארץ.

כפי שהזכרנו בדיבור השני מעשרת הדברות, משה שב ומדגיש ציווי זה במיוחד לדור באי הארץ, ממספר טעמים:

א. המעבר מהנהגה ניסית-גלויה להנהגה טבעית-נסתרת עלול לגרום לעם ישראל לשכוח את ה' ולהיגרר אחרי עמי כנען.

ב. המפגש עם עמי הארץ השטופים בעבודה זרה עלול לדרדר את ישראל ולגרום להם לחקות את מעשיהם.

ג. הכניסה לארץ ישראל, 'פלטרינ של מלך', דורשת זהירות יתירה. נחלת ה' לא תסבול בתוכה כל שמץ של עבודה זרה, ותקיא את העובדים לה מתוכה.

עם ישראל אינו ככל העמים. לעם ישראל יש תפקיד רוחני - "עם זו יצאתי לי תהלתִי יִסְפְּרוּ" (ישעיהו מג, כא) - לרומם את האנושות ולקרבה לבוראה, ולהוסיף טוב, יושר ומוסריות בעולם.

ההתקרבות לגויים תביא לטשטוש הזהות הייחודית שלנו כעם, ולנטישת התפקיד המיוחד לו זכינו. לכן מדגיש משה באזני העם את מעלתם הייחודית ואת תפקידם החשוב, ומכוח זה מצווה אותם להתרחק מיושבי הארץ עובדי עבודה זרה ולאבד אותם ואת פסיליהם, המחשיכים את העולם ומונעים את גילוי אור ה'.

חובת ההתרחקות מגויי הארץ ואיבוד העבודה זרה

(פסוקים א-ה)

נאמר בפסוקים א-ב: "כִּי יָבִיֵּא ה' אֱלֹהֶיךָ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אָתָּה בֹא שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ וְנָשַׁל גּוֹיִם רַבִּים מִפְּנֶיךָ... גּוֹיִם רַבִּים וְעֲצוּמִים מִמֶּךָּ. וְנָתַנָּם ה' אֱלֹהֶיךָ לְפָנֶיךָ וְהִכִּיתָם הַחֲרָם תַּחֲרִים אֹתָם לֹא תִכְרֹת לָהֶם בְּרִית וְלֹא תִחַנֵּם" משה מספר לעם ישראל על החסד שיעשה אתם ה' בקרוב - שיכניסם לארץ, ויגרש מפניהם את עמי כנען למרות כוחם הרב. אולם בשונה מההנהגה הניסית במדבר, עם כניסתם לארץ עליהם לפעול, להילחם, לכבוש ולבנות בכוחות עצמם. לכן על אף שה' יסייע בידנו לנצח את האויב - "וְנָתַנָּם ה' אֱלֹהֶיךָ לְפָנֶיךָ", מוטלת עלינו חובת השתדלות מעשית - "וְהִכִּיתָם... הַחֲרָם תַּחֲרִים".

נאמר בסוף הפסוק: "הַחֲרָם תַּחֲרִים אֹתָם, לֹא תִכְרֹת לָהֶם בְּרִית וְלֹא תִחַנֵּם"

התורה מדגישה שאסור לעם ישראל להשאיר את עמי כנען בתחום ארץ ישראל, ובכלל זה באות שלוש אזהרות: "הַחֲרָם תַּחֲרִים", "לֹא תִכְרֹת לָהֶם בְּרִית" ו"לֹא תִחַנֵּם". וכך מסביר המלבי"ם:

"הנני מצווה אותך 'החרם תחרים', ולא תתנחג עמם בדרך כושבי הארצות שלפעמים יכרתו ברית עם הנכבשים להיות לעם אחד עוזרים זה לזה, שעל זה אמר: 'לא תכרת להם ברית'. ויש שעל

כל פנים יניחו אותם לשבת במקומות מוגבלים ויתנו להם חניה בקרקע, ועל זה אמר: 'לא תחנם'."

"לא תִּחְנַם" - חז"ל (עבודה זרה כ ע"א) מסבירים ציווי זה במספר אופנים:

"תניא: 'לא תחנם' - לא תתן להם חנייה בקרקע. דבר אחר: 'לא תחנם' - לא תתן להם חן [לא תדבר בשבחם ובמעלתם]. דבר אחר: 'לא תחנם' - לא תתן להם מתנת חנם".

תכליתם של ציוויים אלה, היא למנוע קרבה בין עם ישראל לגויים עובדי עבודה זרה, העלולים להטות את ליבו של עם ישראל אחרי מעשיהם, כפי שמסביר ספר החינוך (מצוה תכו):

"משרשי המצוה, לפי שתחילת כל מעשה בני אדם היא קביעות המחשבה במעשים והעלות הדברים על שפת לשון... ועל כן בהמנענו במחשבה ובדבור ממצוא בעובדי עבודה זרה תועלת וכן, הננו נמנעים בכך מלהתחבר עמהם ומלרדוף אחר אהבתם ומללמוד דבר מכל מעשיהם הרעים".

העיסוק במחשבה ובדיבור, בשבחם ובמעלתם של עובדי עבודה זרה, עלול למשוך את האדם להתחבר אתם וללכת בדרכם הרעה.

מבט למורה

צמד המילים "לא תִּחְנַם" מבואר בשלוש משמעויות שונות, כפי שראינו. רבנו בחיי לומד מכך עיקרון חשוב בנוגע למעלתה של התורה:

"ולמדנו מכאן כמה גדול כח התורה שהיא נדרשת לכמה מעמים עד שאפילו תיבה אחת היא מתפרשת לכמה עניינים לפי הניקוד... בהשתנות הניקוד ישתנה הענין, ולכך היה הענין מוכרח בספר תורה שיהיה בלתי מנוקד כדי שתתפרש התורה לכמה פנים מבלתי כוונת הפסוק...".

תורת ה' אינה ספר ככל הספרים, אלא חכמה אלקית
עמוקה ורחבה מיני ים. בכל תג ותג שבה טמונים ורמוזים
דברים עמוקים.

נאמר בפסוקים ג-ד: "וְלֹא תִתְחַתֵּן בָּם בְּתֶדֶד לֹא תִתֵּן לְבָנְךָ וּבִתְּךָ לֹא תִקַּח
לְבָנֶךָ. כִּי יִסִּיר אֶת בְּנֶךָ מֵאַחֲרֵי וְעַבְדוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְחָרָה אַף ה' בָּכֶם
וְהִשְׁמִידְךָ מִהָרָ" (שם)

נתינת חן לגויים עובדי עבודה זרה עלולה להביא את האדם להתחתן
אתם, ולבסוף אף להיגרר אחריהם ולהיכשל בעבודה זרה, כפי שקרה
עם בנות מדין (במדבר כה, א-ב). מסיבה זו, אחרי שציוותה התורה "לֹא
תִתְחַתֵּן", אוסרת התורה קשרי חיתון עם הגויים, בגלל ההשלכות הרעות
שיכולות לבוא מצעד כזה.

נאמר בפסוק ה: "כִּי אִם כֹּה תַעֲשׂוּ לָהֶם מִזְבְּחֹתֵיהֶם תִּתְּצוּ וּמִצִּבְתֵּיהֶם
תִּשְׁבְּרוּ וְאֲשִׁירֵיהֶם תִּגְדְּעוּ וּפְסִילֵיהֶם תִּשְׂרֹפוּן בָּאֵשׁ" (שם)

בפסוקים אלה מצווה אותנו התורה לאבד ולשרש אחרי כל שמץ
עבודה זרה ועובדיה בתקיפות ובעוצמה. דרישה זו נובעת מהחומרה
הרבה של איסור עבודה זרה.

א. עבודה זרה פוגמת בצלם אנוש שבאדם - האמונה בה' מגלה את
הנשמה האלקית שבאדם, וממילא עושה את האדם טוב, מוסרי וישר.
לעומת זאת, עבודה זרה נותנת דרור לצדדים הנמוכים שבאדם לצאת
לפועל בצורה מקולקלת, כפי שמתארים חז"ל (סנהדרין סג ע"ב):

"כל הזוכה את בנו לעבודת כוכבים, אומר לו [כוהן העבודה
זרה]: 'דורון גדול הקריב לו, יבוא ויישק לו' - [לפסל]... 'שורפים
את בניהם ובנותיהם לאדרמלך וענמלך' - [סוגי עבודה זרה]... לא
עבדו ישראל עבודת כוכבים אלא להתיר להם עריות בפרהסיא".

עבודה זרה גורמת לאדם לאבד את המוסר הטבעי שלו, ולהידמות
לבעלי חיים [בגמרא שם מתואר שהפסלים הללו היו בדמות בעלי
חיים].

ב. עבודה זרה חוסמת את גילוי אור ה' בעולם – עבודה זרה היא הפך האמונה בה', ומי שנכשל בה מונע מאור ה' וטובו להתגלות בעולם, וכך כתב מרן הרב קוק (אורות עמ' קלה):

"ימי החושך [של האנושות בתקופת עבודת הכוכבים]... הניחו בעולם יסודות חיים כאלה [של רוע ואכזריות], שערכו את הדבקות האלקית שלה מהתגלות במלא אורה. אין לשער את צערה של הנשמה העולמית הכללית... של כל חי וכל אדם... על מניעת הטוב הגנוז בו".

ג. מצרים ונענן – מוקדי עבודה זרה ושחיתות – שני המוקדים המרכזיים של העבודה זרה והשחיתות המוסרית בעולם, היו מצרים וארץ כנען. לא לחינם כשהתורה אוסרת (ויקרא יח, ג) עריות, משכב זכר ובהמה ועבודת המולך, היא תולה מעשים אלה ביושבי מצרים וביושבי ארץ כנען – "כַּמְעָשֵׂה אֶרֶץ מִצְרַיִם אֲשֶׁר יִשְׁבֹּתָם בָּהּ לֹא תַעֲשׂוּ וּכְמַעֲשֵׂה אֶרֶץ כְּנָעַן אֲשֶׁר אָנִי מְבִיא אֵתְכֶם שָׁמָּה לֹא תַעֲשׂוּ וּבְחֻקֵּיהֶם לֹא תִלְכוּ".

ד. עם ישראל קיבל ציווי לא לחמול על עמי כנען כדי שהאנושות לא תצטרך לסבול את רשעותם – באיבוד מצרים בים סוף ובאיבוד עמי כנען בזמן כיבוש הארץ, תגאל האנושות מעמים אלו שהגיעו לשפל מוסרי ופגמו בגילוי האור האלקי בעולם, וכך כתב מרן הרב קוק (מאמרי הראי"ה עמ' 60):

"אין לך דבר המחריב כל כך את העולם... כמו הרשע – כסל של הכפירה בעצמיות האלקית... וגאות אלילים... ושבע האומות... לא נוכל גם לצייר את עומק הרשעה שהיה מאוחד כבר עם כל תכונת נפשן".

מסיבה זו, על אף שבני ישראל הם רחמנים בני רחמנים בטבעם, הם מצווים לא לחמול ולא לרחם על עמי כנען, כפי שכתב מרן הרב קוק בהמשך דבריו:

"למה התייחסנו אליהן באכזריות? לא נוכל לצייר כמה חשוך

ושפל היה העולם מבלעדי האכזריות הזו שלנו, כמו שלא נובל לצייר כמה רע ונתעב היה [העולם] לולא ההארה המהורה של אור ה' ודרכיו אשר הארנו עליו במהלכנו החיסטוריי".

איבוד עמים אלו, יאפשר לעם ישראל להוציא אל הפועל את ייעודו ולגלות את אור ה' וטובו בבריאה.

מעלתו המיוחדת של עם ישראל (פסוקים ו-יא)

משה רבנו תולה את מצוות ה' לבני ישראל, לאבד את גויי הארץ ולהימנע מכל קרבה אליהם, במעלתם המיוחדת ובתפקידם הייחודי. פסוקים אלה מפגישים אותנו עם אהבת ה' לישראל. נשתדל להעביר לתלמידים את עוצמת החיבה המורגשת בפסוקים אלה.

נאמר בפסוק ו: "כִּי עַם קָדוֹשׁ אַתָּה לַה' אֱלֹקֶיךָ בְּךָ בָּחַר ה' אֱלֹקֶיךָ לְהִיְוֹת לוֹ לְעַם סֻגְלָה מִכָּל הָעַמִּים אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאָדָמָה"

כתב האבן עזרא: "סגולה - והוא דבר נחמד, לא ימצא בכל מקום כמוהו".

"עם קדוש... עם סגלה" - קדושתו המיוחדת של עם ישראל ומעלותיו הרוחניות נובעות מעצם הבחירה שבחר בנו ה' להיות עמו הנבחר המגלה את שמו בעולם, ועל כן יצר בנו נשמה קדושה ונתן לנו את תורתו המדריכה אותנו כיצד לגלות נשמה זו במציאות.

"בְּךָ בָּחַר ה' אֱלֹקֶיךָ לְהִיְוֹת לוֹ לְעַם סֻגְלָה" - ה' בחר באברהם לא בגלל מעשיו הטובים אלא משום היותו שורש לעם ישראל, כפי שכתב המהר"ל בספרו נצח ישראל (פרק יא):

"באברהם לא היה בחירה פרטית, רק באומה הישראלית, שהם זרעו... ובחירה כמו זאת אין תולה במעשה כלל, ולא בחטא. ולכך... לא הזכיר הכתוב צדקת אברהם קודם שנגלה עליו

השכינה... שאם כך היה משמע שלכך נגלה עליו הקב"ה... בשביל
 [- בגלל] זכותו שהזכיר, ואם כן היה זאת האהבה תלויה בדבר,
 וכל אהבה תלויה בדבר - בטל דבר בטל האהבה... לכך לא הזכיר
 זכותו, לומר כי הבחירה הזאת לא תליא [תלויה] בזכות כלל,
 ולכך אי אפשר שיהיה דבר זה בטל".

העובדה שהננו בני העם הנבחר היא מתוך בחירה נצחית - יצירה
 אלקית הטבועה בנו ואינה תלויה במעשינו. יחד עם זאת, עלינו להתאים
 את מעשינו לאותה יצירה אלקית, ובכך למלא את יעודנו - לרומם את
 הבריאה אל בוראה.

נאמר בפסוק ז: "לא מִרְבֶּכֶם מִכָּל הָעַמִּים חֶשֶׁק ה' בָּכֶם וַיִּבְחַר בָּכֶם כִּי
 אַתֶּם הַמָּעֻט מִכָּל הָעַמִּים"

גם בפסוק זה ניתן לחוש את אהבת ה' לישראל, כפי שכתב רבנו בחיי
 (ו, ה):

"מעלת החשק גדולה ממעלת האהבה... שהרי האוהב הוא מי
 שאוהב הדבר האהוב ולעתיד תשתכח ממנו האהבה, כגון בעת
 האוכל או בעת השינה, אבל מי שחושק אין מחשבתו נפרדת מן
 החשוק כלל, ואפילו בעת שיאכל יזכרנו, גם בעת השינה יראנו
 בחלום".

"לא מִרְבֶּכֶם מִכָּל הָעַמִּים... כִּי אַתֶּם הַמָּעֻט" - כתב רש"י:

"לא מרובכם... - לפי שאין אתם מגדילים עצמכם כשאני משפיע
 לכם טובה לפיכך חשקתי בכם. כי אתם המעט - הממעטין
 עצמכם".

בעוד ה' מרומם את עם ישראל מעל כל העמים, עם ישראל ממעיט
 את עצמו בזוכרו שכל הטובה והברכה הן מאתו יתברך.
 מדוע מידת הענוה שהתברכו בה ישראל, כל כך מרכזית וחשובה
 בעבודת ה'?

על שאלה זו משיב רבנו הרצי"ה בשיחותיו (בראשית עמ' 33):

"מעל הענוה במובן החברתי כלפי הבריות, מתנשאת הענוה כלפי ריבונו של עולם... 'חושקני בכם שאפילו בשעה שאני משפיע לכם גדולה, אתם ממעטים עצמכם לפני' (חולין פט ע"א). ענוה כלפי ה' היא ההכרה שריבונו של עולם הוא מקור הכל... שכל מה שיש לנו אינו משלנו אלא בא מריבונו של עולם ואין לנו מה להתנאות בו".

נאמר בפסוק ח: "כִּי מֵאַהֲבַת ה' אֶתְכֶם וּמִשְׁמֵרוֹ אֶת הַשְּׂבָעָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם הוֹצִיא ה' אֶתְכֶם בְּיַד חֲזָקָה וּבְיָד נְפִלָּה מִבֵּית עַבְדִּים מִיַּד פְּרַעֲה מֶלֶךְ מִצְרַיִם"

בחירת ה' בעם ישראל, היא מתוך אהבה שאינה תלויה בדבר. משה מדגיש שאהבת ה' לאבות הקדושים ולזרעם אחריהם, היא זו שהביאה את ריבונו של עולם להישבע לאבות שיתן להם ולזרעם אחריהם את ארץ כנען, ולכן הוציא את עמו הנבחר באותות ובמופתים מבית עבדים, מיד מלך קשה ואכזר ששלט על המדינה החזקה בעולם.

נאמר בפסוק ט: "וַיִּדְעַתְּ כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ הוּא הָאֱלֹהִים הָאֵל-הַנֶּאֱמָן שְׁמֵר הַבְּרִית וְהַחֲסֵד לְאַהֲבָיו וּלְשִׁמְרֵי מִצְוֹתָיו לְאַלֵּף דֹּר"

"שְׁמֵר הַבְּרִית וְהַחֲסֵד" - "שְׁמֵר - לְשׁוֹן הַמִּתְנַה" (חזקוני). גם כשיש דורות רבים שאינם הולכים בדרך ה', אין ה' זונח את אהבתו הגדולה ואת ההבטחות אותן הבטיח לעם ישראל אלא ממתיך לדורות הבאים שילכו בדרך ה', ובהם יוכל לגלות את אהבתו לבניו, כפי שכתב הרשב"ם:

"והוא לא יעבור על שבועתו, כי זו היא מידתו, שומר וממתיך הברית והחסד שנשבע לאבות, לקיים מה שהבטיח עד אלף דור לאותו דור שיהיו אוהביו ושומרי מצוותיו".

נאמר בפסוק י: "וּמִשְׁלָם לְשִׁנְאָיו אֵל פָּנָיו לְהַאֲבִידוּ..."

כתב רש"י: "בחיינו משלם לו גמולו הטוב כדי להאבדו מן העולם הבא".

בפסוקים אלה מודגשת השגחת ה' בעולם. גם אם נראים לעינינו אנשים שהתנהגותם רעה, ובכל זאת הם חיים את חייהם בשלוה ואינם נענשים על מעשיהם, או לחילופין, צדיקים שחייהם חיי צער ומצוקה - הכל בהשגחה מופלאה ומדויקת מאת ה'.

נאמר בפסוק יא: "וְשִׁמְרֶתָ אֶת הַמִּצְוָה וְאֶת הַחֻקִּים וְאֶת הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר אֲנִי מֵצִוְךָ הַיּוֹם לַעֲשׂוֹתם"

פסוק זה חותם את חטיבת הפסוקים (א-יא) העוסקת במצוות החרמת עמי כנען וביעור העבודה זרה מקרב הארץ. תפקידו של עם ישראל לא מסתכם בזה, שהרי עם ישראל נבחר מכל העמים להביא את כלל הבריאה להכיר בבוראה, וזאת ביכולתו לעשות בצורה שלימה רק בארץ ישראל.

לכן לקראת כניסתם לארץ מצווה משה את ישראל, לשמור את המצוות ואת החוקים ואת המשפטים שציווה ה', משום שרק על ידם יוכלו למלא את שליחותם בארץ ומכוחה בעולם כולו.

רעיונות מרכזיים בפרק ז

חובת ההתרחקות מגויי הארץ ואיבוד עבודה זרה

- הנהגה טבעית וסייעתא דשמיא בכיבוש הארץ – בארץ ישראל שולטת הנהגה טבעית – אנו נלחמים בעצמנו בעזרת כלי מלחמה, וה' מסייע בידנו לנצח את עמי כנען.
- עבודה זרה מונעת מאור ה' וטובו להתגלות בעולם.
- עבודה זרה פוגמת בצלם אנוש שבאדם – העבודה זרה מרחיקה את האדם מבוראו, פוגמת במעלתו הייחודית, וגוררת אותו לשחיתות מוסרית של שפיכות דמים וגילוי עריות.
- הציווי לא לחמול על עמי כנען נועד כדי לבער את הרע מן העולם – המלחמה בעמי כנען ללא חמלה מאפשרת לעם ישראל למלא את ייעודו ולפעול להופעת אור ה' וטובו בבריאה.

מעלתו המיוחדת של עם ישראל

- סגולת ישראל – ה' בחר בעם ישראל מכל העמים ונתן בהם נשמה קדושה.
- קדושת ישראל – עם ישראל הוא עם קדוש המגלה את קדושתו על ידי קיום תורה ומצוות בארץ.
- ענוותנותם של ישראל – ה' מרומם את ישראל וישראל ממעטים את עצמם בהכירם כי אין להם דבר משלהם, אלא הכל מאתו יתברך.
- אהבת ה' לישראל – אהבת ה' לישראל היא נצחית ואינה תלויה במעשיהם. וגם כשקמים דורות שאינם ראויים למעלה זו, ה'

ממתין לדורות שאחריהם שישבו בתשובה, ואז יוכל להשפיע עליהם אהבתו.

- **השגחת ה' – יש בנו ביטחון שלם שהנהגת ה' היא בצדק גם אם הדברים אינם נראים כך.**
- **שמירת המצוות היא תנאי לקיומנו בארץ.**

סיכום פרשת ואתחנן

עם ישראל עומד על מפתן הכניסה לארץ, ועומד לקבל נשמה חדשה. לכן לאחר שעסקנו בפרשת דברים בעניינו של עם ישראל להיות "גוי אחד בארץ", בפרשת ואתחנן אנו עוסקים במהות הפנימית, בתורה. ובשל כך, במרכזת של הפרשה עומד מעמד קבלת התורה.

הפרשה פותחת בתחינותיו של משה להיכנס לארץ ולראותה. כוונתו של משה היתה, שזכותו והשפעתו יביאו ברכה לעם ישראל. אמנם בקשתו להיכנס לארץ נדחתה, אבל הוא זכה לראותה ובעצם ראייתו השפיע טובה וברכה לעמו.

משה מברר לעם ישראל, שהמהות של עם ה' היא, להיות דבק בה' אלקיו ומתוך כך ה' קרוב אל עמו ושומע תפילותיו, ואנו כעם ה' מקבלים את חוקיו ומשפטיו. לאורך הפרשה משה מזכיר שוב ושוב, שכדי לרשת את הארץ ולהימנע מגלות, על העם לשמור את חוקי התורה ומשפטיה.

מכח נבואתו המאירה של משה רבנו, הצופה את כישלוננו של העם במפגש עם עמי כנען השקועים בעבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים, משה מחזק את ישראל, ומלמדם שגם אם חס ושלום יתחייבו גלות, עליהם לזכור שעניינה של הגלות הוא לזכך את ישראל, ובסופה ישובו אל ארץ חייהם.

הצורך בכיבוש הארץ מתוך מלחמות אכזריות עלול לפגום בערך חיי האדם, לכן משה מצווה את ישראל על הבדלת ערי מקלט. תפקידו של ציווי זה הוא לעורר את העם לגילוי אחריות וזהירות מפגיעה בחיי אדם, אפילו בשוגג.

משה מבאר לעם ישראל את התורה (בפרשות הבאות) לפי מדרגת חייהם

החדשה רק אחרי **כיבוש סיחון ועוג**, כי אחרי הניצחון עליהם נתיישבה דעתם ויכלו להיות קשובים לדבריו.

תכלית יציאת מצרים היתה גילוי נשמתם של ישראל במתן תורה והופעתה השלמה בארץ ישראל. אחרי ארבעים שנות התרוממות במדבר, בעומדם על פתחה של הארץ, מסוגלים ישראל לקלוט את מעמד הר סיני ולהבין מחדש את תוכן עשרת הדברות על פי מעלתם החדשה, מעלת ארץ ישראל. לכן בפרשתנו **משה חוזר על מעמד הר סיני ועשרת הדברות**, וישראל מתרוממים להבינם על פי ערכם ונשמתם החדשה.

מתוך קבלת התורה, מתרומם עם ישראל לקבל על עצמו עול מלכות שמים **בפרשת שמע** ולאהוב את ה' עד כדי מסירות נפש.

בכניסה לארץ ישנה סכנה **שמרוב טוב נשכח את ה'**, ולכן **משה מזהיר את עם ישראל לשמור את מצוות ה'**, להנחיל את יסודות האמונה לדורות הבאים, להחרים את עמי הארץ, ולאבד כל עבודה זרה.

"כִּי עַם קָדוֹשׁ אַתָּה לַה' אֱלֹקֶיךָ בְּךָ בָּחַר ה' אֱלֹקֶיךָ לְהַיּוֹת לוֹ לְעַם סִגְלָה מִכָּל הָעַמִּים אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאָדָמָה... כִּי מֵאַהֲבַת ה' אֶתְכֶם... הוֹצִיא ה' אֶתְכֶם... מִבֵּית עַבָדִים" (דברים ז, ו-ח)

לעילוי נשמות
הבחור הקדוש
אשר אהרן גרוס הי"ד
בן אלכסנדר נחמן גרוס ז"ל
תלמיד ישיבת שבי חברון

נרצח בידי בני עזולה
בכ"ז בתמוז תשמ"ג
בעיר האבות חברון תובב"א

♦♦♦

לזכרון עולם בהיכל ה'

לעילוי נשמות
ר' **שלמה בן סאלם טביב ז"ל**

איש ישר דרך אוהב תורה ומוקיר רבנן
גידל וחינך את בניו ובנותיו
לתורה, מצוות, מעשים טובים ויראת שמים

נלב"ע ד' בסיון התש"ע

♦

ולעילוי נשמות
מארי **סאלם בן בנימין דקל ז"ל**
מארי **סאלם טביב ז"ל**
מרת **גזאל בת חיים טביב ז"ל**
מרת **שרה זהרה בת יהודה דקל ז"ל**
תחי נפשים צרורה בצרור החיים
מקדישים משפחת המנוחים

טביב